

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський державний університет харчування та торгівлі

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Навчальний посібник
для підготовки здобувачів вищої освіти
за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа
та страхування

Частина 2
КРЕДИТ

УДК 336.7

Г90

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. М. В. Чорна,

д-р екон. наук, проф. А. В. Янчев

Рекомендовано до видання Вченою радою Харківського державного
університету харчування та торгівлі,
протокол № 8 від 24.12.2018 р.

Авторський колектив:

І. Л. Шевчук,

Т. О. Ставерська,

О. В. Жилякова,

О. П. Близнюк.

Г90 **Гроші та кредит** : навч. посіб. для підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування. Ч. 2. Кредит. / І. Л. Шевчук, Т. О. Ставерська, О. В. Жилякова, О. П. Близнюк. – Х. : Видавець Іванченко І. С., 2019. – 186 с.

ISBN 978-617-7675-12-8.

ISBN 978-617-7675-75-3 (Ч.2).

У навчальному посібнику висвітлено теоретичні й практичні аспекти функціонування та закономірності розвитку таких категорій, як кредит, кредитні відносини, позичковий процент, фінансове посередництво, банки та міжнародні валютно-кредитні організації, на цій основі визначено методологічні засади діяльності банківської системи.

Призначено для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування, інших економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів, наукових і практичних працівників.

УДК 336.7

© Шевчук І. Л., Ставерська Т. О., Жилякова О. В.,
Близнюк О. П., 2019.

ISBN 978-617-7675-12-8.

ISBN 978-617-7675-75-3 (Ч.2).

© Харківський державний університет харчування
та торгівлі, 2019.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ТЕМА 1 СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ КРЕДИТУ	7
1.1 Необхідність та сутність кредиту	7
1.2 Функції кредиту	11
Практикум	13
ТЕМА 2 ФОРМИ, ВИДИ ТА РОЛЬ КРЕДИТУ	16
2.1 Форми та види кредиту	16
2.2 Принципи кредитування	27
2.3 Роль кредиту в економіці країни	28
Практикум	30
ТЕМА 3 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕНТА	32
3.1 Позичковий процент, його сутність і роль	32
3.2 Методичні основи нарахування процентів	40
Практикум	45
ТЕМА 4 ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ ГРОШОВОГО РИНКУ	48
4.1 Сутність, призначення та види фінансового посередництва	48
4.2 Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва. Банківська система	61
4.3 Небанківські фінансово-кредитні установи, їх класифікація та характеристика	66
Практикум	73
ТЕМА 5 ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ	76
5.1 Центральні банки, їх походження та функції	76
5.2 Центральний банк України: статус та організаційна структура	80
5.3 Функції та завдання НБУ	87
5.4 Пасивні та активні операції НБУ	98
Практикум	101
ТЕМА 6 КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ	104
6.1 Комерційні банки: поняття та функції	104
6.2 Пасивні операції комерційних банків	106
6.3 Активні операції комерційних банків	116
6.4 Фінансові послуги комерційних банків	130
Практикум	143

ТЕМА 7 МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ ТА ФОРМИ ЇХ СПІВРОБІТНИЦТВА З УКРАЇНОЮ	147
7.1 Сучасна система міжнародних валютно-кредитних організацій	147
7.2 Міжнародний валютний фонд і його діяльність в Україні	153
7.3 Світовий банк: основи організації, структура та призначення	160
7.4 Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції	163
7.5 Європейський банк реконструкції та розвитку	166
7.6 Банк міжнародних розрахунків	169
Практикум	172
СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	176

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Гроші та кредит» входить до циклу дисциплін професійного спрямування підготовки здобувачів освітнього рівня «бакалавр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Метою дисципліни є вивчення теоретико-методологічних засад і організаційно-правового механізму функціонування у ринковій економіці грошей, кредиту та банківських установ; формування у здобувачів системи знань з теоретичних та практичних аспектів управління грошово-кредитною системою, аналізу послуг, що надаються на грошово-кредитному та валютному ринках.

Предметом вивчення курсу є грошова та фінансово-кредитна системи як центральні ланки інфраструктури грошового ринку.

Завданням дисципліни «Гроші та кредит» є формування правильного розуміння закономірностей розвитку грошово-кредитних відносин, механізму їх функціонування і впливу на відтворювальні процеси, ролі грошово-кредитних відносин у ринковій економіці, використання грошово-кредитних інструментів як основних важелів економічної політики в державному регулюванні економіки. На виконання завдання спрямовано знайомство здобувачів з грошовою та кредитними системами України, розгляд актуальних питань зі стабілізації грошового обігу та удосконаленню кредитного механізму в сучасних економічних умовах.

Опанування матеріалу, представленого у навчальному посібнику, надасть можливість здобувачам набути знань щодо:

- соціально-економічної сутності грошей, їх функції та роль в ринковій економіці;
- механізму функціонування грошової системи та грошового ринку у ринковій економіці;
- закономірностей функціонування валютного ринку та валютної системи;
- скласти уяву про інституційні утворення, що здійснюють свою діяльність в межах грошового і валютного ринків, грошової, банківської та валютної систем;
- сутності кредиту, принципів надання, його форм та видів, а також ознайомлення зі структурою кредитної системи України;
- засвоєння ролі, специфіки та практики використання грошово-кредитної політики центрального банку,
- ознайомлення з напрямками діяльності банків і небанківських фінансово-кредитних інститутів щодо грошово-кредитного обслуговування суб'єктів господарювання та населення в Україні.
- сформулювати теоретичну та методологічну базу, необхідну для наступного оволодіння практикою використання грошово-кредитних та валютних інструментів;

– уміння оцінювати й аналізувати грошово-кредитну політику, що проводиться в країні.

Вивчення теоретичних аспектів та закономірностей функціонування в ринковій економіці економічних категорій «гроші» та «кредит» необхідно майбутньому фахівцю для об'єктивної оцінки економічних процесів, розуміння суті та тенденцій розвитку грошово-кредитних відносин у різних сферах діяльності, вирішення актуальних питань розбудови грошово-кредитної політики держави.

Для більш повного розуміння закономірностей функціонування грошово-кредитного механізму теоретичний матеріал доповнено статистичними даними, аналітичними довідками. З метою опанування здобувачами матеріалу за кожною темою наведено перелік запитань для контролю і практикум. Запропонований список інформаційних джерел дозволить за необхідності вивчити глибше окремі питання щодо теоретико-методологічних засад і організаційно-правового механізму функціонування грошей та кредиту.

СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ КРЕДИТУ

1.1 Необхідність та сутність кредиту.

1.2 Функції кредиту.

1.1 Необхідність та сутність кредиту

Кредит виник на певному етапі розвитку людського суспільства спочатку як явище випадкове, зумовлене особливими взаємовідносинами між товаровиробниками: коли продавцю потрібно було продати товар, а в покупця у цей час не було грошей, щоб його купити (тому що він ще не виготовив свій товар, або виготовив, але не продав його), виникала потреба у передачі продавцем покупцеві товару з відстрочкою платежу, тобто в кредит.

Отже, насамперед, кредит виник й набув розвитку на основі функції грошей як засобу обігу. З його виникненням гроші, окрім функції міри вартості та засобу обігу, почали виконувати й функцію засобу платежу, однією з ознак якої є відрив моменту відчуження товару від одержання грошового еквівалента, тобто відносно відокремлення грошової форми вартості від товарної форми. За цих умов кредит полегшував реалізацію товарів. Саме в цьому й полягає найбільш поширена причина потреби кредиту [85].

Для одержання кредиту потрібно, щоб той, хто його надає, довіряв тому, хто хоче ним скористатися. Сам термін «кредит» походить від латинського «*credo*», що означає «*вірю*». Коли ж однієї довіри недостатньо, оскільки існує великий ризик щодо несвоєчасного та неповного повернення кредиту, необхідні певні гарантії або того, хто має відповідні кошти, або страхової компанії.

Пізніше, з розвитком товарно-грошових відносин, необхідність у кредиті зумовлювалася не тільки потребами сфери обміну, а й інших сфер суспільного відтворення – виробництва та споживання.

З розвитком товарного виробництва, особливо коли воно набуває загального характеру, кредит стає обов'язковим атрибутом господарювання. Він допомагає уникнути кризових явищ, безперервно здійснювати виробництво товарів та обмін ними. Отже, без кредиту нормальне функціонування товарного виробництва взагалі стає неможливим.

Необхідність кредиту в сучасних умовах обумовлена кругооборотом основного та оборотного капіталів господарюючих суб'єктів різних форм власності. В ході обороту у одних суб'єктів утворюються тимчасово вільні кошти, а в інших виникає потреба в них, тобто виникає необхідність залучити до господарського обороту додаткові кошти для безперервного функціонування підприємства. Це протиріччя й вирішується за допомогою кредиту.

Таким чином, **основними причинами виникнення кредиту є:**

✓ потреба здійснення підприємницької діяльності за відсутності власних

коштів;

✓ необхідність реалізації товару у випадку відсутності коштів у контрагентів;

✓ наявність тимчасово вільних коштів в одній сфері національної економіки внаслідок нерівномірного обігу капіталів та одночасна потреба в них у іншій галузі;

✓ форс-мажорна неплатоспроможність суб'єктів національної економіки, внаслідок якої виникає потреба у додаткових коштах [85].

Таким чином, **КРЕДИТ** – це суспільні економічні відносини між різними суб'єктами (юридичними та фізичним особами або державами) з приводу перерозподілу вартості в процесі передачі один одному у тимчасове користування вільних грошових коштів (або матеріальних цінностей) на засадах поворотності, платності та добровільності.

Економічною передумовою існування кредиту є отримання регулярних доходів тими, хто хоче ним скористатися.

Кредит обслуговує більшу частину товарних потоків, замінюючи традиційні товарно-грошові зв'язки обмінного характеру. Він виступає як важливий засіб забезпечення фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Кредит об'єднує у собі два процеси:

- 1) акумуляцію тимчасово вільних коштів;
- 2) вкладення або розміщення цих коштів.

Об'єктами кредитних відносин, відносно яких укладається кредитна угода можуть виступати:

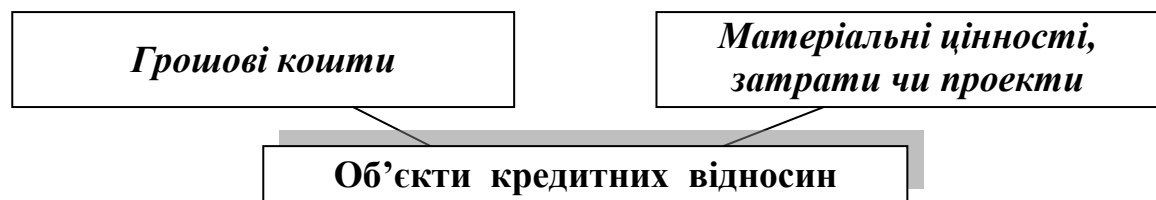

Рис. 1.1 Об'єкти кредитних відносин

У кредитних відносинах беруть участь не менше ніж дві сторони:

Рис. 1.2 Сторони (суб'єкти) кредитних відносин

Таким чином, кредит виражає економічні відносини між кредитором та позичальником, які виникають під час одержання позики, користування нею та її поверненні. При цьому позичальник, як суб'єкт кредитних відносин, що отримує певні цінності у тимчасове користування, зобов'язаний повернути їх після закінчення встановленого строку, оскільки він не є власником отриманих у користування ресурсів, а лише їх тимчасовим розпорядником. У разі невиконання цієї умови буде порушена сутність кредитних відносин й вони перетворяться або на крадіжку (у разі неповернення) або на подарунок, тобто на фінансові відносини.

Кредитор як суб'єкт кредитних відносин, надає у позику певні грошові або матеріальні цінності. Як правило, метою кредитора є отримання прибутку від надання вартості у тимчасове користування.

Джерелами цінностей при наданні кредиту можуть бути як власні грошові та матеріальні ресурси кредитора, так і кошти, залучені ним в інших суб'єктів ринку. При цьому слід пам'ятати, що ресурси кредитора, які передаються у тимчасове користування позичальникам, залишаються його власністю.

За суб'єктами кредитної угоди та їх комбінацією можна виділити такі типи та різновиди кредитних відносин:

1. Відносини, в яких як кредитор приймає участь банк:

Банк → Підприємство;

Банк → Фізична особа;

Банк → Банк;

Банк → Держава (купуючи державні цінні папери).

2. Відносини, в яких в якості кредиторів приймають участь підприємства, установи, організації:

Підприємство → Підприємство;

Підприємство → Фізична особа;

Підприємство → Банк (купуючи цінні папери, емітовані банком);

Підприємство → Держава (купуючи державні цінні папери).

3. Відносини, в яких в якості кредиторів приймає участь населення:

Кредитні відносини між підприємствами, організаціями і товариствами, з одного боку, та населенням з іншого є дуже поширеними. Населення кредитує банки через вклади до них, купівлю їхніх сертифікатів або інших цінних паперів (банківських векселів тощо). Кошти населення сьогодні у розвинених країнах є основним кредитним ресурсом банків.

Фізична особа → Підприємство (купуючи корпоративні цінні папери);

Фізична особа → Банк;

Фізична особа → Держава (купуючи державні цінні папери);

Фізична особа → Фізична особа.

Кредитні відносини, що виникають між двома фізичними особами (громадянами), є найбільш незахищеними з точки зору законодавчої бази.

4. Відносини, в яких в якості кредиторів приймає участь держава:

Держава → Підприємство;

Держава → Банк;

Держава → Держава.

5. Зовнішньоекономічні кредитні відносини, коли суб'єктами кредитної угоди виступають міжнародні фінансово-кредитні установи (ФКУ), транснаціональні банки і навіть окремі корпорації:

Міжнародні ФКУ → Держава;

Міжнародні ФКУ → Підприємство;

Міжнародні ФКУ → Банк.

Кожен тип кредитних відносин має свою специфіку, яка насамперед визначається складом суб'єктів цих відносин. У свою чергу, це формує умови кредитної угоди (об'єкти кредитування, умови користування кредитом та погашення його тощо).

В умовах ринкової економіки об'єктом кредитних відносин частіше за все є гроші як загальний ресурс, за допомогою якого можна придбати всі інші ресурси – матеріальні, технічні, трудові, природні тощо.

До характерних рис кредитних відносин, відносяться:

1) *безперервність кредитних відносин* як на макро-, так і на мікрорівні, що визначається їх активною роллю у забезпеченні неперервності розширеного відтворення на всіх його стадіях.

2) *економічна самостійність суб'єктів кредитних відносин*, що передбачає наявність певного майна у вигляді матеріальних і грошових ресурсів, які кредитор на власний розсуд може передавати у тимчасове користування іншій особі, а позичальник здатний повернути отриману вартість як за рахунок доходів від прибуткового використання позичених цінностей, так і за рахунок власного майна, яким він володіє.

3) *нееквівалентність руху вартості у процесі кредитних відносин*. Якщо у товарообмінних операціях має місце одночасний зустрічний рух товарів і грошей на еквівалентній основі, і власник товарів у процесі їх реалізації отримує еквівалентну вартість, виражену в грошах, то у кредитних відносинах повернення кредитором вартості, наданої у позику, відбувається з її прирощенням, у вигляді плати за тимчасове користування наданими цінностями.

4) *єдність цілей та інтересів суб'єктів кредитних відносин*, що визначається наявністю вільних коштів у кредитора, із відповідною потребою позичальника, а також зацікавленістю кредитора у прибутковому розміщенні своїх ресурсів та здатністю позичальника, ефективно використати позичені кошти й отримати дохід більший за початкову суму одержаної позики на величину, яка утворюватиме плату за користування нею [50].

Кредитні відносини відрізняються від фінансових тим, що вони виникають з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення. Надана у тимчасове користування вартість через певний час повинна повернутися до її

власника. Цим кредит відрізняється від товару, який після продажу його переходить від продавця до покупця.

Передумовою повернення кредиту є кругообіг основного та оборотного капіталу або одержання доходів позичальником.

Якщо надана у позичку вартість до кредитора не повертається, то кредит втрачає свою економічну сутність. Він перетворюється або на подарунок, або на крадіжку.

Характерною рисою кредиту є сплата процентів за користування ним.

В економіці країни постійно є кошти, які можуть бути використані як кредитні ресурси для надання позик:

- 1) залишки коштів на рахунках в банках;
- 2) грошові заощадження населення;
- 3) залишки коштів, що знаходяться на рахунках державного і місцевих бюджетів;
- 4) гроші, що знаходяться «у дорозі». Оскільки розрахунки між підприємствами здійснюються у безготівковому порядку, існує визначений час між списанням коштів з одного рахунка та зарахуванням їх на інший рахунок, що можна використовувати як короткостроковий кредитний ресурс;
- 5) як кредитний ресурс банки іноді можуть використати власні ресурси:
 - статутний капітал;
 - резервний капітал та ін.;
- 6) НБУ використовує як кредитний ресурс гроші в обігу, що випускаються на кредитній основі шляхом утворення стійких пасивів (дійсних внесків). У такий же спосіб утворюють внески й комерційні банки.

Сукупність усіх коштів, які можна використовувати в якості кредитних ресурсів являє собою **ПОЗИЧКОВИЙ ФОНД (капітал) КРАЇНИ**. Він перебуває у постійному русі, породжуючи виникнення кредитних відносин. Тому нерідко **КРЕДИТ** трактується як форма руху позичкового капіталу.

1.2 Функції кредиту

Сутність кредиту проявляється через його **функції**. Функція має об'єктивний характер, кожна з них виконує конкретну «роботу».

Кредиту притаманна **перерозподільна функція**, тобто за його допомогою відбувається перерозподіл вартості (грошових капіталів або матеріальних цінностей) на засадах повернення. Ця функція властива всім формам та видам кредиту.

Перерозподілятися може тільки вартість (як у товарній, так і в грошовій формі), яка в даний момент є вільною. При цьому власник вартості не змінюється, ним лишається кредитор, оскільки позичальник лише тимчасово користується споживчою вартістю наданих у кредит речей або грошових ресурсів.

За допомогою перерозподільної функції відбувається спрямування позичкового капіталу у найбільш пріоритетні сфери економіки, здійснюється модернізація виробництва і стабілізація економіки.

Розвиток перерозподільної функції, удосконалення практичного механізму її реалізації має ключове значення для підвищення ролі кредиту, для швидкого подолання економічної кризи і забезпечення економічного зростання країни [81].

Другою функцією кредиту є створення грошей для грошового обігу – **емісійна функція**, її виконує лише банківський кредит. Ця функція полягає у його здатності випереджати в часі процес нагромадження в товарній і грошовій формах, можливості створення за рахунок кредиту додаткових засобів платежу [55]. Кредит сприяє економії витрат обігу шляхом заміщення частини грошового обороту кредитними засобами обігу.

Особливого значення дана функція набула при переході від використання повноцінних грошей до введення кредитних засобів обігу. Зазвичай, будь-яка емісія є результатом кредитної операції, завдяки якій збільшується маса грошей в обігу. І, навпаки, погашення кредиту зменшує таку кількість [85].

Кількість грошей в обігу контролюється методами грошово-кредитного регулювання з боку центрального банку, а саме за допомогою проведення облікової політики, політики обов'язкового резервування та проведення операцій з державними цінними паперами на відкритому ринку шляхом кредитної експансії (розширення кредиту) та кредитної рестрикції (звуження кредиту).

Між обома функціями кредиту (перерозподільною та емісійною) існує тісний зв'язок.

Контрольна функція – забезпечується контроль за дотриманням умов та принципів кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди.

Водночас наявність такої функції кредиту багато хто з науковців заперечує, посилаючись на те, що контроль властивий не тільки кредитним відносинам, а й багатьом іншим – фінансовим, страховим, торговельним тощо, тобто він не є ознакою суто кредиту [85]. Щодо цього прибічники контрольної функції кредиту справедливо вказують на специфічність контрольної складової, вона відзначається високим стимулюючим ефектом і обмеженістю адміністративно-вольового впливу на контрагента, тоді як у контрольній складовій інших економічних інструментів (фінансів, податків, страхування тощо) переважає адміністративно-вольовий, а не економічний вплив.

Отже, кредит значно посилює контрольні процеси у господарській діяльності, підвищує ефективність використання коштів, стимулює процес розширеного відтворення. Дана функція дає змогу мінімізувати кредитний ризик, реалізувати цільовий характер кредиту: стимулює позичальника раціонально й ефективно використовувати позичені кошти [71].

Крім перерахованих вище основних функцій **в економічній літературі виокремлюють також такі функції кредиту:**

- акумуляції та мобілізації грошового капіталу;
- регулювання економіки, що дозволяє залучати матеріальні ресурси чи грошові кошти в ті галузі економіки, які найбільш цього потребують;
- економії витрат обігу;
- прискорення концентрації та централізації капіталу.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Що є загальноекономічною причиною необхідності кредиту?
2. Які існують передумови виникнення кредитних відносин у суспільстві?
3. Яка суперечність вирішується за допомогою кредиту?
4. У чому полягає сутність кредиту? Які існують дискусії щодо сутності кредиту?
5. За якими ознаками відносини між економічними суб'єктами можна віднести до кредитних?
6. Дайте визначення кредиту як економічної категорії.
7. Кредит – явище статичне чи динамічне? Обґрунтуйте свою відповідь.
8. Які стадії Ви можете виділити у відтворювальному русі кредиту?
9. Назвіть основні закономірності руху кредиту на мікро- і на макрорівнях.
10. Охарактеризуйте об'єкти та суб'єкти кредитних відносин.
11. Які види кредитних відносин виділяються за суб'єктами кредитної угоди?
12. Які функції виконує кредит?
13. Яка функція кредиту є найбільш визнаною в економічній літературі?
14. Чи погоджуєтесь Ви з виокремленням емісійної функції кредиту? У чому слабкість позиції захисників цієї функції?
15. Які дискусії ведуться щодо контрольної функції кредиту? Чому більш правомірним є виділення контрольної-стимулюючої функції?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Необхідність у кредиті викликана:

- а) наявністю товарно-грошових відносин в економіці;
- б) роботою підприємств на ринкових засадах;
- в) наявністю товарно-грошових відносин, роботою підприємств на ринкових засадах і наявністю коливань потреби у коштах та джерелах їх формування;
- г) низькою ефективністю та збитковістю роботи окремих підприємств.

2. Під кредитом розуміють:

- а) перерозподіл тимчасово вільних грошових коштів;
- б) перерозподіл вартості на засадах повернення і, як правило, з виплатою процента;
- в) задоволення потреб юридичних і фізичних осіб та держав у коштах;
- г) економічні відносини, що виникають у зв'язку з перерозподілом тимчасово вільних коштів на засадах повернення, платності і добровільності.

3. Під кредитними відносинами розуміється:

- а) плата, яка одержана кредитором від позичальника за користування запозиченими коштами;

б) усі грошові відносини по наданню позик, організації грошових розрахунків, кредитуванні;

в) усі грошові відносини, пов'язані з наданням і поверненням позик та організацією грошових розрахунків;

г) відносини між юридично самостійними особами з приводу придбання рухомого і нерухомого майна на визначений термін.

4. Кредитор – це ...

а) сторона кредитних відносин, що одержує кошти у тимчасове користування на умовах повернення, платності, строковості;

б) сторона кредитних відносин, що надає кошти у тимчасове користування на умовах повернення, платності, строковості;

в) суб'єкт кредитних відносин, що виконує роль посередника при наданні кредитів;

г) суб'єкт кредитних відносин, що є особою, з якою укладено кредитний договір.

5. Необхідність в кредиті викликає коливання:

а) потреби в коштах;

б) потреби в коштах і джерелах їх формування;

в) рентабельності підприємства;

г) суми прибутку, яку одержує підприємство.

6. Позичальник – це ...

а) сторона кредитних відносин, що одержує кошти у тимчасове користування на умовах повернення, платності, строковості;

б) сторона кредитних відносин, що надає кошти у тимчасове користування на умовах повернення, платності, строковості;

в) суб'єкт кредитних відносин, що виконує роль посередника при наданні кредитів;

г) громадянин або юридична особа, яка має підтверджені належними документами майнові вимоги до боржника (позичальника).

7. За допомогою кредиту перерозподіляються:

а) вартість у всіх її формах;

б) тільки грошові кошти;

в) матеріальні цінності;

г) фондові цінності.

8. Об'єктивна необхідність кредиту обумовлена:

а) протиріччями між постійним утворенням грошових коштів, що осідають у процесі обороту на підприємстві і повним використанням їх для потреб відтворення;

б) особливостями кругообороту капіталу;

в) наявністю товарного виробництва;

г) все перераховане вище.

9. На які цілі забороняється видача кредитів ?

а) на покриття поточних витрат;

- б) на покриття збитків господарської діяльності;
- в) на придбання об'єктів приватизації;
- г) на поповнення оборотного капіталу.

10. Кредит виконує такі функції:

- а) розподільна, контрольна, емісійна;
- б) розподільна, дослідницька, контрольна;
- в) стратегічна, інноваційна, контрольна;
- г) контрольна, інноваційна, емісійна.

ФОРМИ, ВИДИ ТА РОЛЬ КРЕДИТУ

- 2.1 *Форми та види кредиту.*
- 2.2 *Принципи кредитування.*
- 2.3 *Роль кредиту в економіці країни.*

2.1 Форми та види кредиту

Залежно від форми, в якій кошти передаються в борг кредитором позичальнику, розрізняють товарну і грошову форми кредиту (рис. 2.1).

Рис. 2.1 Форми кредитування

Товарна і грошова форми кредиту є рівноправними та рівнозначними, по суті, двома проявами вартісної форми кредиту. Вони внутрішньо взаємопов'язані і доповнюють одна одну: позики, надані у товарній формі, можуть погашатися у грошовій, і навпаки. Хоча за ринкових умов товарний кредит застосовується значно рідше ніж грошовий.

Взаємозв'язок між формами та видами кредиту наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл видів кредиту за формами кредитування

<i>Форми кредитування</i>	<i>Товарна</i>	<i>Грошова</i>
Види кредиту	<ul style="list-style-type: none"> ✓ комерційний кредит; ✓ споживчий кредит; ✓ лізинговий кредит; ✓ надання послуг населенню в кредит; ✓ погашення міждержавних боргів поставками товарів 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ банківський кредит; ✓ споживчий фінансовий кредит; ✓ міжгосподарський кредит; ✓ державний кредит; ✓ міжнародний кредит

У **товарній формі** кредитні відносини виникають між продавцями і покупцями, коли останні одержують товари чи послуги з відстрочкою платежу.

КОМЕРЦІЙНИЙ КРЕДИТ надається постачальником товару покупцеві у вигляді відстрочки платежу за відвантажений товар.

Потреба в ньому виникає тоді, коли підприємство-товаровиробник прагне реалізувати вироблений товар, але у покупця в цей момент немає грошей для його придбання. У таких випадках товар може бути добровільно переданий постачальником покупцеві на кредитній основі. Ця передача може оформлятися або договором, або векселем (борговим зобов'язанням).

ВЕКСЕЛЬ – це спеціальне боргове зобов'язання позичальника (векселедавця) про сплату деякої суми грошей у визначений час і у визначеному місці кредиту (векселеотримувачу).

Векселі виписуються на стандартних бланках, де встановлений цілий набір реквізитів:

- найменування векселя;
- наказ оплатити визначену суму грошей;
- той, кому чи за наказом кого повинний бути оплачений вексель;
- той, хто повинний платити (найменування банку);
- термін платежу;
- дата і місце складання векселя;
- підпис того, хто видав вексель.

Якщо у векселі відсутній хоча б один з реквізитів, то він визнається недійсним.

Векселі бувають двох видів:

- прості;
- переказні.

Розрахунки з використанням векселів відновилися в Україні у 1992 р. з прийняттям постанови Верховної Ради «Про застосування векселів у господарському обороті». В СРСР вексельні розрахунки здійснювалися лише в сфері міжнародних розрахунків, всередині країни вони в ході проведення сталінської фінансової реформи 1932 р. були заборонені, в той час як всюди в світі цей вид розрахунків активно використовувався. У 1993 р. НБУ затвердив інструкцію, що називалася «Порядок здійснення банками операцій з векселями», у якій був встановлений порядок надання вексельних кредитів і проведення банками комісійних операцій з векселями.

Найчастіше в розрахунках використовується переказний вексель (тратта).

Один від одного прості та переказні векселі відрізняються лише кількістю учасників: в простому векселі їх два (векселедавець та векселеутримувач), а в переказному – три (векселедавець, векселеутримувач та платник за векселем).

Їх функції розподіляються таким чином:

- 1) векселедавець (трасант), що випишує вексель і дає іншій особі наказ про його оплату;
- 2) платник за векселем (трасат), якому адресований наказ про оплату векселя;
- 3) одержувач грошей (ремітент), що володіє векселем (векселеутримувач).

Існує три можливості використання векселя:

- 1) **векселеутримувач може зберігати його в себе до настання терміну**

платежу, а потім пред'явити його до слати векседавцю (платнику) й одержати гроші. В цьому випадку вексель погашається і виходить з обігу;

2) *векселеотримувач може розрахуватися ним за товари чи послуги, тобто використати його як гроші,* для цього на векселі робиться передатний напис (індосамент), причому кількість таких операцій необмежена;

3) *вексель можна продати комерційному банку* – ця операція називається *облік векселів*. Векселеотримувач в цьому випадку одержує лише частину зазначеної у векселі суми за винятком вексельного відсотка і банківського збору. У свою чергу комерційний банк, якщо йому дуже потрібні гроші, не очікуючи закінчення строку дії векселя, може продати його центральному банку, така операція має назву *переоблік векселів*.

ІНДОСАМЕНТ (передатний надпис на векселі) – важливий атрибут векселя, але не обов'язковий. Цей надпис робить власник векселя (індосант) на користь іншої особи (індосатора) на зворотному боці векселя.

Розрізняють такі види індосаменту:

– *повний* – переносить на нового власника усі права, пов'язані з векселем;

– *частковий* – переносить на нового власника векселя лише частину прав, пов'язаних з векселем;

– *бланковий*, коли індосант ставить тільки свій підпис, такий вексель може бути переданий будь-якій особі;

– *іменний* – індосант ставить перед своїм підписом реквізит особи, якій передаються усі права;

– *цільовий*, коли індосант указує мету передачі векселя, наприклад для депонування, такий напис носить характер доручення і новий власник може використовувати його тільки в цих цілях;

– *безоборотний*, на векселі ставиться напис «без обороту на мене», що дає можливість виключити пред'явлення до векседавця вимог у випадку несплати векселя;

– *оборотний* – зроблений без застереження «без обороту на мене»;

– *із застереженнями* – індосамент може містити застереження «на інкасо», «як довіреному», «валюта до доручення», що має через просте доручення провести операції за векселем, «валюта в забезпечення», «валюта в заставу», маючи на увазі заставу векселя. Індосант може в цьому випадку індосувати вексель тільки в порядку доручення, тобто з аналогічними застереженнями;

– *без застережень* – який не містить вищевказаних застережень, що дає право індосувати вексель у звичайному порядку.

Важливим атрибутом векселя є **акцепт платника** (письмова згода на оплату векселя) на лицьовій стороні робиться напис «акцептований» і ставиться печатка чи підпис. Вимагати акцепту векселя може як векседавець так і будь-який з індосантів. Акцепт може поширюватися як на всю суму векселя, так і на його частину. Якщо платник вимовляється від акцепту, це означає, що він взагалі відмовляється платити за векселем і тоді йому пред'являють позов не чекаючи закінчення терміну векселя.

У практиці вексельних розрахунків допускається **поручительство за векселем третьої особи – АВАЛЬ**. Поручитель повинний указати за кого він надає аваль: за себе чи за одного з індосантів. Аваліст несе за векселем таку ж відповідальність як і особа за яку він дав поручительство. Після оплати векселя аваліст стає його власником і одержує право вимагати визначену суму грошей з того, за кого він поручився.

СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ надається **торговельною компанією (фірмою)**, яка продає населенню споживчі товари з відстрочкою платежу у вигляді розстрочки.

ЛІЗИНГОВИЙ КРЕДИТ – надання позичальникові дорогих основних фондів (будинків, споруд, обладнання, комп'ютерної техніки, транспортних засобів та ін.) в кредит на умовах оренди.

НАДАННЯ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ В КРЕДИТ є ще одним видом товарної форми кредитування і являє собою механізм надання послуг без попередньої оплати їх вартості. Остаточний розрахунок здійснюється за фактом отримання послуг споживачем, наприклад комунальних або при наданні речей чи приладів у прокат.

ПОГАШЕННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ БОРГІВ ПОСТАВКАМИ ТОВАРІВ є різновидом міжнародного кредиту, який здійснюється або в рамках умов кредитного договору, або в разі неспроможності позичальника здійснити розрахунки у грошовій формі.

В умовах ринкової економіки типовим є грошовий кредит. У грошовій формі здійснюється рух основної частини позичкового фонду країни, тому й переважна більшість позичок надається й погашається грошима.

Грошова форма кредитування – це надання кредитором позичальникові певної суми грошових коштів у тимчасове користування на кредитній основі.

У грошовій формі, як правило, надають свої позики банки, уряди, міжнародні фінансово-кредитні установи та ін. Широко використовує грошову форму кредитування населення – при одержанні позик у банках.

Грошова форма має найширшу сферу застосування, що зумовлено переважно грошовою формою розрахунків у сучасній ринковій економіці та перерозподільним призначенням самого кредиту.

Види кредиту можна класифікувати за різними критеріями.

Залежно від суб'єктів кредитних відносин, їх організації та цільового призначення позик кредит, що надається у грошовій формі, поділяється на ряд видів:

- ✓ **внутрішньоекономічний**, або національний. До якого відносяться:
 - банківський кредит;
 - споживчий фінансовий кредит;
 - міжгосподарський кредит;
 - державний кредит;
- ✓ **зовнішньоекономічний**, або міжнародний.

БАНКІВСЬКИЙ КРЕДИТ – провідний вид кредитування при якому банки та інші фінансово-кредитні установи надають у тимчасове користування

грошові кошти своїм клієнтам або самі отримують їх. Саме вони акумулюють переважну частину кредитних ресурсів і надають їх у позики. Таким чином, банківський кредит – це двосторонній рух грошових коштів на засадах повернення.

Мобілізовані банками ресурси як частина позичкового фонду країни спрямовуються на три укрупнені об'єкти кредитування:

- формування основного капіталу суб'єктів господарювання та інвестиційні цілі;
- формування їх оборотного капіталу;
- споживчі цілі.

Кредит на формування оборотних коштів може мати як інвестиційний (довгостроковий) характер, коли він потрібний на тривалий строк для первісного їх формування новими підприємствами чи підприємствами, які розширюють свою діяльність, так і короткостроковий.

СПОЖИВЧИЙ ФІНАНСОВИЙ КРЕДИТ – є різновидом банківського кредиту – це надання банками чи іншими кредитними установами коштів фізичним особам на споживчі цілі (у тому числі для купівлі споживчих товарів).

МІЖГОСПОДАРСЬКИЙ КРЕДИТ – це економічні відносини між двома господарюючими суб'єктами з приводу надання грошових коштів у тимчасове користування одним з них іншому.

У деяких господарських ситуаціях одне підприємство може надати кредит іншому, коли воно має певний інтерес щодо стабільної діяльності свого партнера. Прикладом може бути кредит під організацію виробництва необхідної кредитором продукції, або у вигляді авансу (задатку) в рахунок вартості замовленої для виробництва продукції.

Дебіторсько-кредиторська заборгованість також є одним з видів міжгосподарського кредиту. Він має місце між суб'єктами господарської діяльності, але не на добровільних засадах. Причиною виникнення дебіторсько-кредиторської заборгованості є розрив у часі між передачею грошей та товару, оскільки рух вартості в натурально-речовій та грошовій формах не збігається. Коли ж ця заборгованість стає простроченою, виникає гірший із видів кредиту.

ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ – це економічні відносини, що виникають між державою та фізичними чи юридичними особами, а також іншими державами, при яких держава найчастіше виступає у ролі позичальника, але може виступати й кредитором, й гарантом за деякими видами фінансово-кредитних операцій з приводу мобілізації додаткових грошових коштів на кредитній основі.

За своєю економічною суттю державний кредит – це форма вторинного перерозподілу ВВП. Його джерелом є вільні кошти населення, підприємств і організацій.

Надання державі кредиту з боку юридичних і фізичних осіб здійснюється шляхом купівлі останніми облігацій державних позик та інших цінних паперів, які випускає держава.

Метою запозичення коштів може бути:

- покриття бюджетного дефіциту;

- регулювання грошового обігу;
- залучення коштів для інвестиційних програм тощо.

Тобто державний кредит безпосередньо пов'язаний з бюджетним дефіцитом, будучи джерелом його покриття. В окремих випадках за його допомогою можуть мобілізуватися кошти у фонди цільового призначення чи під цільові проекти. Крім того, до системи державного кредиту належать позики, що надаються під державні гарантії або на поповнення валютних резервів центрального банку від Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних фінансово-кредитних установ.

У ролі позичальника при державному кредиті зазвичай виступає держава. Суб'єктами кредитних відносин з боку держави можуть бути:

- Кабінет Міністрів України;
- органи місцевого самоврядування;
- Міністерство фінансів України (зокрема, в особі Державної казначейської служби);
- Національний банк України.

З іншого боку у державно-кредитні відносини **в ролі кредиторів** вступають громадяни та господарюючи суб'єкти (банки, страхові компанії, акціонерні товариства), які надають кредит державі під певні державні зобов'язання (облігації).

В якості забезпечення державного кредиту виступає усе майно, що знаходиться у власності держави, але обсяг застави в кредитній угоді між державою й підприємствами та населенням не вказується.

Види та форми державного кредиту наведено на рис. 2.2.

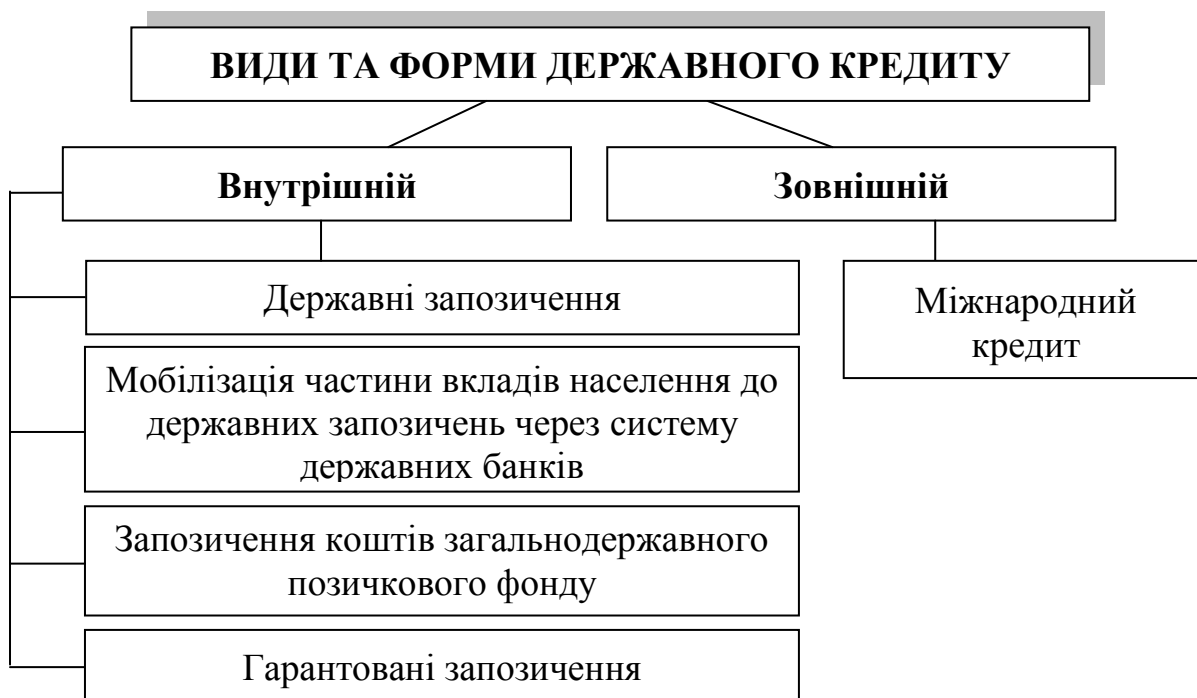

Рис. 2.2 Види та форми державного кредиту

Державний кредит може набувати таких видів:

- **внутрішній**, коли держава запозичує кошти у підприємств та

населення власної країни;

– **зовнішній**, коли держава здійснює запозичення на міжнародному рівні.

Основною формою державного кредиту, коли держава виступає у якості позичальника є державні запозичення. Для них характерним є те, що тимчасово вільні грошові кошти населення та господарюючих суб'єктів залучаються до фінансування загальнодержавних потреб шляхом випуску й реалізації державних цінних паперів.

ДЕРЖАВНЕ ЗАПОЗИЧЕННЯ – операції, пов'язані з отриманням державою кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування державного бюджету [2].

Оформлення державних запозичень в Україні в основному здійснюється за допомогою двох видів цінних паперів – облігацій та казначейських зобов'язань (векселів).

ОБЛІГАЦІЯ (від лат. *obligatio* – зобов'язання) – найбільш поширений вид цінних паперів, являє собою боргове зобов'язання держави, за яким у встановлені строки повертається борг і сплачується дохід у формі процента чи виграшу.

Вони можуть бути знеособленими (на покриття бюджетного дефіциту) і цільовими (під конкретні проекти).

Облігація має номінальну вартість – зазначену на неї суму боргу – й курсову (ринкову) ціну, за якою вона продається і перепродається залежно від її дохідності, надійності та ліквідності. Різниця між ринковою ціною та номінальною вартістю облігації становить курсову різницю.

Облігації позик, що містяться у портфелях державних кредиторів, є ліквідними активами. Кредитор може в будь-який час повернути облігації, тобто продати їх державі через систему Ощадбанку, й одержати відповідну суму готівкою, та й самі облігації можуть бути платіжним засобом.

КАЗНАЧЕЙСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ (ВЕКСЕЛІ) мають характер боргового зобов'язання, спрямованого тільки на покриття бюджетного дефіциту.

Тобто, на відміну від облігацій, кошти від продажу яких спрямовуються на будь-які або спеціально оговорені цілі (поповнення бюджетного фонду, позабюджетних фондів тощо), кошти від реалізації казначейських зобов'язань держави спрямовуються тільки на поповнення бюджету. Вони підлягають реалізації тільки серед населення. Виплата доходу здійснюється у формі процентів чи на дисконтній основі.

Казначейськими зобов'язаннями, як правило, оформлюються короткострокові позики (іноді середньострокові – казначейські ноти), облігаціями – середньо- та довгострокові позики.

Другою формою внутрішнього державного кредиту є **мобілізація частини вкладів населення до державних запозичень через систему державних банків**, зокрема Ощадного банку. Залучені кошти спрямовуються до дохідної частини бюджету. Однак слід зазначити, що, як правило, ощадні банки незалежно від форми власності діють на комерційних засадах і залучені кошти населення формують їхні кредитні ресурси, тому вилучення частини цих коштів на користь держави може негативно відбитися на фінансових

результатах їх діяльності.

На відміну від першої форми державного кредиту – державних запозичень – коли фізичні та юридичні особи купують цінні папери за рахунок власних тимчасово вільних грошових коштів, Ощадбанк надає державі кошти в кредит за рахунок залучених коштів без відома дійсного власника (населення). Аналогічно діють й комерційні банки, коли надають кредити своїм клієнтам. Крім того, частина ресурсів Ощадбанку може спрямовуватися на придбання державних цінних паперів.

Наступною формою внутрішнього державного кредиту є **запозичення коштів загальнодержавного позичкового фонду**. Вона характеризується тим, що державні кредитні установи передають частину кредитних ресурсів на покриття видатків уряду (без купівлі державних цінних паперів).

Окрім перелічених вище форм державного кредиту, який відбувається на основі державних запозичень у вигляді державних позик, існують ще **дві форми, які відображають відносини фінансової допомоги з боку держави**.

КАЗНАЧЕЙСЬКІ ПОЗИКИ як форма внутрішнього державного кредиту виражають відносини надання фінансової допомоги господарюючим суб'єктам з боку органів державної влади і управління за рахунок бюджетних коштів на умовах поворотності, строковості і платності. Тобто **у цьому випадку держава виступає як кредитор**.

У сучасних умовах ця форма державного кредиту активно не використовується, але життя все більш настійливо потребує відродження цього механізму. Держава не несе відповідальності за фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання, але може оказати фінансову допомогу тим підприємствам, у стабільній роботі яких вона зацікавлена.

Відносини по лінії казначейських позик не є аналогом банківського кредитування, оскільки на відміну від банків держава оказує фінансову допомогу на пільгових умовах за строками і нормі проценту, а також не має комерційних цілей, а є засобом підтримки важливих для економіки суб'єктів господарювання.

Якщо уряд гарантує безумовне погашення запозичень та виплату процентів за позиками, зробленими нижчестоящими органами влади і управління або окремими господарюючими суб'єктами, то мова йде про умовний державний кредит – **ГАРАНТОВАНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ**. **У цьому випадку держава виступає у ролі гаранта**. За гарантованими запозиченнями уряд несе реальну фінансову відповідальність тільки у разі неплатоспроможності платника.

МІЖНАРОДНИЙ ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ представляє сукупність відносин, в яких держава виступає на світовому фінансовому ринку як у ролі позичальника, так і в ролі кредитора. Ці відносини набувають **форми державних зовнішніх запозичень**.

Зовнішні запозичення здійснюються на тих самих умовах, що й внутрішні, тобто на умовах поворотності, строковості й платності. Їх надання або погашення відбувається за рахунок коштів бюджету або спеціальних урядових фондів.

Суми отриманих зовнішніх позик з нарахованими процентами за ними включаються до державного боргу країни.

МІЖНАРОДНИЙ КРЕДИТ – це рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин, пов'язаний з наданням валютних або товарних ресурсів на умовах зворотності, терміновості і сплати процентів.

Суб'єктами міжнародного кредиту виступають приватні підприємства (фірми), державні установи, комерційні банки та інші фінансові посередники, інколи брокери, уряди, міжнародні та регіональні валютно-кредитні і фінансові інститути.

Різноманітність форм та видів міжнародного кредиту у найбільш загальних рисах можна класифікувати за кількома головними ознаками, які характеризують окремі сторони кредитних відносин (рис. 2.3).

1. За джерелами кредитування розрізняють:

- внутрішнє кредитування експортера;
- зовнішнє кредитування;
- фінансування зовнішньої торгівлі.

Ці види кредиту тісно пов'язані між собою та обслуговують усі стадії руху товарів від експортера до імпортера: заготівлю або виробництво експортного товару, перебування його в дорозі та на складі, у тому числі й за кордоном, а також використання товару імпортером у процесі виробництва та споживання. Чим ближчий товар до реалізації, тим сприятливіші для боржника умови кредитування.

2. Залежно від суб'єктів кредитних відносин, розрізняють такі види міжнародного кредиту:

- між фірмами різних країн як різновид комерційного кредиту;
- банківський кредит у міжнародній торгівлі;
- брокерський кредит як проміжна форма між фірмовими та банківськими кредитами;
- міждержавні (міжурядові) кредити, включаючи змішані (надання допомоги у вигляді урядових субсидій);
- кредити регіональних банків розвитку;
- кредити міжнародних кредитних та валютно-фінансових організацій.

3. Залежно від того, хто виступає кредитором, розрізняють такі види міжнародного кредиту:

- **приватні** (надаються приватними фірмами та банками і, в свою чергу, поділяються на фірмові та банківські);
- **урядові** (їх надають уряди країн через урядові кредитні установи);
- **кредити міжнародних і регіональних організацій** (надаються Міжнародним валютним фондом, структурами Світового банку, Європейським банком реконструкції і розвитку (ЄБРР), регіональними банками розвитку країн «третього світу» та іншими кредитно-фінансовими інститутами. Причому МВФ та Світовий банк виступають не лише кредиторами, а й координаторами міжнародного кредиту);
- **змішані** (кредити, в яких беруть участь й приватні компанії й відповідні державні органи).

Рис. 2.3 Класифікація видів міжнародного кредиту

4. За призначенням міжнародний кредит поділяється на:

– **комерційний** – первинна форма кредиту, у тому числі в зовнішній торгівлі, що називається також фірмовим кредитом або кредитом постачальникам, де позикова операція поєднана з купівлею-продажем товару, а

рух позичкового капіталу – з рухом товарного капіталу;

– **фінансовий** – надання коштів у грошово-валютній формі: облігаційні позики, що розміщуються на міжнародному та національному ринках позичкового капіталу за допомогою банків. Використовується на будь-які цілі (прямі капіталовкладення, будівництво інвестиційних об'єктів, придбання цінних паперів, погашення зовнішньої заборгованості, валютну інтервенцію тощо);

– **«промідний»** – призначений для обслуговування змішаних форм вивозу капіталу, товарів та послуг, наприклад у вигляді підрядних робіт (інжиніринг).

5. За видами міжнародний кредит поділяється на:

- **товарний**, який основні експортери надають своїм покупцям;
- **валютний**, який банки надають у грошовій формі.

6. За валютою позики міжнародні кредити надаються або погашаються:

- у валюті країни-позичальника;
- у валюті країни-кредитора;
- у валюті третьої країни або в міжнародних розрахункових одиницях (наприклад, в СПЗ).

У разі відсутності валюти у країни-позичальника погашення міжнародних кредитів може здійснюватися товарними поставками.

7. За своїм цільовим призначенням міжнародні кредити поділяють на виробничі та невиробничі.

До виробничих кредитів належать кредити, призначені для розвитку економіки країни, що їх одержує: для закупівлі промислового обладнання, матеріалів, ліцензій, ноу-хау, оплати виробничих послуг, забезпечення внутрішньо торговельних операцій та інших господарських потреб.

Невиробничі кредити використовують для утримання державного апарату, армії, закупівлі зброї, погашення зовнішньої заборгованості за раніше одержаними кредитами тощо.

8. За способом погашення кредити поділяються на:

- **пропорційні** (погашення кредиту здійснюється рівними частками протягом певного терміну);
- **прогресивні** (суми погашення нарастають);
- **одночасні** (погашення кредиту здійснюється в один визначений договором строк).

Міжнародний кредит виконує ряд важливих функцій:

- стимулює експорт товарів та послуг;
- створює сприятливі умови для розширення приватних іноземних інвестицій;
- служить важливим знаряддям одержання прибутку у вигляді процентів від країн-боржників;
- сприяє розвитку міждержавних господарських зв'язків та поглибленню процесів міжнародної економічної інтеграції.

2.2 Принципи кредитування

Процес кредитування передбачає безумовне додержання певних принципів кредитування.

ПРИНЦИПИ КРЕДИТУВАННЯ – це основні положення кредитного механізму, що визначають сам процес кредитування.

1. Принцип зворотності (поворотності) позиченої вартості кредитором означає, що позичальник повинен повернути кредитором весь обсяг одержаної у позику вартості.

Цей принцип впливає з сутності кредиту як самостійної економічної категорії, пов'язаної з акумуляцією і перерозподілом тимчасово вільних коштів. Якщо надана вартість кредитором не повертається, то кредит втрачає свою економічну сутність. Він перетворюється або на дарунок або на субсидію. Кредитні відносини припиняють свою дію й у силу вступають фінансові відносини. Передумовою повернення кредиту є або кругообіг основного та оборотного капіталу, або одержання доходів позичальником.

2. Принцип терміновості (строковості) означає, що кожна позичка надається тільки на певний строк, установлений за взаємною згодою між позичальником і кредитором. Якщо кредит повернутий вчасно, то це свідчить про успішну господарську діяльність позичальника. Крім того, від дотримання принципу терміновості залежить можливість банку надавати нові кредити, оскільки одним із джерел кредитування є повернуті позички.

Дотримання цього принципу відкриває кожному позичальнику можливість для отримання нових банківських кредитів, а також дає змогу уникнути сплати банку підвищених відсотків за несвоєчасне погашення суми позики. Якщо позичальник порушує строки погашення, то банк застосовує до нього штрафні санкції і може відмовити в повторній видачі кредиту.

3. Принцип платності означає, що позичальник повинен повернути кредитором (банку) не тільки основну суму кредиту, а й сплатити додаткові кошти у формі відсотка як визначену плату за користування кредитом.

Використання принципу платності за кредитні ресурси дозволяє банкам стежити за господарською діяльністю підприємств і активно впливати на неї. Низький рівень процентних ставок не сприяє ефективному використанню кредиту, більш того, викликає підвищений попит на нього і дуже часто кредити бралися на одні цілі, а використовувалися на інші. А занадто висока плата за кредит не дозволяє господарським суб'єктам скористатися кредитом.

Розмір процентної ставки за користування кредитом встановлюється банком самостійно, залежно від вартості кредитних ресурсів, характеру наданого забезпечення і розміру витрат для утримання заходу, що кредитується, попиту та пропозиції на кредитному ринку в конкретному регіоні та інших факторів з таким розрахунком, щоб сума одержаних від позичальника процентів покривала витрати банку із залучення коштів, необхідних для надання кредиту, витрати на ведення банківської справи і забезпечувала банку одержання доходу.

4. Принцип цільового характеру кредитування припускає вкладення позичкових коштів у конкретні господарчі процеси, на чітко визначені цілі, в операції, техніко-економічна експертиза яких свідчить про їх достатню доходність із урахуванням економічної кон'юнктури і ризиків у конкретній галузі економіки та тенденцій розвитку ринку.

Залежно від цілей розрізняють:

- кредит для фінансування оборотного капіталу;
- кредит для фінансування основного капіталу;
- кредит для фінансування торговельно-посередницьких операцій.

5. Принцип забезпеченості кредиту відіграє важливу роль у захисті від кредитних ризиків. Він означає наявність у позичальника юридично оформлених документів, що зменшують ризик неповернення кредиту і невиклати процентів по ньому та гарантують своєчасне повернення кредиту у визначені строки.

В якості забезпечення кредиту можуть бути використані:

– ***майно, яке належить позичальнику***, що приймається у заставу (нерухоме, рухоме, цінні папери, валютні цінності). Передача майна оформлюється окремим договором застави. До майна, що використовується у якості забезпечення, висуваються певні вимоги: воно повинно гарно зберігатися, бути ліквідним, витрати на його зберігання не повинні бути високими.

– ***фінансові зобов'язання третьої особи*** погасити борг кредиторю (гарантії, поручительства). Вони оформляються або окремим договором, або у виді передатного надпису (індосаменту) на кредитному договорі з банком.

Розмір майнового забезпечення, як правило, встановлюється на рівні, що перевищує розмір позички приблизно на 30 %, на випадок зниження ринкової ціни застави.

2.3 Роль кредиту в економіці країни

Виконання кредитом зазначених вище функцій дозволяє йому відігравати багатогранну **роль в економіці країни**, а саме:

1. Із становленням ринкової економіки у рамках індустріального суспільства істотно змінився характер виробничого процесу, тепер йому передують кредит, кредитна операція. Утворення кредитного господарства вивело економіку на якісно новий рівень розвитку. Кредит, кредитні відносини відіграють важливу роль в удосконаленні організації виробництва, у розвитку відносин розподілу і споживання.

2. Зміна системи виробничих відносин спричинила переростання товарно-грошового господарства у товарно-кредитне. На думку академіка А. А. Чухно, це призвело до того, що кредит став системоутворюючою категорією, яка створює сприятливі умови для зростання продуктивних сил, раціонального використання ресурсів (матеріальних, трудових, грошових), підвищення ефективності економіки [107].

3. Кредитні відносини базуються на отриманні додаткового прибутку (доходу) кожним із суб'єктів: кредитор отримує плату за надані у позику кошти у вигляді проценту, а позичальник – у вигляді прибутку від використаних у підприємницькій діяльності ресурсів, що стимулює розвиток реального сектору економіки. Особливо це стосується так званого ризикового (венчурного) кредиту, що функціонує переважно з державною підтримкою.

4. Кредит забезпечує стабільне економічне зростання як основу безперервності процесів розширеного відтворення та розвиток суспільного виробництва, сприяє поживленню економічних відносин, прискорює процес виробництва і реалізації продукції та стимулює підвищення ефективності господарювання шляхом акумуляції тимчасово вільних коштів підприємств, населення або держави та перетворенню їх на банківський кредитний ресурс, доступний для позичальників. За його допомогою можна не тільки збільшити обсяги виробництва, а й подолати сезонність, інтенсифікувати інвестиційний процес.

5. Кредит як джерело інвестицій сприяє розвитку купівельної та інвестиційної спроможності фізичних та юридичних осіб. За допомогою кредиту здійснюється регулювання ринкової кон'юнктури, пропорційний розвиток галузей, формування потужного внутрішнього ринку шляхом підтримки власного товаровиробника, підвищення якості виробничої та інвестиційної діяльності підприємств, розвитку наукомістких виробництв і т. п.

6. У банківській сфері кредитні відносини виступають основою мобілізації заощаджень і спрямування їх в ефективні інвестиційні проекти, що сприяє зростанню фінансово-господарської активності.

7. Центральний банк за допомогою кредиту має можливість впливати на пропозицію грошей, адже обсяги кредитування тісно пов'язані з такими макроекономічними факторами як: зміни у монетарній політиці держави, обсяг додаткової емісії грошей, динаміка грошової маси у річному обчисленні та ін. Але в Україні в умовах фінансової нестабільності останнім часом помітна втрата довіри усіх суб'єктів економічних відносин до банківських установ та національної валюти, що не сприяє поживленню діяльності фінансових установ у сфері кредитування, а відповідно й гальмує розвиток національної економіки.

8. Значну роль кредит відіграє й в організації грошових розрахунків – як готівкових, так й безготівкових. Мова йде про надання позик комерційними банками шляхом перерахування коштів із кредитного рахунку платника на банківський рахунок отримувача.

9. В умовах ринкової економіки банківська система країни шляхом надання кредитів виступає організатором руху капіталів, забезпечує їх акумуляцію та перерозподіл у ті сфери економіки, які потребують додаткового вливання капіталу. Особливо значною є роль кредиту у задоволенні тимчасових потреб в коштах, що обумовлена сезонністю виробництва та реалізації продукції.

10. Кредит створює сприятливі умови для підтримки малого та середнього бізнесу, особливо під час відкриття нових підприємств та їх подальшого становлення. Саме така підтримка кредитними ресурсами, як

показує досвід розвинених країн, не дає можливості економіці монополізуватися, що є стратегічно важливим для функціонування сучасної ринкової економіки.

11. Застосування державного кредиту дає змогу вирішити проблему покриття дефіциту державного бюджету за рахунок залучення урядом коштів до його дохідної частини за допомогою емісії державних цінних паперів, зокрема, облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) та казначейських векселів.

12. Розширенню кредитних операцій сприяє становлення фондового ринку країни та проведення банківськими установами операцій з цінними паперами (наприклад, кредитування під заставу цінних паперів, облік та переоблік векселів, участь кредиту в операціях з емісії цінних паперів та ін.).

13. Кредит активно впливає на всі процеси суспільного відтворення. Він відіграє значну роль в організації грошових розрахунків, як готівкових так й безготівкових. Істотним також є зростання його ролі щодо завдань економічного розвитку країни, оскільки кредит сприяє забезпеченню потреб грошового обороту платіжними засобами та економному використанню ресурсів. Особливо значною є роль кредиту у задоволенні тимчасових потреб у коштах, обумовлена сезонністю виробництва та реалізації продукції.

14. Надзвичайно важливою є роль кредиту в ринкових умовах щодо впровадження найсучасніших досягнень науки і техніки у суспільне виробництво, шляхом створення сприятливих умов в економіці для підтримки інновацій за рахунок розвитку довгострокового кредитування, що стимулює процеси реконструкції, технічного переозброєння та модернізації виробництва господарюючими суб'єктами.

15. Кредит також виступає знаряддям проведення антиінфляційної політики держави. Оскільки при функціонуванні неповноцінних грошей на основі кредитних відносин відбувається збільшення грошової маси, то в якості антиінфляційного заходу слід застосовувати регулювання кредитних операцій.

16. Важливу роль кредит відіграє у створенні сприятливих умов для налагодження міжнародних зовнішньоекономічних зв'язків.

За допомогою кредиту відбувається процес інтеграції національної економіки у світову економічну систему. Процес структурної перебудови та стабілізації вітчизняної економіки практично неможливий без кредитної допомоги світового співтовариства [85].

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. У чому полягають розбіжності у трактуванні форм і видів кредиту, що мають місце в літературі?

2. За якими критеріями правомірно виділяти форми і види кредиту? Чи можуть бути однаковими критерії для класифікації форм і видів?

3. Які форми кредиту Ви можете виділити і чому?
4. Охарактеризуйте товарну форму кредиту, які види товарного кредиту Ви знаєте?
5. Чим обмежуються можливості надання комерційного кредиту?
6. Охарактеризуйте грошову форму кредиту, перелічіть види грошового кредиту.
7. У чому полягають особливості банківського кредиту?
8. За якими ознаками класифікується банківський кредит?
9. Чим різняться поняття «банківський кредит» і «державний кредит», «банківський кредит» і «споживчий кредит», «забезпечений кредит» і «комерційний кредит»?
10. Охарактеризуйте суб'єкти споживчого кредитування та механізм його надання.
11. Дайте порівняльну характеристику міжгосподарського та споживчого кредитів?
12. У чому полягають особливості державного кредиту, за якими критеріями він класифікується?
13. Дайте визначення міжнародному кредиту, докладніше охарактеризуйте його види.
14. Назвіть основні принципи організації кредитних відносин.
15. Яку роль відіграє кредит у розвитку економіки?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Який спосіб не є забезпеченням кредиту?

- а) майнова застава;
- б) застава у формі майбутніх надходжень від господарської діяльності;
- в) гарантійні зобов'язання третіх осіб;
- г) поручительство третіх осіб.

2. Комерційний кредит – це:

- а) спрямування позичкового капіталу, наданого банками в борг за плату на умовах платності, повернення, терміновості;
- б) кредитні відносини з приводу акумуляції державою коштів для фінансування державних витрат;
- в) товарна форма кредиту, що виражає відносини з приводу перерозподілу матеріальних фондів між підприємствами;
- г) відносини між юридично самостійними особами з приводу передачі в оренду засобів виробництва.

3. Недостатньо забезпечені кредити за законодавством України – це ...:

- а) кредити, по яких застава складає не менше, ніж 125 % від розміру кредиту;
- б) кредити, по яких застава складає 60 % - 125 % від розміру кредиту;
- в) кредити, по яких застава складає 50 % - 60 % від розміру кредиту;
- г) кредити, по яких застава складає менше, ніж 50 % від розміру кредиту.

4. Комерційний кредит надається:

- а) одним підприємством іншому у товарній формі;
- б) комерційним банком юридичним та фізичним особам;
- в) банками на здійснення його клієнтами комерційних (торговельних) операцій;
- г) будь-яким підприємствам для проведення торгових операцій;

5. В якому випадку можливий лізинговий кредит?

- а) у випадку оренди майна;
- б) під заклад землі;
- в) під заставу коштовних металів;
- г) без застави.

6. Споживчий кредит надається:

- а) на створення запасів споживчих товарів у торговельній мережі;
- б) торговим організаціям на компенсацію їх витрат, пов'язаних із продажем товарів у розстрочку;
- в) населенню на придбання нерухомості;
- г) населенню на задоволення будь-яких його споживчих потреб.

7. Лізинговий кредит – це надання господарюючими суб'єктами один одному:

- а) кредиту у вигляді відстрочки платежу за продані товари і надані послуги;
- б) надання господарюючими суб'єктами один одному відстрочки платежів за товарно-матеріальні цінності;
- в) надання господарюючими суб'єктами один одному матеріальних цінностей на умовах оренди;
- г) немає вірної відповіді

8. Хто є кредитором при внутрішньому державному кредиті?

- а) держава;
- б) НБУ;
- в) Казначейство;
- г) суб'єкти господарювання та населення.

9. Зміст споживчого кредиту виявляється у тому, що це відносини...

- а) при яких позичальником виступає держава для фінансування заходів по відношенню життєвого рівня населення;
- б) при яких позичальником виступає населення для задоволення своїх потреб;
- в) між державами по наданню товарів народного користування з відстрочкою платежу;
- г) при яких однією фізична особа надає кредит іншій фізичній особі.

10. У чому полягає відмінність банківського кредиту від комерційного?

- а) у строках надання;
- б) в об'єктах надання;
- в) у розмірі позичкового проценту;
- г) у принципах надання.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕНТА

3.1 Позичковий процент, його сутність і роль.

3.2 Методичні основи нарахування процентів.

3.1 Позичковий процент, його сутність і роль

Позичковий процент існував не завжди. Він виник тоді, коли товарне виробництво уже досягло певного ступеня розвитку, на якому склався регулярний грошовий обіг та виникли кредитні відносини.

ПРОЦЕНТ (від лат. *pro centum* – на сотню) – сота частка будь-якого числа, що взяте за ціле.

В українській мові його синонімом є слово «відсоток».

Існують певні особливості вживання слів «відсоток» і «процент»:

- відсоток – це пропорція, сота частка;
- процент – уособлення вартості позичкового капіталу.

Наприклад, ВВП зріс на 5 *відсотків*; інфляція склала 25 *відсотків*, але:

- *процентна* ставка за депозитом;
- гроші покладені на депозит під 20 *процентів*.

В умовах ринкової економіки сутність **ПОЗИЧКОВОГО ПРОЦЕНТА** полягає в тому, що він є платою, яку отримує кредитор від позичальника, за користування ним позичковим капіталом.

ПОЗИЧКОВИЙ КАПІТАЛ – це грошовий капітал, який передається у позику і приносить його власнику дохід у вигляді позичкового процента.

Історичним попередником позичкового капіталу був лихварський капітал, що діяв у докапіталістичних формаціях – рабовласницькій та феодальній.

Формула руху лихварського капіталу $G - G'$ обмежувалася лише сферою обігу.

Лихварському кредиту були притаманні надзвичайно високі процентні ставки, а оскільки він мав непродуктивний характер, то це часто призводило до повного розорення позичальників. Позичальниками були рабовласники, феодала, а також дрібні виробники – ремісники і селяни.

Через високі ставки процентів, що в деякі часи сягали 60-80 % річних, лихварський капітал відволікав зі сфери матеріального виробництва значні кошти, що гальмувало суспільний прогрес та періодично викликало масові протести. Наприклад, у 1113 р. в Києві проти лихварів спалахнуло народне повстання, тому князь Володимир Мономах законодавчо обмежив розмір лихварського процента ставкою у 20 % річних.

Розвиток банківської справи та функціонування позичкового капіталу як відособленої грошової частини продуктивного капіталу, що використовується у сфері виробництва, а не тільки у сфері обігу, практично призвів до зникнення лихварського капіталу. Хоча його залишкові прояви й сьогодні існують там, де

зберігається дрібне виробництво або діють тенденції до монополізації сфери обігу.

На зміну лихварському прийшов капіталістичний кредит, який надається для задоволення виробничих потреб у тимчасових коштах задля прискорення чи організації процесу виробництва або обігу товарів. Звичайно, в умовах капіталістичного виробництва позичковий процент повинен мати такий рівень, щоб користування кредитом було взаємовигідним і для кредитора, і для позичальника.

Отже, соціально-економічну природу процента визначають виробничі відносини. Важливим є те, що **процент є економічною категорією**, оскільки між кредитором і позичальником відносно величини процента, строків і методів його сплати виникають певні економічні відносини, і самостійно без кредиту він не існує, хоча іноді, як виняток, кредит може надаватися й на безпроцентній основі.

Попит на позичковий капітал залежить від певних чинників, а саме:

- масштаби виробництва, рівень його спеціалізації та кооперування;
- циклічність коливань виробництва;
- сезонність умов виробництва та реалізації продукції;
- темпи інфляції;
- вид кредиту та його цільове призначення;
- розмір кредиту;
- термін користування позикою;
- забезпеченість повернення кредиту;
- своєчасність повернення кредиту.

Прибуток, отриманий від використання позичкового капіталу, розподіляється між суб'єктами кредитних відносин на дві частини:

- 1) кредитор отримує прибуток у вигляді позичкового процента за користування кредитом;
- 2) позичальник – підприємницький дохід у вигляді прибутку на позичений капітал.

Пропорція такого розподілу обумовлюється дією перелічених вище чинників, що впливають на розмір процентної ставки і закріплюється кредитною угодою.

З боку пропозиції позичкового капіталу на рівень процентної ставки впливають:

- рівень монетизації ВВП;
- розміри грошових нагромаджень і заощаджень у суспільстві та товарно-грошова збалансованість економіки;
- рівень грошово-кредитного регулювання економіки центральним банком;
- міжнародні чинники, особливо перелив капіталу.

У фінансових розрахунках ПРОЦЕНТ – сума доходу від надання капіталу в борг або плата за користування позичковим капіталом у всіх його формах (деPOSITний, кредитний проценти, проценти за облігаціями і векселями).

Показником, що кількісно характеризує плату за користування позичковим капіталом, є **норма процента**, або **процентна ставка**.

ПРОЦЕНТНА СТАВКА – показник, згідно з яким у встановлені строки позичальники виплачують обумовлену договором суму процентів у розрахунку на одиницю капіталу (вкладу) за певний період (місяць, квартал, рік).

Норма процента (процентна ставка) розраховується як відношення суми річного доходу, одержуваного на позичений капітал, до суми капіталу, наданого в кредит:

$$H = \frac{D}{K} \cdot 100\%, \quad (3.1)$$

де D – дохід, отриманий на позичений капітал;
 K – сума наданого кредиту.

Рівень норми процента встановлюється під впливом конкуренції на ринку позичкових капіталів і залежить від співвідношення попиту та пропозиції на позичковий капітал.

Теоретично норма процента може коливатись від 0 (мінімальна межа) до середньої норми прибутку (максимальна межа). На практиці ж мінімальна межа норми процента не може дорівнювати 0, бо інакше надання кредиту втрачає будь-який сенс для кредитора, оскільки вона повинна покривати витрати кредитора, пов'язані із цією операцією, та приносити йому хоча б мінімальний дохід.

Розрізняють два види норми процента:

1) **ринкова норма процента**, яка безпосередньо формується на монетарному ринку та залежить від ринкової кон'юнктури, тобто співвідношення попиту та пропозиції позичкового капіталу.

Свого **максимального рівня ринкова норма процента досягає в період найбільшого загострення економічної кризи, саме тоді, коли норма прибутку падає до мінімуму**. Адже в даній ситуації власники заощаджень, щоб уберегти свої грошові капітали від знецінення, намагаються їх отоварити. Це веде до відносного зменшення банківських депозитів. Разом з тим, під час кризи виникає масовий попит на гроші як засоби платежу і значно зростає попит на позичковий капітал, для погашення боргових зобов'язань.

У світі середня норма процента приблизно дорівнює 10 %, найвища свого часу була зафіксована у Великобританії – 17 %, найнижча – там же – 2 %;

2) **середня норма процента**, тобто норма процента за певний період, що складається на ринку позичкових капіталів.

Норма позичкового процента – величина динамічна, що визначається стихійним ринковим механізмом і під впливом конкуренції на ринку позичкових капіталів постійно коливається залежно від співвідношення попиту та пропозиції позичкового капіталу та зміни середньої в даній країні норми прибутку як міри прибутковості інвестування коштів (капітальних вкладень) у виробництво. Чим більшим є попит на кредит, тим вищою є норма процента.

Чинники, що впливають на розмір процентної ставки за позичений капітал на макро- та мікроекономічному рівнях наведено на рис. 3.1.

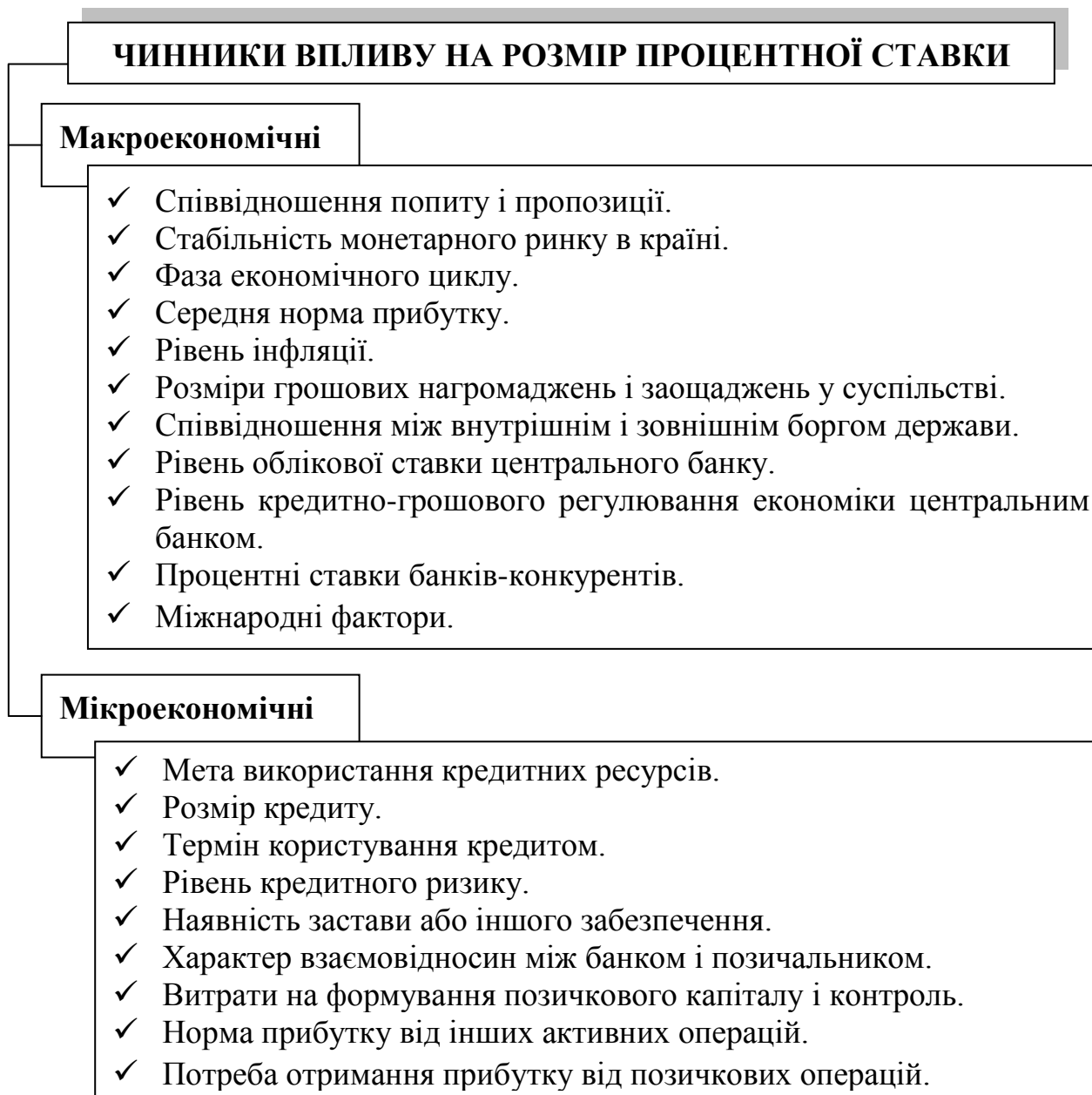

Рис. 3.1 Чинники впливу на розмір процентної ставки

Як видно з рисунку розрізняють макроекономічні та мікроекономічні чинники, що впливають на розмір норми процента, тобто на величину процентної ставки за кредити:

1) макроекономічні:

– *співвідношення попиту і пропозиції, яке склалося на кредитному ринку* (підвищений попит на кредити викликає збільшення процентних ставок за ними, проте в результаті міжбанківської конкуренції, щоб залучити більшу кількість клієнтів та завоювати конкурентні переваги, процентні ставки нівелюються);

– **стабільність монетарного ринку** в країні (монетарне стимулювання економічного зростання передбачає забезпечення прозорості монетарних процесів, періодичність зміни методів впливу на грошову сферу, здійснення ефективного розподілу грошових ресурсів, забезпечення ефективних умов для розвитку та вдосконалення механізму грошово-кредитної політики, вдосконалення методів та інструментів реалізації грошово-кредитної політики, вплив конкретних дій з боку НБУ для досягнення основних завдань грошово-кредитної політики, підвищення ефективності функціонування банківської системи, вплив політичних чинників на прийняття та реалізацію конкретних економічних програм та залучення інвестицій);

– **фаза економічного циклу** (підйом або спад у розвитку економіки);

– **середня норма прибутку** (відносний показник прибутку, що виражається у процентах та характеризує рівень ефективності господарської діяльності підприємств в країні);

– **рівень інфляції** (підвищення темпів інфляції викликає збільшення плати за кредит, оскільки підвищується ризик втрат);

– **розміри грошових нагромаджень і заощаджень у суспільстві** та товарно-грошова збалансованість виробництва;

– **співвідношення між внутрішнім і зовнішнім боргом держави** (темпи зростання зовнішнього боргу залежать від величини процентної ставки (підвищення ставки процента потребує збільшення зовнішніх позик). Зростання зовнішнього боргу супроводжується зростанням й процентних платежів, які необхідні для його обслуговування);

– **рівень облікової ставки центрального банку** (при визначенні розміру процентної ставки банки беруть за основу облікову ставку центрального банку);

– **рівень кредитно-грошового регулювання економіки центральним банком** за допомогою процентних ставок, їх диференційованості залежно від грошово-кредитної політики;

– **процентні ставки банків-конкурентів** (зазвичай вони не дуже відрізняються, однак в окремі періоди банк може проводити індивідуальну процентну політику);

– **міжнародні фактори**, особливо вільний перелив капіталів з країни в країну;

2) мікроекономічні:

– **мета використання кредитних ресурсів** (як правило, найнижчою є процентна ставка за надання кредиту на поточне фінансування виробничих потреб, що визначається короткостроковим характером використання цього виду кредиту, а найдорожчими є процентні ставки за кредитами, що надаються торгово-посередницьким компаніям, операції яких носять спекулятивний характер з підвищеним ризиком);

– **розмір кредиту** (розмір процентної ставки за користування дрібними кредитами як правило, вищий, ніж за користування великими кредитами, бо останні надаються виключно надійним позичальникам і потребують порівняно менших витрат банків);

– **термін користування кредитом** (чим довший термін, тим вища процентна ставка за кредит, оскільки, по-перше, збільшується ризик, по-друге, вищою є вартість довгострокових ресурсів кредитора);

– **рівень ризику** (позики з вищим рівнем ризику повинні надаватися під вищий процент, щоб компенсувати кредитору премію за ризик);

– **наявність застави або іншого забезпечення** (кожна з форм забезпечення повернення кредитів має свій рівень надійності. Банк оцінює якість забезпечення та встановлює процентну ставку з урахуванням цих даних. Чим вище якість застави, тим нижчою може бути процентна ставка);

– **характер взаємовідносин між банком і позичальником** (постійному клієнтові, якого банк давно знає та якому довіряє, що має строковий вклад або депозит за невисокою ставкою, банк може встановлювати знижку при визначенні величини позичкового процента);

– **витрати на формування позичкового капіталу** (вони складаються з депозитного процента та плати за кредит, що отриманий в інших банках. Чим дорожче банку коштують залучені до обороту ресурси, тим вищою є норма позичкового процента);

– **норма прибутку від інших активних операцій** (якщо інвестиційні операції приносять відносно більший дохід (на одиницю вкладеного капіталу), ніж позичкові, то банку треба переглянути свою процентну політику в бік підвищення рівня процентних ставок);

– **потреба в отриманні прибутку від позичкових операцій** (норма позичкового процента повинна бути вищою за норму депозитного процента. Величина цієї різниці (маржа) використовується для покриття банківських витрат та формування прибутку).

Джерелом сплати позичкового процента є додаткова вартість, що створюється у процесі виробництва, у вигляді прибутку, який отримує позичальник-підприємець у процесі продуктивного використання позичкового капіталу в процесі виробництва, або дохід фізичної особи чи держави.

Позичковий процент виконує дві основні **функції**:

– розподілу прибутку;

– збереження позичкового фонду.

Розподільча функція процента вимагає від позичальника раціонально використовувати надані йому кредитором кошти, щоб в подальшому мати змогу не тільки їх повернути, а й отримати додатковий дохід, якого вистачило б на сплату процентів і одержання власного прибутку, заради якого позичальник вступив у кредитні відносини.

За основу позичкового процента комерційні банки беруть облікову ставку Національного банку з додачею маржі.

МАРЖА (від фр. *marge* – край) – різниця між процентними ставками за наданий кредит і за ресурси, залучені до обороту банка.

Банки як установи, що торгують грошима, здійснюють певні витрати на проведення своїх операцій, які покривають за рахунок власних доходів. Тому вони не можуть платити за кредити, надані їм підприємствами, організаціями, установами, населенням у вигляді залишків коштів на поточних рахунках або

строкових депозитах чи вкладах, а також іншими банками, більше або стільки ж, як стягують самі. Процентна ставка за залучені ресурси, що її сплачують банки своїм клієнтам, як правило, нижча від ставок за кредити, що їх надають банки, на розмір маржі.

Розмір маржі залежить від:

- фінансового стану позичальника;
- строку кредиту;
- темпів інфляції;
- процентної ставки, сплаченої банком за залучені кредитні ресурси, тощо.

Розмір маржі, зазвичай, не регламентується, але в певних економічних умовах центральний банк може вдатися до її регулювання, особливо якщо кредити комерційними банками надаються за рахунок ресурсів, що взяті в кредит у Національного банку або рефінансованих НБУ.

Функція збереження позичкового капіталу полягає в тому, що за допомогою процента кредиторю забезпечується повернення від позичальника як мінімум вартості, рівноцінної тій, яка була надана в кредит.

Особливо дія цієї функції проявляється в періоди високих темпів інфляції.

Адже інфляція породжує процентний ризик – небезпеку втрат:

- у кредиторів – внаслідок зниження номінальних і реальних процентних ставок за кредити відносно темпів інфляції,
- у боржників – за їх підвищення.

Тому під час інфляції процентна ставка за користування позичками зростає. У такий спосіб кредитор перекладає ризик знецінення позичкового капіталу на позичальника, а через нього – на все суспільство, адже сплачені підвищені проценти позичальник спробує відшкодувати шляхом підвищення цін на свої товари.

Процентний ризик банків виникає і в разі перевищення процентних ставок, що сплачуються ними за залучені кредитні ресурси, над ставками за наданими позичками.

Щоб запобігти втратам або хоч зменшити ризик, **банки в період інфляції застосовують такі заходи:**

- вводять плаваючі процентні ставки за кредит, які змінюються з урахуванням темпів інфляції, тобто переглядаються або через невеликі періоди (щомісячно чи щоквартально), або зі зміною центральним банком базової процентної ставки (ставки рефінансування), або ж зі зміною темпів інфляції;
- надають переважно короткострокові кредити;
- намагаються надавати кредити не під проценти, а за умови участі в прибутку від прокредитованого заходу тощо.

Функцію збереження позичкового фонду слід відрізнити від приросту позичкового фонду, який може відбуватися за рахунок різних джерел, зокрема за рахунок одержаних від позичальників процентів, що є основним джерелом формування доходів банку.

3.2 Методичні основи нарахування процентів

Існують різні способи нарахування процентів, які залежать від умов договору позики. Відповідно застосовують різні види процентних ставок, кожна з яких має свої ознаки.

Процентні ставки диференціюються залежно від:

- виду кредиту;
- його розміру;
- наявності забезпечення;
- кредитного досьє клієнта.

Динаміка зростання процента визначається стихійним ринковим механізмом і певною мірою залежить від державного грошово-кредитного регулювання економіки.

Процентна ставка визначається в процентах або у вигляді десяткового чи звичайного дробу.

Класифікація процентних ставок здійснюється за кількома критеріями:

1. Залежно від стабільності функціонування процентні ставки бувають:

- **постійні (фіксовані)**, які не змінюються протягом усього періоду кредитування;
- **змінні (плаваючі)**, які змінюються в процесі кредитування залежно від ринкової кон'юнктури.

Щоб зменшити ризики з метою запобігання втратам, банки, особливо в період інфляції, користуються плаваючими процентними ставками, періодично їх переглядаючи.

2. Залежно від врахування чи неврахування інфляційного впливу визначаються:

НОМІНАЛЬНА ПРОЦЕНТНА СТАВКА – ціна грошової позики, що розраховується як відношення річного доходу, отриманого на позичковий капітал, до суми позики без урахування зміни рівня цін під тиском інфляційного процесу.

Тобто, **номінальна процентна ставка дорівнює нормі процента.**

Інфляційний вплив на величину процентної ставки враховує реальна процентна ставка.

РЕАЛЬНА СТАВКА ПРОЦЕНТА – це номінальна процентна ставка, скоригована на рівень інфляції.

Реальна процентна ставка розраховується за формулою:

$$R = \frac{i - h}{100 + h} \cdot 100 \%, \quad (3.2)$$

де R – реальна процентна ставка;

i – номінальна процентна ставка (%);

h – річне зростання цін (%).

Отже, розмір реальної процентної ставки відображає фактичну її величину,

що визначається на базі номінальної ставки за мінусом індексу інфляції.

Проблема захисту позичкового капіталу особливо актуальна в періоди економічної нестабільності та інфляції, коли реальна кредитна сума, що надавалася в кредит, в момент її повернення може виявитися значно меншою від тієї, що була на момент кредитування. Ось чому потрібно відслідковувати номінальну і реальну процентні ставки.

Базою для розрахунку процентної ставки за кредитами комерційних банків, як вже зазначалося вище, є **облікова ставка НБУ**, за якою останній здійснює рефінансування комерційних банків.

Якщо кредитні ресурси, які сформував комерційний банк, порівняно з обліковою ставкою є більш дешевими, він може встановлювати проценти, що є нижчими від облікової ставки:

- **реальні** (за мінусом знецінення грошей);
- **від’ємні**, що відображають умови випередження темпів знецінення грошей відповідно до темпів зростання позичкового процента.

Процентна ставка за депозитами або кредитами банків може нараховуватися у вигляді простих чи складних процентів.

ПРОСТИЙ ПРОЦЕНТ – сума доходу, що нараховується на основну суму капіталу взятого або відданого в борг у вигляді інвестицій (кредиту) наприкінці кожного інтервалу нарахування, і за якою подальші розрахунки не здійснюються.

Нарахування простих процентів застосовується, як правило, при короткострокових фінансових операціях термін проведення яких менше 1 року або дорівнює йому, або у випадках, коли проценти не приєднуються до суми боргу, а періодично виплачуються кредитору.

Залежно від умов договору про вкладення коштів частіш за все термін проведення операцій дорівнює 1 року, але можуть бути й 1, 3, 6 місяців

СКЛАДНИЙ ПРОЦЕНТ – сума доходу, що нараховується у кожному інтервалі, яка не виплачується, а приєднується до основної суми капіталу (вкладу) в наступному платіжному періоді.

Приєднання нарахованих процентів до основної суми, що служить базою для їхнього нарахування, називають **КАПІТАЛІЗАЦІЄЮ ПРОЦЕНТІВ**.

В результаті проведення цієї операції приєднання подальший розрахунок доходу здійснюється не від первісної (початкової), а від накопиченої суми капіталу (вкладу).

Нарахування складних процентів застосовується, як правило, при довгострокових фінансових операціях (інвестуванні, банківському кредитуванні на термін більше 1 року і т.п.).

Розглянемо основні способи нарахування позичкового процента фінансовими посередниками в залежності від умов кредитування або умов розміщення вкладів на депозитних рахунках.

Для нарахування процентів за депозитами або кредитами банків використовують формулу нарощення вартості.

ПІД НАРОЩЕНОЮ СУМОЮ розуміють первісну (початкову) суму боргу з нарахованими до кінця терміну дії договору процентами.

Цю залежність можна виразити за допомогою формули:

$$S = P + I \quad (3.3)$$

де S – нарощена сума боргу (майбутня вартість грошей);
 P – первісна (початкова) сума боргу (теперішня вартість грошей);
 I – розмір плати за користування позиченими коштами, тобто проценти за весь термін позики (англ. – *Interest*).

МАЙБУТНЯ ВАРТІСТЬ ГРОШЕЙ (англ. *Future Value, FV*) – сума вкладених у теперішній час грошових коштів, на яку вони перетворюються через певний період часу з урахуванням обраної процентної ставки.

ТЕПЕРІШНЯ ВАРТІСТЬ ГРОШЕЙ (англ. *Present Value, PV*) – сума майбутніх грошових коштів (вкладу), приведені з урахуванням конкретної процентної ставки до поточного моменту часу.

Інтервал часу, до якого застосовується процентна ставка, називається **ПЕРІОДОМ НАРАХУВАННЯ ПРОЦЕНТІВ**, тобто це загальний період часу, протягом якого здійснюють процес нарощення або дисконтування грошової суми (вкладу).

ІНТЕРВАЛ НАРАХУВАННЯ – це мінімальний період, після якого відбувається нарахування процентів.

Прості проценти розраховуються за формулою:

$$I = P \cdot n \cdot i \quad (3.4)$$

де i – процентна ставка або ставка нарощення за простими процентами, виражена десятковим дробом;
 n – термін позики в роках.

Загальна сума виплат за річною ставкою простих процентів з урахуванням нарахованих процентів (тобто майбутня вартість грошей або нарощена наприкінці терміну сума) розраховується таким чином:

$$S = P + I = P + P \cdot n \cdot i = P \cdot (1 + n \cdot i)$$

Тобто,

$$S = P \cdot (1 + n \cdot i) \quad (3.5)$$

де $(1 + n \cdot i)$ – коефіцієнт (множник) нарощення простих процентів.

Таким чином, нарощена сума визначається множенням початкової суми боргу на множник нарощення, який показує, у скільки разів нарощена сума більше початкової.

Зазвичай процентна ставка фіксується у контракті в розрахунку за рік. Якщо термін позики менше 1 року, то за формулою (3.5) визначають частку річного процента, яка сплачується кредитору:

$$n = \frac{t}{B}, \quad (3.6)$$

де t – кількість днів позики;

B – кількість календарних днів у році, або часова база.

Тоді майбутню вартість грошей можна визначити за формулою:

$$S = P \cdot \left(1 + i \cdot \frac{t}{B} \right). \quad (3.7)$$

У світовій банківській практиці для визначення часової бази використовують **три методи визначення кількості днів для розрахунку процентів**:

✓ **метод «факт/факт»** – при розрахунку суми процентів береться фактична кількість днів у місяці й році (**точні проценти**).

Метод ще називають *англійським* й він використовується в Англії, США, Португалії, Україні;

✓ **метод «факт/360»** – при розрахунку суми процентів береться фактична кількість днів у місяці, але умовно в році – 360 днів.

Метод ще називають *французьким* й він використовується у Франції, Швейцарії, Бельгії, Іспанії;

✓ **метод «30/360»** – враховується умовна кількість днів у місяці (12 місяців по 30 днів), у році – 360 днів (**звичайні проценти**).

Метод ще називають *німецьким* й він використовується у Німеччині, Данії, Швеції та Україні.

При розрахунку процентів враховується перший день і не враховується останній день договору.

Складні проценти застосовуються, як правило, у фінансових операціях, термін проведення яких більше 1 року, якщо інше не обумовлено договором спеціально.

Процес нарахування складних процентів означає, що нараховані проценти додаються до початкової суми боргу і проценти нараховуються на всю отриману після приєднання суму, тобто базою нарахування процентів є як початкова сума фінансової операції, так і сума вже накопичених до цього часу процентів. Таким чином, процес перерахунку теперішньої вартості грошових коштів (вкладу або кредиту) в їх майбутню вартість передбачає «нарахування процентів на проценти». Цей процес отримав назву **КОМПАУНДІНГ** (від англ. *compounding*).

Нарощення за складними процентами передбачає реінвестування отриманих доходів або їх капіталізацію і здійснюється за формулою:

$$S = P \cdot (1 + i)^n. \quad (3.8)$$

Крім визначення нарощення вартості (компаундінга) у фінансових розрахунках також використовується дисконтування вартості.

ДИСКОНТУВАННЯ ВАРТОСТІ (від англ. *discounting*) – процес приведення майбутньої вартості грошових коштів (вкладу) до їх теперішньої вартості шляхом виключення з майбутньої суми відповідної величини процента (дисконту).

За допомогою цієї фінансової операції досягають порівнянності теперішньої вартості майбутніх грошових потоків.

Дисконтування вартості здійснюється як за простими, так і складними процентами.

Дисконтування за простими процентами проводиться двома способами:

1. Математичне дисконтування – спосіб, заснований на вирішенні задачі зворотного визначення майбутньої вартості.

При проведенні розрахунків таким способом **використовується процентна ставка.**

З урахуванням прийнятих раніше позначень формула дисконтування за ставкою i буде мати вигляд:

$$P = \frac{S}{1 + i \cdot n} \quad \text{або} \quad P = \frac{S}{1 + i \cdot \frac{t}{B}} \quad (3.9)$$

Дохід банку ($S - P$) називають **ДИСКОНТОМ**, а використовувану норму приведення i – **ДЕКУРСИВНОЮ СТАВКОЮ ПРОЦЕНТІВ.**

2. Банківське дисконтування застосовується при обліку векселів комерційними банками, при цьому проценти нараховуються на суму, що підлягає сплаті наприкінці терміну операції.

При проведенні розрахунків **використовується облікова ставка d :**

$$P = S \cdot (1 - d \cdot n) \quad \text{або} \quad P = S \cdot (1 - d \cdot \frac{t}{B}) \quad (3.10)$$

Використовувану при цьому норму приведення d називають **АНТИСИПАТИВНОЮ СТАВКОЮ ПРОЦЕНТА.**

При дисконтуванні за обліковою ставкою найчастіше використовують часову базу, визначену за методом «факт/факт» або за методом «30/360».

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. У чому полягає особливість вживання понять «відсоток» і «процент»?
2. Розкрийте сутність позичкового капіталу.
3. Назвіть чинник формування попиту на позичковий капітал.
4. Яким чином розподіляється між суб'єктами кредитних відносин прибуток, отриманий від використання позичкового капіталу?
5. Який показник кількісно характеризує плату за користування позичковим капіталом? Охарактеризуйте його.
6. Дайте визначення проценту за кредит, охарактеризуйте його економічну сутність?
7. Чому процент є економічною категорією?
8. Дайте визначення норми процента та які чинники впливають на неї?
9. Види норми процента та їх характеристика.
10. Які чинники і як впливають на розмір процентної ставки за позичений капітал на макроекономічному рівні?
11. Які чинники і як впливають на розмір процентної ставки за позичений капітал на та мікроекономічному рівні?
12. Які функції виконує позичковий процент?
13. Що розуміють під поняттям «маржа»? Як вона формується? Від яких факторів залежить її розмір?
14. Види процентних ставок та їх ознаки.
15. Охарактеризуйте особливості нарахування простих і складних процентів.
16. Що розуміють під «дисконтуванням вартості»?
17. Охарактеризуйте методи визначення кількості днів для розрахунку процентів.
18. Якими є способи дисконтування за простими процентами?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Плата, що одержана кредитором від позичальника за користування залученими коштами, являє собою:

- а) кредит;
- б) позичковий процент;
- в) лізинг;
- г) облікову ставку.

2. Які економічні наслідки має тривале і швидке зростання норми позичкового проценту:

- а) зниження ефективності виробництва та погіршення ліквідності банків;
- б) зростання рентабельності підприємств-клієнтів банків;

- в) зростання прибутковості банків;
- г) ніяких наслідків не матиме.

3. Які фактори впливають на зменшення процентної ставки за користування кредитом?

- а) збільшення ризику;
- б) збільшення терміну кредиту;
- в) збільшення суми кредиту;
- г) характер забезпечення.

4. Хто встановлює розміри процентних ставок при видачі кредиту комерційними банками?

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Національний банк України;
- в) комерційні банки самостійно;
- г) позичальники, виходячи зі своїх інтересів.

5. Які з наведених чинників не впливають на рівень проценту по банківських позиках:

- а) термін співробітництва підприємства-позичальника з даним банком;
- б) рівень рентабельності позичальника;
- в) строк кредиту та рівень кредитного ризику;
- г) рівень попиту на кредити на ринку.

6. В період інфляції ставка процента:

- а) падає, оскільки падає рівень зайнятості;
- б) зростає, оскільки скорочується виробництво;
- в) зростає, оскільки падає ціна грошей;
- г) не змінюється.

7. З якого моменту повинні нараховуватися проценти за користування кредитом ?

- а) з моменту підписання кредитної угоди;
- б) з моменту надходження кредиту на рахунок позичальника;
- в) з моменту погашення першої частини кредиту;
- г) з моменту прийняття рішення Кредитним комітетом банку про кредитування.

8. Джерелом сплати позикового процента є:

- а) позиковий капітал;
- б) дохід кредитора;
- в) дохід на позиковий капітал;
- г) прибуток позичальника.

9. Реальна ставка процента – це ставка процента:

- а) за якою комерційні банки надають позики один одному;
- б) за якою надають позики в національних грошових одиницях, не скоригованих на рівень інфляції;
- в) за якою надають позики в національних грошових одиницях,

скоригована на рівень інфляції;

г) яка виплачується по позиції, що надається в товарах та послугах.

10. Підвищення процентних ставок в країні на позичковий капітал призведе до:

а) девальвації національної валюти;

б) інфляції;

в) залучення іноземного капіталу і подорожчання національної валюти;

г) зростання експорту.

ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ ГРОШОВОГО РИНКУ

4.1 *Сутність, призначення та види фінансового посередництва.*

4.2 *Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва. Банківська система.*

4.3 *Небанківські фінансово-кредитні установи, їх класифікація та характеристика.*

4.1 Сутність, призначення та види фінансового посередництва

В умовах сучасної ринкової економіки процес акумуляції наявних фінансових ресурсів (заощаджень) і перетворення їх на інвестиції шляхом передачі коштів зацікавленим у додатковому залученні ресурсів господарюючим суб'єктам здійснюють фінансові посередники – банки, страхові компанії, інвестиційні та пенсійні фонди, кредитні спілки та інші.

Професійна діяльність фінансових посередників з надання фінансових послуг проводиться з метою обслуговування фінансових потоків між заощаджувачами коштів та позичальниками шляхом акумуляції вільного грошового капіталу, управління ним та перерозподілу (розміщення) його серед позичальників називається **ФІНАНСОВИМ ПОСЕРЕДНИЦТВОМ**.

Серед сучасних теорій фінансового посередництва можна відмітити такі:

– *концепція забезпечення ліквідності*, згідно з якою банки як фінансові посередники вважаються основними джерелами ліквідності активних і пасивних операцій;

– *концепція управління ризиками*, яка наголошує на вивченні радикальних змін у діяльності банків, які сприяли розвитку фінансових ринків та інновацій у фінансовій сфері;

– *теорія трійчастої трансформації* (трансформація капіталів, ризиків, строків).

На законодавчому рівні, а саме у Господарському кодексі (стаття 333), **фінансове посередництво** трактується як діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством [3]. Згідно цього законодавчо-правового акту фінансове посередництво в Україні здійснюється банками та іншими фінансово-кредитними організаціями.

ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ – це сукупність самостійних і рівноправних суб'єктів грошового ринку, які, виступаючи у ролі посередників, можуть діяти на ринку від свого імені та за власний рахунок.

В Україні термін «фінансовий посередник» законодавством не закріплений, а в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» дається лише визначення понять «фінансова установа» і «фінансові послуги». Так, відповідно до статті 1 цього

закону **ФІНАНСОВА УСТАНОВА** – юридична особа, яка надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов’язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, і внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку.

Законом до фінансових установ віднесені:

- банки;
- кредитні спілки;
- ломбарди;
- лізингові компанії;
- довірчі товариства;
- страхові компанії;
- установи накопичувального пенсійного забезпечення;
- інвестиційні фонди та компанії;
- інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг [21].

ФІНАНСОВА ПОСЛУГА – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [21].

До фінансових послуг відносяться:

- випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;
- довірче управління фінансовими активами;
- діяльність з обміну валют;
- залучення фінансових активів із зобов’язанням щодо наступного їх повернення;
- фінансовий лізинг;
- надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту;
- надання гарантій та поручительств;
- переказ коштів;
- послуги у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення;
- професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню;
- факторинг;
- адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах;
- управління майном для фінансування об’єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»;
- операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів;
- банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [6].

Головним призначенням фінансових посередників є фінансування економічної діяльності та забезпечення ефективного перерозподілу капіталу в суспільстві. Завдяки чому створюються сприятливі умови для ефективного функціонування реального сектора економіки та прискорення кругообігу капіталу в процесі господарської діяльності [51].

Переміщення грошового капіталу різними способами від тих, хто має заощадження до тих, хто їх потребує, зображено на рис. 4.1, 4.2 [38].

Безпосереднє переміщення грошей від власників заощаджень (населення) до позичальників (підприємств) може здійснюватися без посередництва будь-яких фінансових інститутів (рис. 4.1).

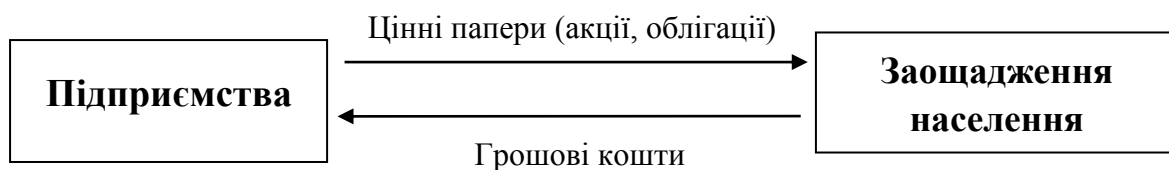

Рис. 4.1 Пряме переміщення грошей

Переміщення вільного капіталу від власників заощаджень (домашніх господарств) до позичальників (підприємств) може здійснюватися також за допомогою **інституційних фінансових посередників** як банківських, так і небанківських (рис. 4.2).

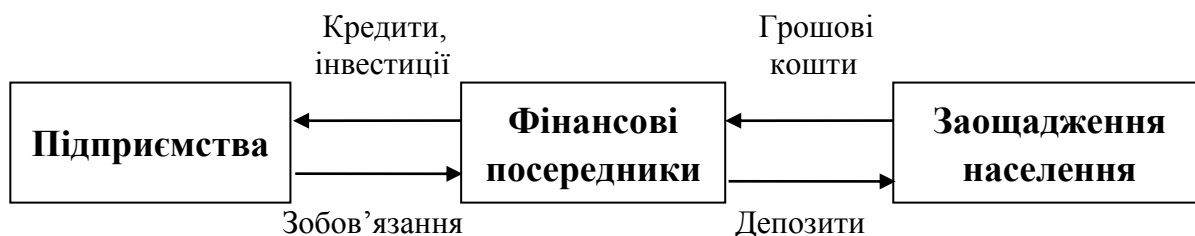

Рис. 4.2 Переміщення грошових коштів через фінансових посередників

Наприклад, ті суб'єкти, що мають заощадження, можуть покласти свої вільні кошти на депозитні рахунки в банки і отримувати дохід у вигляді процентів. У свою чергу, банки за рахунок акумульованих у дрібних заощаджувачів коштів, можуть надавати достатньо великі кредити будь-яким фірмам, компаніям, підприємствам для розширення їх виробництва, оновлення основного капіталу, здійснення реального та фінансового інвестування.

Фінансове посередництво істотно відрізняється від брокерсько-дилерської діяльності, оскільки брокери і дилери не створюють власних вимог і зобов'язань, а діють за дорученням клієнтів, одержуючи дохід у вигляді комісійної плати (брокери) чи різниці в курсах купівлі і продажу (дилери).

Фінансові посередники діють на ринку зовсім по-іншому – від свого імені і за власний рахунок, створюючи власні зобов'язання і власні вимоги. Тому їх

прибутки формуються як різниця між доходами від розміщення акумульованих коштів і витратами, пов'язаними з їх залученням. Так, страхова компанія, акумулюючи кошти своїх клієнтів, створює нове зобов'язання – страховий поліс, а розміщуючи ці кошти в банках чи цінних паперах, створює нову вимогу до позичальника.

Таким, чином, **посередництво на грошовому ринку** – це специфічний вид діяльності, який полягає в акумуляції коштів його суб'єктами в обмін на власні фінансові зобов'язання і розміщення їх від свого імені у дохідні активи.

Внаслідок цієї діяльності:

1) на ринку з'являються нові фінансові інструменти, їх загальний асортимент значно розширюється, що посилює стимули для формування вільних грошових капіталів;

2) урізноманітнюється трансформація грошового капіталу, що сприяє кращій адаптації його руху до потреб розширеного відтворення;

3) скорочуються витрати економічних суб'єктів на забезпечення руху власного грошового капіталу між учасниками за рахунок економії на масштабності операцій;

4) мінімізуються фінансові ризики економічних суб'єктів, пов'язані з використанням власного грошового капіталу за рахунок їх перерозподілу між учасниками процесу інвестування.

Стрімкий розвиток фінансових відносин призвів до формування різноманітних видів фінансових посередників, які пропонують свої послуги на ринку.

Класифікації фінансових посередників відрізняються в залежності від країни, у якій вони функціонують, внаслідок відмінностей щодо:

- фінансових та культурних традицій, що склалися історично;
- рівня економічного розвитку країни;
- потреб учасників ринку;
- особливостей ведення бізнесу в тій чи іншій країні.

Зокрема, **розрізняють європейську та американську класифікації.**

Так, згідно з міжнародною класифікацією, яка сформувалася в США, розрізняють три групи фінансових посередників (рис. 4.3).

Депозитні корпорації у Сполучених Штатах являють собою фінансово-кредитні установи, які мають право залучати на свої рахунки депозити, а сформовані ресурси спрямовувати на:

- кредитування підприємств і приватних осіб;
- проведення операцій з єдиним видом цінних паперів, які їм дозволено, – це операції з федеральними (державними) цінними паперами або цінними паперами органів місцевого управління, оскільки з корпоративними цінними паперами в США працюють виключно інвестиційні банки.

Заборона комерційним банкам здійснювати операції з корпоративними цінними паперами спричинила свого часу появу інвестиційних банків у складі американської банківської системи.

Інвестиційні посередники отримують фінансові ресурси за рахунок об'єднання коштів індивідуальних інвесторів шляхом випуску власних акцій,

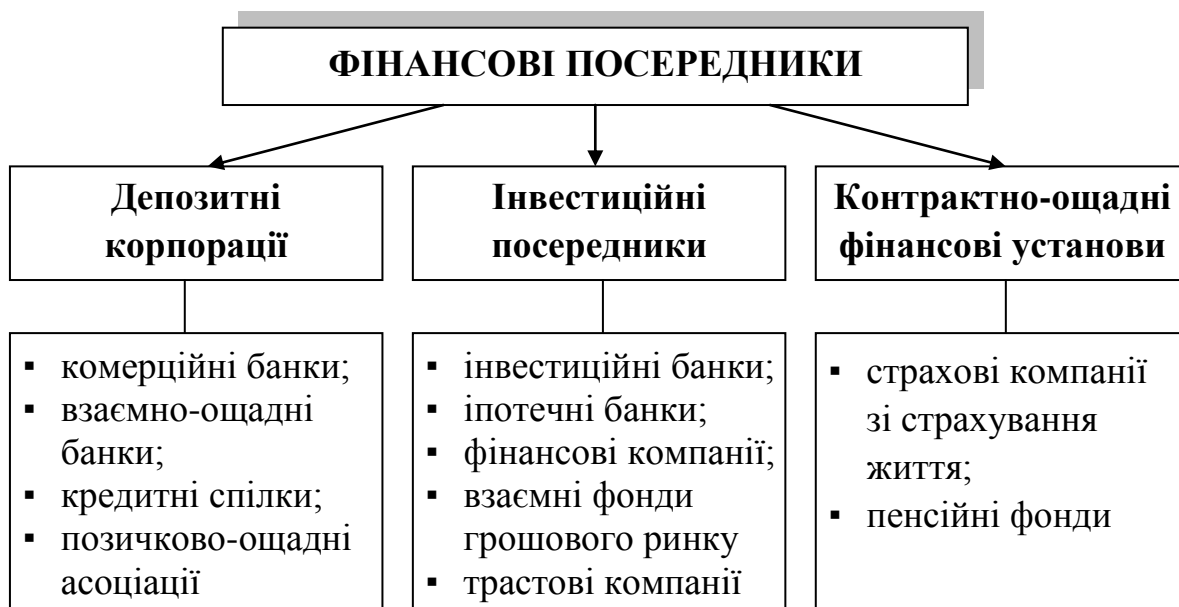

Рис. 4.3 Американський підхід до класифікації фінансових посередників залежно від пропонованого виду фінансових послуг [90]

сертифікатів або короткострокових зобов'язань та їх продажу на фінансовому ринку з метою отримання прибутку. Вони надають такі види послуг:

- емісія та розміщення цінних паперів корпорацій на ринку;
- інвестування коштів у ринкові цінні папери;
- довгострокове інвестиційне кредитування, що сприяє розвитку інновацій та науково-технічному прогресу;
- іпотечне кредитування;
- довгострокове кредитування споживчих потреб, будівельних проектів, потреб малого підприємництва;
- консультування в галузі «злиття-поглинання» компаній та ін.

Контрактно-ощадні або договірні установи, являють собою фінансово-кредитні інститути, що залучають на договірних засадах грошові кошти клієнтів на довгостроковій основі шляхом здійснення періодичних внесків з метою здійснення виплат цільового характеру у майбутньому. Фінансові ресурси страхових компаній формуються за рахунок внесків фізичних та юридичних осіб на страхування життя та здоров'я, майна та відповідальності. Ці грошові кошти спрямовуються на кредитування або фінансування купівлі цінних паперів (акцій та облігацій фірм, державних облігацій). Створення пенсійних фондів за кордоном сприяє зниженню податкових платежів суб'єктів господарювання, а вільні кошти спрямовуються на придбання цінних паперів найбільш надійних компаній.

Особливістю європейської класифікації є відсутність жорсткого обмеження щодо кола операцій, які виконуються комерційними банками, на відміну від американської системи. Європейські банки в основному побудовані за принципом універсальності.

Вітчизняне законодавство згідно з європейським підходом розподіляє фінансових посередників на дві групи:

- банківські установи (універсальні та спеціалізовані);
- небанківські фінансово-кредитні установи.

Сукупність перерахованих вище фінансових посередників являє собою кредитну систему країни.

КРЕДИТНА СИСТЕМА – це сукупність кредитних відносин, а також кредитно-фінансових інститутів, які реалізують ці відносини.

КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ – це відносини стосовно форм та способів кредитування, які виникають між різними групами економічних суб'єктів.

Кредитні відносини виникають з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів підприємств, організацій, бюджету й населення та використання цих коштів на умовах повернення та платності для задоволення економічних і соціальних потреб суспільства.

Проведений науковий аналіз дає можливість стверджувати, що необхідність у кредитній системі зумовлена такими чинниками:

- розвиток товарного виробництва й розширення торгівлі зумовили зростання обсягів грошових потоків, що спричинило необхідність їх технічної організації в межах економіки;
- на певному етапі суспільного розвитку з'являється потреба в управлінні, врівноваженні та розподілі грошових потоків, що потребує формування відповідних інститутів.

Структура сучасної кредитної системи складається з трьох ланок до складу яких входять такі фінансово-кредитні інститути (рис. 4.4):

- 1) центральний банк;
- 2) комерційні банки;
- 3) спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні установи.

Перші дві групи становлять окрему ланку організації кредитних відносин – банківську систему країни, третя група формує відносно відособлену систему небанківських установ, що спеціалізуються на виконанні окремих кредитних операцій.

Принципи організації кредитної системи України було визначено у 1991 р. на підставі закону «Про банки і банківську діяльність». У теперішній час діяльність банківської системи України регулюється згідно з Законами України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. та «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. [6; 12]. Діяльність небанківських фінансово-кредитних установ регулюється Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. [21].

Головною ланкою кредитної системи безумовно є банківська система.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА – це сукупність банківських фінансових посередників та їх філій і представництв, свідомо побудована на законодавчій основі у їх єдності з чітким визначенням місця, субординації та взаємозв'язків окремих її елементів та ланок, що існує в тій чи іншій країні у визначений історичний період.

Вона виконує свої специфічні функції та роль в економіці, які хоч і пов'язані з функціями та роллю окремих банків, проте не повторюють їх і не зводяться до них, а мають самостійне значення.

Рис. 4.4 Структура кредитної системи України

Існує багато різних видів банків, проте за своїм функціональним призначенням і належністю всі вони можуть бути зведені у дві великі групи: центральні (федеральні) банки та комерційні банки. У сукупності та взаємодії всі банки й складають національну банківську систему.

Банківська система може бути побудована за однорівневим або дворівневим принципом. Однорівневий принцип не передбачає розмежувань у наборі виконуваних банками функцій, тобто всі банки виконують одні й ті ж самі функції. Дворівнева побудова банківської системи є ключовим принципом побудови банківських систем у ринкових економіках та передбачає розмежування функцій та сфер діяльності у роботі банків. Тобто, дворівнева банківська система – це система, у якій емісійно-організаційні функції відокремлені від інших банківських, і виключне право на їх здійснення надане центральному банку.

Банківські системи країн з ринковою економікою організаційно представлені саме двома рівнями – центральний банк та комерційні банки.

На першому (вищому) рівні знаходиться центральний банк, який встановлює правила функціонування грошово-кредитного сектору економіки в країні, тому його ще називають «банком першого рівня». При цьому

центральний банк активно взаємодіє з системою комерційних банків, тобто банківська система виступає як керована система.

Другий (нижчий) рівень банківської системи займають комерційні банки. Вони обов'язково є юридичними особами та функціонують на основі банківського законодавства; їх діяльність регламентується економічними нормативами, які встановлює центральний банк.

Загальні ознаки банківської системи:

1) працює, спираючись на принцип єдності, що передбачає наявність єдиної мети та бази функціонування, зокрема єдиного банківського законодавства, єдиної грошової одиниці тощо;

2) має специфічну організаційну структуру та склад елементів, який в цілому здатний до взаємної заміності;

3) є динамічною системою, що постійно розвивається, оскільки всередині неї постійно виникають нові взаємовідносини;

4) виступає як саморегульована система: кожний банк самостійно обирає політику на грошовому, кредитному та фінансовому ринках;

5) є керованою системою: центральний банк керує відносинами, що виникають всередині банківської системи та встановлює нормативи діяльності комерційних банків з метою забезпечення фінансової стійкості банківської системи та підтримання довіри економічних суб'єктів, і в першу чергу населення, до системи комерційних банків.

Вітчизняна банківська система також побудована за дворівневим принципом, ключову роль в якій відіграє центральний банк, в Україні – Національний банк України (НБУ). Він є емісійним, розрахунковим та резервним центром країни.

Другу частину кредитної системи складають банки (комерційні і державні) та їх структурні підрозділи. Вони є центральною фігурою кредитної системи, оскільки саме через них здійснюються основні посередницькі функції між кредиторами та позичальниками, зокрема кредитне обслуговування функціонуючих суб'єктів господарювання і населення. Свій капітал комерційні банки утворюють, в основному, за рахунок депозитів (вкладів) та позик, одержаних від центрального банку або отриманих на міжбанківському ринку.

В умовах ринкової економіки банківській системі, як сукупності банків, притаманна різноманітність форм власності, відсутність монополії держави, тобто будь-які юридичні та фізичні особи можуть створювати банки згідно з чинним законодавством країни.

В Україні банки можуть набувати статусу як універсальних, так і спеціалізованих (якщо більше 50 % його активів є активами одного типу) [6]. Наприклад, банк набуває статуту спеціалізованого ощадного банку, якщо вклади фізичних осіб складають 50 %.

Крім банків кредитна система містить також спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні установи, які надають кредити для обслуговування окремих, вузькоспеціалізованих секторів економіки. Вони є конкурентами комерційних банків на кредитному ринку.

Кредитна система має багато спільних рис з іншими економічними

системами, що ставить її в один ряд з найвищими ієрархічними структурами цілісної економічної системи країни. Проте вона має й свої специфічні риси, які виділяють її з ряду інших систем і надають їй статусу самостійного економічного явища.

Спільні риси елементів кредитної системи:

- всі вони є фінансовими посередниками;
- своїми спільними діями мають можливість впливати на обсяг грошової маси в обігу.

Розбіжності між елементами кредитної системи:

- діють в різних секторах економіки;
- виконують різні функції;
- у кожного з них різна мета існування;
- кожен з них має свої інструменти впливу на обсяг грошової маси в обігу.

Відповідно до міжнародних стандартів, прийнятих в грошово-кредитній статистиці України, до фінансових посередників слід віднести всю сукупність фінансових корпорацій – різноманітних фінансово-кредитних інститутів, які поділяються на:

- *депозитні корпорації* (банківські установи);
- *інші фінансові корпорації* (спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні інститути).

Класифікацію фінансових посередників на грошово-кредитному ринку України за міжнародними стандартами, що використовуються НБУ, в статистиці грошово-кредитної сфери представлено на рис. 4.5.

Економічна відмінність між банками і небанківськими фінансово-кредитними установами полягає в тому, що останні не можуть розмістити в активи більше коштів, ніж самі акумулювали. Банки ж, виконуючи емісійну функцію, є не тільки звичайними посередниками, а й емітентами кредитних грошей.

Основне призначення фінансових посередників полягає у:

- спроможності фінансування економічної діяльності суб'єктів ринку;
- забезпеченні ефективного перерозподілу капіталу в суспільстві.

Наприклад, *на ринку грошей* (у тому числі й на валютному ринку) основним призначенням фінансових посередників (банківських установ) є здійснення операцій з купівлі-продажу фінансових активів строком обертання до 1 року, а також реалізація послуг, пов'язана з купівлею та продажем іноземної валюти.

Натомість діяльність фінансових посередників *на кредитному ринку* повністю зводиться до надання послуг з кредитування під заставу майна чи майнових прав, фінансово-кредитної підтримки суб'єктів господарювання та населення, надання іпотечних кредитів, надання ломбардних, факторингових і лізингових послуг тощо.

На ринку цінних паперів призначенням фінансових посередників є емісія, купівля та продаж цінних паперів. Також вони надають послуги зі зберігання, обігу, котирування цінних паперів та зміни прав власності.

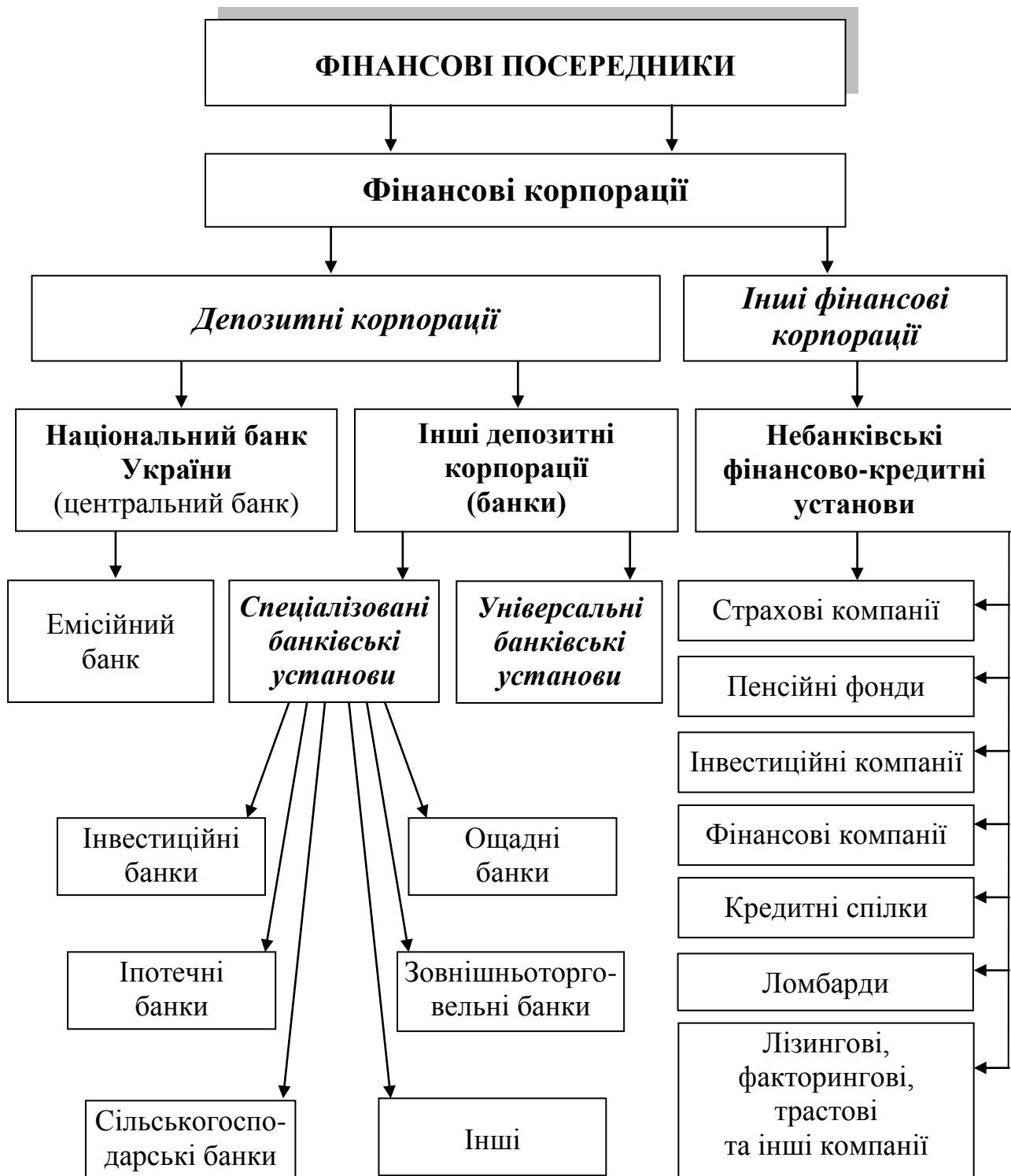

Рис. 4.5 Класифікація фінансових посередників на грошово-кредитному ринку України

Фінансові посередники формують свій капітал, залучаючи кошти в борг у власників заощаджень (індивідуальних інвесторів) шляхом емісії **ВЛАСНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ** – певним чином оформлених зобов’язань щодо повернення коштів з виплатою інвесторам процентного доходу на вкладені суми, які стають об’єктом торгівлі на грошовому ринку.

Акумульовані таким чином кошти вони надають під більш високі

проценти інвесторам. Різниця між отриманим і виплаченим процентним доходом становить прибуток фінансового посередника, частина якого спрямовується на покриття його витрат з ведення справи.

Фінансові посередники практично створюють нові фінансові активи.

Основними різновидами фінансових інструментів є:

- боргові інструменти;
- інструменти власності;
- похідні фінансові інструменти.

БОРГОВІ ІНСТРУМЕНТИ оформлюють відносини позики, і являють собою зобов'язання позичальника виплатити кредиту певні суми грошей у заздалегідь визначені строки.

Позичальниками на фінансовому ринку можуть виступати всі учасники економіки – фірми, домашні господарства, уряди (центральні та місцеві).

До боргових інструментів можна віднести:

- 1) боргові зобов'язання (облігації, казначейські зобов'язання, векселі тощо);
- 2) депозитні угоди щодо розміщення вкладів в банківських установах;
- 3) інвестиційні сертифікати та інші фінансові інструменти, емітовані фінансовими посередниками.

Інвестування підприємств може здійснюватися не лише за рахунок запозичених коштів, але й за допомогою **ІНСТРУМЕНТІВ ВЛАСНОСТІ**, у формі акцій та інших корпоративних прав, що засвідчують внесення коштів до статутного капіталу підприємств.

ПОХІДНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ – це, як правило, *угоди з відстроченим виконанням*, права та зобов'язання за якими виникають в результаті купівлі-продажу певного реального чи фінансового активу, який називають *базовим*.

Головною причиною існування похідних фінансових інструментів є невизначеність майбутнього (ризик) і призначені вони в основному для страхування ризику непередбачуваних коливань цін на ринку.

Основними видами похідних фінансових інструментів є:

- 1) форвардні (ф'ючерсні) контракти;
- 2) опціони.

ФОРВАРДНИЙ (Ф'ЮЧЕРСНИЙ) КОНТРАКТ є угодою, у відповідності з якою одна сторона зобов'язана купити, а інша – продати певну кількість базового активу по заздалегідь визначеній ціні в певний момент часу у майбутньому.

Якщо *форвардним контрактом* є будь-яка угода купівлі-продажу з виконанням у майбутньому, то *ф'ючерсом* називають стандартні контракти, якими торгують на організованому біржовому ринку за визначеними правилами.

ОПЦІОН – інший різновид строкової угоди, у відповідності до якої одна сторона (продавець опціону) зобов'язана продати або купити базовий актив по визначеній ціні у певний майбутній момент часу, а інша сторона (покупець, або власник опціону) – має право вибору – виконати угоду за вигідних для нього умов чи відмовитись від її виконання за несприятливих.

З огляду на важливість діяльності фінансових посередників в економічній літературі прийнято групування їх функцій на макро- та мікрорівні (рис. 4.6).

Рис. 4.6 Функції фінансових посередників в залежності від рівня їх діяльності [51, 106]

Основними функціями фінансового посередництва на макрорівні є:

1. Акумуляція коштів населення та суб'єктів господарювання шляхом проведення депозитних операцій, випуску своїх фінансових активів та розміщення їх на ринку позичальників передбачає трансформацію заощаджень індивідуальних інвесторів в інвестиції та постачання додаткового обсягу ресурсів до реального сектору економіки.

2. Забезпечення ефективного перерозподілу та мобільності капіталу між суб'єктами господарювання, сферами економіки, галузями та регіонами країни або світу. Головним завданням фінансових посередників є спрямування руху вільного капіталу до найбільш ефективних споживачів, що сприяє структурним зрушенням в економіці.

3. Зниження процентних ставок стимулює інвестиційну діяльність шляхом збільшення пропозиції ресурсів на фінансових ринках, що спричиняє зниження вартості залучення капіталів та активізує попит на фінансові ресурси з боку реального сектора економіки.

4. Моніторинг та управління ризиками інвестування протягом всього періоду інвестування полягає у постійному відстеженні фінансового стану об'єктів інвестування та мінімізації інвестиційних ризиків. Ця функція є логічним продовженням функції відбору об'єктів інвестування.

5. Сприяння розвитку фінансового ринку та його інфраструктури відбувається за рахунок акумуляції посередницькими фінансовими установами, заощаджень населення та накопичень суб'єктів господарювання та інвестування фінансових ресурсів у різні галузі економіки шляхом надання довгострокових кредитів, а також проводячи активну діяльність на ринку цінних паперів й беручи участь у капіталі підприємств. Таким чином, розвиток фінансового ринку і фінансових посередників тісно пов'язані між собою.

6. Забезпечення рівноваги на ринку капіталів через узгодження попиту та пропозиції на фінансові ресурси та визначення їх реальної ціни обумовлює ефективний перерозподіл капіталу.

Основними функціями фінансового посередництва на мікрорівні є:

1. Подолання бар'єрів невизначеності (асиметричної інформації та морального ризику). Мається на увазі подолання психологічних бар'єрів, притаманних прямому інвестуванню, шляхом залучення до інвестиційних процесів не схильних до ризику інвесторів, за рахунок розміщення зобов'язань власного випуску, які вважаються менш ризикованими через прозорість діяльності та високий рівень урегульованості діяльності фінансових посередників з боку держави.

2. Професійний відбір об'єктів інвестування здійснюється шляхом професійного аналізу інформації про об'єкти інвестування (позичальників, емітентів тощо) щодо ризику вкладання коштів і потенційної прибутковості на підставі чого й відбувається відбір об'єктів інвестування.

3. Економія на масштабах операцій має на увазі економію витрат щодо здійснення операцій з фінансовими активами для індивідуальних інвесторів через збільшення масштабів операцій.

4. Досягнення ефективних інвестицій учасниками ринку, тобто інвестування коштів населення та суб'єктів господарювання за участю фінансових посередників у такі фінансові активи, які здатні забезпечити більшу суму прибутку на одиницю вкладених коштів за визначеного рівня ризику.

5. Диверсифікація активів та уникнення ризиків інвестування Зниження ризиків інвестування для індивідуальних інвесторів шляхом диверсифікації активів та уникнення ризиків інвестування (надання кредитів великій кількості позичальників або придбання цінних паперів багатьох емітентів).

6. Трансформація активів передбачає перетворення фінансовими посередниками неліквідних активів на ліквідні (наприклад, неліквідних довгострокових позик на ліквідні короткострокові депозити).

7. Контроль за діяльністю позичальників (емітентів) передбачає безпосередню участь фінансових посередників в управлінні об'єктами інвестування.

Сучасні фінансові посередники є професійними учасниками фінансового ринку та всіх його сегментів (ринку фінансових послуг, грошового, кредитного, цінних паперів, валютного тощо), та відіграють важливу роль у його функціонуванні і в результаті впливають на розвиток економіки країни. Вони:

– мають можливість отримувати прибуток за рахунок економії, що обумовлена зростанням масштабу фінансових операцій;

– здійснюючи аналіз кредитоспроможності потенційних позичальників, рівномірно розподіляють фінансові ризики;

– допомагають приватним особам, що мають заощадження, диверсифікувати їх (вкладати капітал у різні підприємства).

Економічна роль фінансового посередництва полягає у такому:

1) можливості для кожного кредитора оперативно розмістити вільні кошти в дохідні активи, а для позичальника – оперативно мобілізувати додаткові кошти для виробничих та споживчих цілей;

2) скороченні витрат суб'єктів грошового ринку щодо формування вільних коштів, розміщенні їх у дохідні активи та залученні додаткових коштів;

3) послабленні фінансових ризиків для базових суб'єктів грошового ринку, оскільки значна частина їх перекладається на посередників завдяки широкій диверсифікації посередницької діяльності, створенню спеціальних систем страхування та захисту від фінансових ризиків;

4) збільшенні дохідності позичкових капіталів, зосереджених у дрібних власників, яким відкривається доступ до фінансування через посередників великих, високодохідних операцій і проектів;

5) можливості урізноманітнити відносини між кредиторами і позичальниками за допомогою надання додаткових фінансових послуг, що беруть на себе посередники;

6) за рахунок «ефекту масштабу» знижуються адміністративні, консультаційні, юридичні та інші витрати суб'єктів грошового ринку.

4.2 Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва

Закон України «Про банки та банківську діяльність» визначає **БАНК** як юридичну особу, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, й відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

Законом також визначено, що в Україні банки можуть створюватися у формі публічних акціонерних товариств (ПАТ) або кооперативних банків [6]. Останні в Україні у теперішній час не представлені, отже, всі зареєстровані фінансові установи є акціонерними товариствами.

Банки виконують наступні функції:

- 1) утворення платіжних засобів, тобто на їх базі виникають кредитні гроші (чеки, банківські векселі, ощадні сертифікати);
- 2) забезпечення функціонування розрахунково-платіжного механізму, здійснення і організація розрахунків в економічній системі та організація платіжного обороту;
- 3) акумуляція тимчасово вільних коштів, заощаджень та нагромаджень держави, підприємницьких структур та населення (депозитні операції);
- 4) кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, юридичних та фізичних осіб, а також держави;
- 5) кредитно-фінансове обслуговування внутрішнього та зовнішнього господарського обороту;
- 6) облік векселів та операції з ними;
- 7) інвестиційні операції та емісія власних цінних паперів;
- 8) операції з валютними цінностями;
- 9) збереження фінансових та матеріальних цінностей;
- 10) довірче управління майном клієнтів (трастові операції) та ін.

Таким чином, банком є кредитна установа, яка обслуговує юридичних і фізичних осіб, а саме:

- приймає депозити;
- надає кредити;
- здійснює розрахунково-касове обслуговування;
- має обов'язкові резерви у центральному банку.

Це основні ознаки комерційного банку, який виступає одночасно у ролі й покупця, й продавця існуючих у суспільстві тимчасово вільних грошових коштів.

Комерційні банки можна класифікувати за такими ознаками:

1. За формою власності банки бувають:

- **державні** – за чинним українським законодавством, державним вважається банк, 100 % капіталу якого належать державі;
- **приватні** – коли капітал належить приватним особам (рис. 4.7).

Рис. 4.7 Види банківських установ за формою власності

В Україні державну форму власності станом на початок 2019 р. мають п'ять банків:

– Публічне акціонерне товариство «Державний експортно-імпорتنний банк України» (АТ «Укрексімбанк»);

– Публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» (АТ «Ощадбанк»);

– Публічне акціонерне товариство акціонерний банк «Укргазбанк» (АБ «Укргазбанк»);

– Акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк» (АТ КБ ПриватБанк»);

– Публічне акціонерне товариство «Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках» (ПАТ «Розрахунковий центр»).

Кооперативні банки утворюються на засадах пайової участі у формуванні статутного капіталу та володінні ним. У такий спосіб створювалися перші українські банки на початку 90-х рр. Але з часом вони були акціоновані.

Донедавна у світовій практиці зустрічалися сімейні банки – банки, що належали одній особі або родині (Банк Ротшильда або Банк Вормса). Але наприкінці ХХ ст. сімейного капіталу для ведення справ перестало вистачати, тому банки поступово акціонувалися та змінили, таким чином, форму власності на акціонерну.

2. За походженням капіталу розрізняють:

– банки з вітчизняним капіталом;

– банки з участю іноземного капіталу;

– банки зі 100-відсотковим іноземним капіталом.

На початок 2019 р. в Україні з 77 діючих банків 37 банків є банки з іноземним капіталом, у тому числі 23 банки зі 100%-ним іноземним капіталом.

3. За колом операцій, що виконуються, банки поділяються на такі види:

– **універсальні** – акумулюють грошові кошти населення, підприємств, організацій, здійснюють грошові розрахунки, розміщують кредитні ресурси, надають традиційні банківські послуги, тобто виконують увесь спектр фінансово-посередницьких послуг;

– **спеціалізовані** – спеціалізуються на певних напрямках діяльності або на обслуговуванні обмеженого кола клієнтів, тобто мають право виконувати окремі види банківських послуг (рис. 4.8).

ЕМІСІЙНІ БАНКИ – це банки, які мають монопольне право на емісію грошових знаків в обіг. Як правило, вони є центральними банками країн, тобто банками першого рівня.

ІНВЕСТИЦІЙНІ БАНКИ – це банки, які відповідно до свого статуту, мають право на здійснення операцій з цінними паперами на фінансовому ринку.

У світовій практиці зустрічаються два різновиди таких банків: банки-емітенти цінних паперів та банки, що займаються консалтінгом у галузі «злиття та поглинання» компаній.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ БАНКИ – це галузеві банки, які надають банківські послуги певному сектору економіки – сільському господарству, у тому числі займаються кредитуванням фермерських господарств.

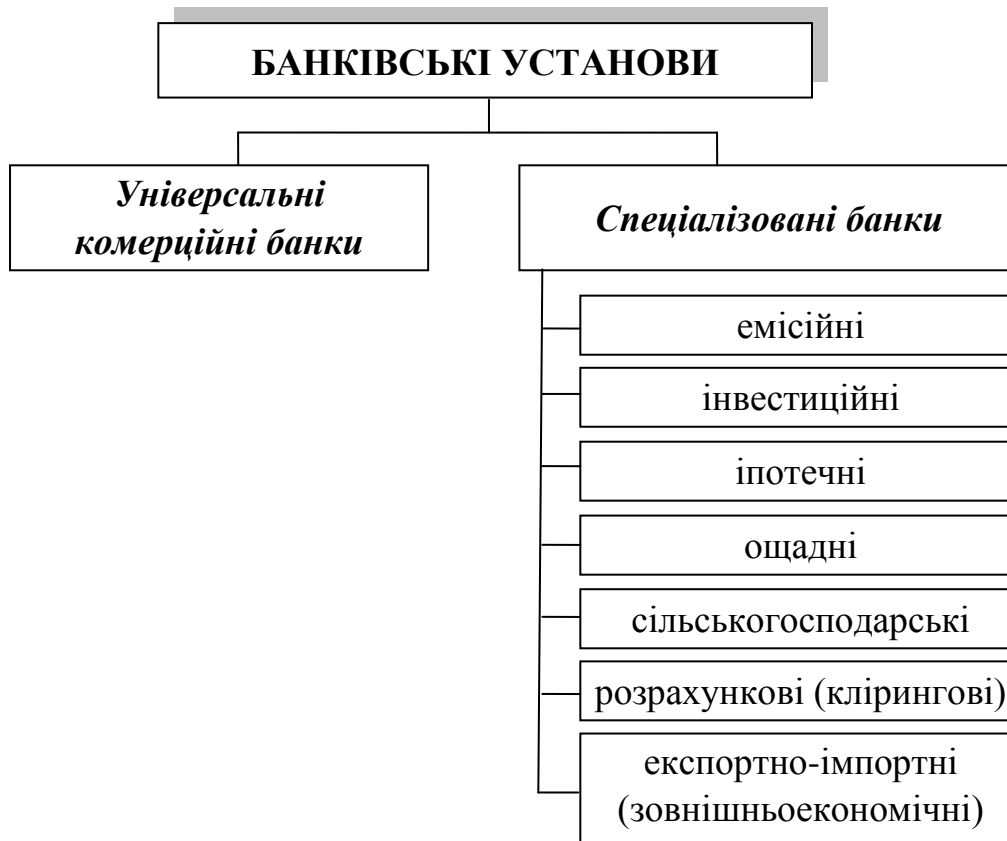

Рис. 4.8 Види банківських установ за колом операцій, що виконуються

РОЗРАХУНКОВІ (КЛІРИНГОВІ) БАНКИ – це банки, які здійснюють взаємні розрахунки у вигляді заліку вимог одне до одного для чого у країні створюються клірингові, або розрахункові, палати.

Можливо декілька способів клірингу (безготівкового взаємного заліку):

- всередині одного банка;
- через місцеві розрахункові палати;
- через мережу банків-кореспондентів;
- через розрахункову мережу центрального банка.

В Україні у 1994 р. запроваджено модель міжбанківських розрахунків на основі електронних технологій через розрахункові палати – центральну розрахункову палату, яка безпосередньо підпорядкована НБУ й розташована у м. Києві, та регіональні розрахункові палати, які є структурними підрозділами територіальних управлінь Національного банка.

ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНІ (ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ) БАНКИ – це банки, які спеціалізуються на здійсненні міжнародних банківських операцій.

ІПОТЕЧНІ БАНКИ – банки, що спеціалізуються на наданні довготермінових кредитів під заставу нерухомості (будівель, землі тощо) та випуску заставних листів, забезпечених нерухомістю.

За законодавством України застава, що забезпечує позику, не передається кредиторіві, а залишається у позичальника. На заставлене майно накладається заборона з усіх видів відчуження, про що робиться відмітка в іпотечній книзі.

В Україні, на відміну країн з розвинутою економікою, систему іпотечних

банків не було утворено, тому іпотечним кредитуванням займаються комерційні банки.

Обсяги іпотечного кредитування в ВВП країн-членів ЄС становлять 35 %, України – 6,1 %. При цьому частка цього показника 5-10 % свідчить про фрагментарний іпотечний ринок, понад 20 % – передовий [61]. За останні три роки іпотечні кредити надавали такі банки як: АТ «Ощадбанк» – 13 % ринку, АТ «Укресімбанк» – 10 %, АКБ «Аркада» – 6 %, АКБ «Правексбанк» – 5 %, ПАТ КБ «Приватбанк» – 4 %, АКБ «Укрсоцбанк» – 3 %, ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» – 3 % та ін. АТ «Ощадбанк» традиційно займає найбільшу частку ринку іпотечного кредитування, за рахунок роботи з державними програмами кредитування [62]. У середньому українські банки надають іпотечні кредити близько 1 млн грн на 12-24 місяці, за ставками 20-28% річних [57].

4. За територіальною ознакою банки поділяються на:

– **міжнародні** – створюються за участю іноземного капіталу й можуть мати філії та здійснювати обслуговування клієнтів в інших країнах.

До цієї групи банків відносяться: австрійський Райффайзен Банк Аваль, французькі КредіАґріколь Банк та Укрсіббанк, польський Кредобанк, американський Сітібанк, німецький ПроКредит Банк, угорський ОТП-банк та ін.

– **національні** – мають розгалужену мережу філій по всій території країни.

Наприклад, в Україні до цієї групи банків відносяться АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», ПАТ КБ «Приватбанк», АКБ «Правексбанк», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та ін.;

– **регіональні** – обслуговують певний регіон країни (одну або кілька прилеглих областей).

5. За наявністю мережі філій:

– такі, що мають мережу філій;

– такі, що не мають філій.

В ході своєї діяльності **банк виконує комплекс базових операцій**, які у сукупності являють собою закінчений процес посередництва:

– акумуляцію грошових коштів економічних суб'єктів з правом вільного розпорядження ними;

– вільне розміщення їх у дохідні активи від свого імені та під свою відповідальність;

– безумовне виконання розпоряджень власників акумульованих коштів щодо їх використання – повернути гроші власникові готівкою, переказати на рахунки третіх осіб чи на власні рахунки у цьому чи іншому банках.

У сучасних умовах банки здійснюють нехарактерні для них у минулому операції, що включають операції з цінними паперами, лізинг, факторинг та інші види кредитно-фінансових операцій. Така тенденція є наслідком розширення сфери фінансових послуг, підвищенням їх якості, зростанням конкуренції у залученні перспективних клієнтів. Діяльність банківських інститутів спрямована на реалізацію головної мети – отримання максимального прибутку.

4.3 Небанківські фінансово-кредитні інститути, їх класифікація та характеристика

З середини 50-х років ХХ століття важливу роль у фінансових системах розвинених країн почали відігравати *спеціалізовані небанківські кредитно-фінансові інститути*, які здійснювали накопичення та мобілізацію грошового капіталу, акумуляцію заощаджень населення та постачання позичкового капіталу.

Зростання ролі небанківських фінансових установ викликано наступними основними чинниками:

- 1) збільшенням доходів населення у розвинених країнах;
- 2) активним розвитком ринку цінних паперів;
- 3) наданням цими установами послуг, які не в змозі надавати комерційні банки;
- 4) деякі небанківські фінансові установи (пенсійні фонди, страхові компанії) акумулюють грошові кошти населення на значно більші строки, ніж банки. Це дає їм можливість здійснювати довгострокові інвестиції.

НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ є фінансовими посередниками грошового ринку, які здійснюють акумуляцію заощаджень і нагромаджень та розміщення їх у дохідні активи: цінні папери та кредити (переважно довгострокові).

У своїй діяльності **небанківські фінансово-кредитні установи мають багато спільного з банками:**

- функціонують у тому ж самому секторі ринку, що й банки – у секторі опосередкованого фінансування;
- формуючи свої ресурси (пасиви), вони випускають, подібно до банків, боргові зобов'язання, які менш ліквідні, ніж зобов'язання банків, проте теж можуть реалізовуватися на ринку як додатковий фінансовий інструмент;
- розміщуючи свої ресурси в дохідні активи, вони купують боргові зобов'язання, створюючи, подібно до банків, власні вимоги до інших економічних суб'єктів, хоч ці вимоги менш ліквідні і більш ризиковані, ніж активи банків;
- діяльність їх щодо створення зобов'язань і вимог ґрунтується на тих самих засадах, що й банків: їх зобов'язання менші за розмірами, більш ліквідні і коротші за термінами, ніж власні вимоги, внаслідок чого їх платежі за зобов'язаннями менші, ніж надходження за вимогами, що створює базу для прибуткової діяльності.

Разом з тим посередницька діяльність **небанківських фінансово-кредитних установ істотно відрізняється від банківської діяльності**, а саме:

- не пов'язана з базовими банківськими операціями;
- є вузько спеціалізованою;
- не зачіпає процесу створення депозитів і не впливає на динаміку пропозиції грошей, а отже немає потреби контролювати їх діяльність так само ретельно, як банківську, насамперед поширюючи на них вимоги обов'язкового резервування. Тому законодавство всіх країн дає їм інший статус, ніж банкам.

В сучасних умовах небанківські фінансові інститути займаються:

- акумуляцією заощаджень населення;
- наданням кредитів шляхом облігаційних позик державі та фірмам;
- мобілізацією капіталу шляхом емісії акцій;
- здійсненням іпотечного кредитування;
- наданням споживчих кредитів населенню.

Ці установи конкурують між собою як щодо залучення коштів, так і у сфері кредитних операцій. Однак слід мати на увазі, що **конкурентна боротьба у цьому секторі має переважно неціновий характер**. Це пояснюється особливостями операцій цих фінансових установ. У банківській сфері діють процентні ставки по депозитах та кредитах. У страховій справі діє страховий тариф, який визначає розмір страхової премії та страхового відшкодування. Інвестиційні компанії діють на основі курсової різниці між емітованими та придбаними акціями. **Таким чином, нецінова конкуренція визначається непорівнюваними операціями та цінами на них.**

Спеціалізація небанківських посередників здійснюється за двома критеріями:

- 1) за характером залучення вільних грошових коштів кредиторів;
- 2) за тими додатковими послугами, які надають своїм кредиторам фінансові посередники.

Формування грошових ресурсів небанківських фінансово-кредитних установ має ту особливість, що воно **не є депозитним**, тобто переданими їм коштами власники не можуть так вільно скористатися, як банківськими вкладками. Як правило, ці кошти вкладаються на тривалий, заздалегідь визначений строк. Чим довший цей строк, тим з більшими ризиками пов'язане таке розміщення і тим вищі доходи воно повинно приносити.

Недепозитне залучення коштів може здійснюватися двома способами:

- на договірних засадах;
- шляхом продажу посередником своїх цінних паперів (акцій, облігацій, паїв, сертифікатів).

Звідси **всіх небанківських посередників за видами послуг можна розподілити на:**

- **договірних фінансових посередників**, які залучають кошти на підставі договору з кредитором (інвестором);
- **інвестиційних фінансових посередників**, які залучають кошти через продаж кредиторам (інвесторам) своїх власних акцій, облігацій, паїв тощо (рис. 4.9).

Розглянемо загальні риси механізму посередницького функціонування основних видів небанківських фінансово-кредитних установ.

1. Договірні фінансові посередники.

СТРАХОВІ КОМПАНІЇ – це фінансові посередники, що спеціалізуються на наданні страхових послуг. Їх діяльність полягає у формуванні на підставі договорів з юридичними і фізичними особами (через продаж страхових полісів) спеціальних грошових фондів, з яких здійснюються виплати страхувальникам грошових коштів в обумовлених розмірах у разі настання певних подій (страхових випадків).

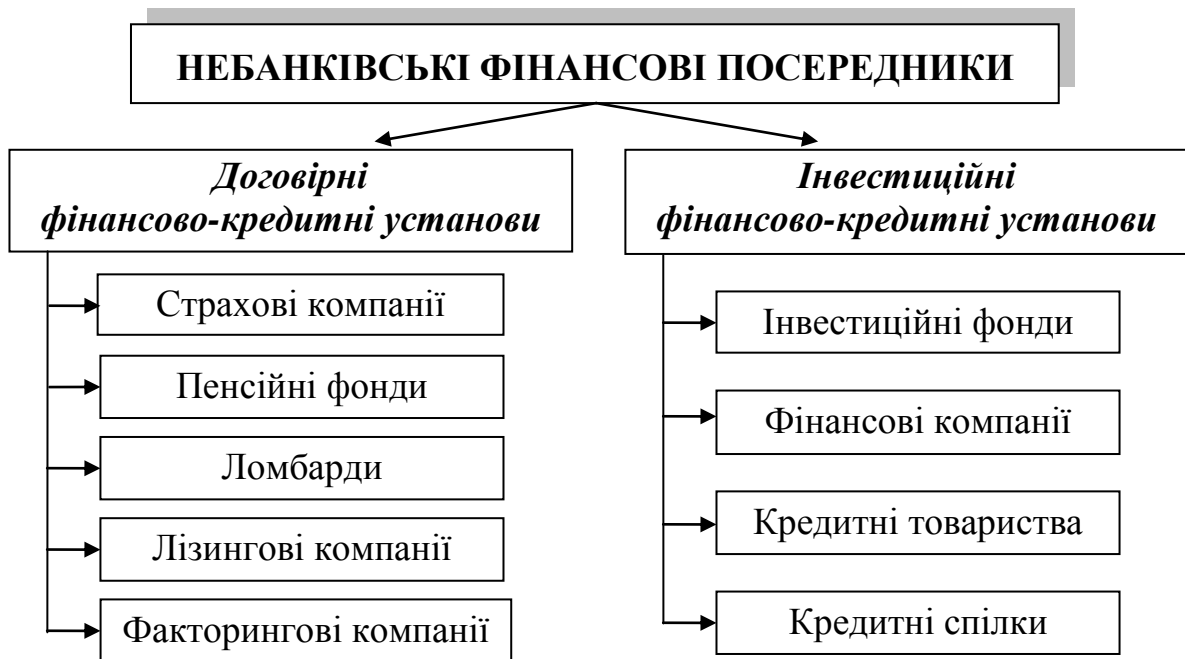

Рис. 4.9 Класифікація небанківських фінансово-кредитних установ

Попит на страхові послуги зумовлюється тим, що в економічних суб'єктів (юридичних та фізичних осіб) постійно існує загроза настання якихось несприятливих, а то й катастрофічних подій, що призводять до значних фінансових втрат (смерть, хвороба чи звільнення з роботи члена сім'ї, праця якого була основним джерелом доходу; загибель майна від пожежу; аварія автомобіля тощо). Покрити ці втрати з поточних доходів практично неможливо, накопичувати для цього кошти через депозитні рахунки теж дуже складно. Страхування є найбільш вигідним відшкодуванням таких втрат, оскільки сума його може бути більшою страхових внесків.

З розвитком і ускладненням техніки, технології, погіршенням екологічної ситуації ймовірність настання таких подій зростає. Тому страховий бізнес у країнах з розвиненими ринковими економіками успішно розвивається, створюючи банкам потужну конкуренцію в боротьбі за заощадження населення.

Страхові компанії умовно поділяються на компанії страхування життя і компанії страхування майна та від нещасних випадків. Методи роботи у них однакові: продаючи страхові поліси, вони мобілізують певні суми коштів, які розміщують у дохідні активи. З доходів від цих активів вони покривають свої операційні витрати, одержують прибутки. З мобілізованих коштів ці компанії створюють резерви для виплати відшкодування при настанні страхових випадків. Відмінність між ними полягає в способах розміщення мобілізованих коштів у дохідні активи.

Компанії зі страхування життя мають можливість досить точно визначити коефіцієнт смертності населення і спрогнозувати на цій підставі розподіл своїх виплат за страховими полісами в часі. Це дає їм можливість переважну частину своїх резервів розміщувати в довгострокові, найбільш дохідні активи –

облігації та акції корпорацій, заставні, довгострокові депозити тощо.

Компанії зі страхування майна та від нещасних випадків страхують від випадків, настання яких значно менш прогнозоване, ніж смертність населення. Тому вони не можуть розміщувати свої резерви в такі ж активи, як компанії зі страхування життя, а змушені обмежуватися переважно короткостроковими цінними паперами (державними, муніципальними) і тільки частково інвестувати в довгострокові облігації чи акції.

Страхові компанії у розвинутих країнах мобілізують величезні фінансові ресурси і є головними постачальниками довгострокових капіталів на грошовому ринку. Крім довгострокових цінних паперів, вони можуть вкладати свої ресурси в іпотечні позики, в довгострокові позики під заставу нерухомості тощо.

ПЕНСІЙНІ ФОНДИ – це спеціалізовані фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних і фізичних осіб у цільові фонди, з яких здійснюють пенсійні виплати громадянам після досягнення певного віку.

За механізмом функціонування вони нагадують компанії страхування життя. У них внески у фонд здійснюються систематично протягом тривалого часу, в результаті чого накопичуються великі суми грошового капіталу. Оскільки строки виходу на пенсію відомі, фонду легко спрогнозувати розміри пенсійних виплат в часі і відповідно розмістити вільні кошти в довгострокові дохідні активи. Ними можуть бути корпоративні облігації, акції, державні цінні папери, довгострокові кредити. Надійне та дохідне розміщення коштів фонду є запорукою його успішного функціонування. За рахунок додаткових доходів вони не тільки покривають свої операційні витрати, а й виплачують пенсії понад суми пенсійних внесків.

Пенсійні фонди бувають державні та приватні. Державні фонди, як правило, створюються за ініціативою центральних і місцевих органів влади. Вклади до них здійснюються шляхом нарахувань на заробітну плату всіх чи певних категорій працівників, або ж відрахувань з відповідних бюджетів. Тому й розміщення коштів цих фондів здійснюється переважно в державні цінні папери.

Приватні пенсійні фонди створюються, як правило, за ініціативою певних фірм, страхових компаній тощо для виплат пенсій та допомог своїм працівникам. Кошти їх формуються за рахунок відрахувань із заробітної плати працівників, відрахувань з прибутку при його розподілі, з доходів від розміщення коштів в активи. Приватні фонди можуть існувати як самостійні структури, а можуть управлятися самими корпораціями, що їх створили, чи за їх дорученням комерційними банками, трастовими чи страховими компаніями. Переважна частина коштів цих фондів розміщується в цінні папери тих фірм, що їх створили. Тому вони нерідко дістають можливість контролювати самі фірми-засновники.

ЛОМБАРДИ – фінансові посередники, що спеціалізується на видачі позичок населенню під заставу рухомого майна.

Кошти ломбардів формуються із внесків засновників, прибутку від його діяльності, виручки від реалізації заставленого майна. Вони можуть

користуватися також банківським кредитом. Відносини між ломбардами та позичальниками оформляються спеціальними документами (ломбардними квитанціями), які мають статус угоди між сторонами, що дає підстави відносити ломбард до групи договірних фінансових посередників.

ЛІЗИНГОВІ КОМПАНІЇ – фінансові посередники, що спеціалізуються на придбанні предметів тривалого користування (транспортних засобів, обладнання, машин тощо) та передачі їх в оренду фірмам-орендарям для використання у виробничій діяльності, які поступово сплачують їх вартість протягом визначеного строку (5 - 10 і більше років).

Оформляються лізингові угоди договорами оренди. Ресурси лізингових компаній формуються з власного капіталу та банківських позичок. Особливістю лізингового посередництва є те, що в ньому кредитування здійснюється в товарній формі і має довгостроковий характер, що дуже зручно для позичальників. В Україні лізинг поки що розвинутий слабо, проте має гарні перспективи в умовах економічного зростання, особливо в сільському господарстві, малому та середньому бізнесі.

ФАКТОРИНГОВІ КОМПАНІЇ (ФАКТОРИ) – фінансові посередники, що спеціалізуються на купівлі у фірм права на вимогу боргу.

Ці права існують, як правило, у вигляді дебіторських рахунків за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. Сплату по цих рахунках при настанні строків одержує факторингова компанія. Оформляється така операція спеціальним договором між фактором та його клієнтом, що продає свої вимоги.

Факторинг є складною фінансовою операцією, в якій поєднується елементи кредитування з посередницькими послугами. Тому дохід від факторингової операції формується з двох частин: з процента на виплачену клієнту суму та комісію, яка розраховується на суму куплених у клієнта розрахункових документів.

Строк такого кредиту досить короткий, тому рівень процента по ньому невисокий. Однак великі суми платіжних документів, що купуються, та стягування комісії на всю їх суму забезпечують достатні доходи, щоб розвивати цей бізнес.

Такі компанії зазвичай створюються при банках і широко користуються позиками цих банків для здійснення своїх операцій. Окремі банки самостійно виконують такі операції для своїх клієнтів.

2. Інвестиційні фінансові посередники.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ФОНДИ (БАНКИ, КОМПАНІЇ) – це фінансові посередники, що спеціалізуються на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення. Вони акумулюють грошові кошти дрібних приватних інвесторів шляхом випуску власних цінних паперів, а потім розміщують їх в акції інших корпорацій та в державні цінні папери.

Інвестиційні фонди, акумулюючи великі обсяги капіталів, спроможні забезпечити високий рівень професійного управління ними, надійний захист від кредитних ризиків та високий рівень доходності за своїми пінними паперами –

акціями, інвестиційними сертифікатами тощо.

Надійність інвестиційних фондів забезпечується передусім високим рівнем диверсифікації активів. Законодавство окремих країн навіть обмежує частку активів фондів, що припадає на одну компанію. Наприклад, у США їм заборонено вкладати в акції одного підприємства більш ніж 5 % своїх активів. Подібні обмеження існують й в інших країнах.

Доходи фондів формуються з дивідендів і процентів за цінними паперами, які є в їхніх портфелях, та з курсової різниці цих паперів.

Витрати фондів визначаються виплатами доходів за власними цінними паперами та змінами їхніх курсових різниць.

Концентруючи у себе величезні пакети акцій корпорацій, вони виступають як важлива ланка в управлінні різними фінансово-промисловими групами.

У розвинених країнах інвестиційні фонди є могутніми фінансовими структурами, що відчутно конкурують з великими банками, страховими компаніями. Розвиток їх безпосередньо пов'язаний з розвитком середнього класу в країні, зі зростанням його заощаджень та інвестиційних уподобань. Якраз через вказані фонди цей клас може зручно і вигідно реалізувати свої інвестиційні можливості. В Україні подібні фонди поки що не відіграють відчутної ролі на ринку фінансових послуг.

Створення міжнародних інвестиційних компаній обумовлено наступними обставинами:

1) це гнучкий спосіб переведення приватного капіталу з однієї країни в іншу;

2) ці компанії мають можливість користуватись сприятливими умовами для інвестицій в інших країнах.

Тому багатонаціональні інвестиційні компанії відіграють велику роль у системі контролю над економікою не тільки своєї країни. В післявоєнні роки інвестиційні компанії відіграли важливу роль у поєднанні американських, західноєвропейських та японських фінансово-промислових груп.

ФІНАНСОВІ КОМПАНІЇ мають ту характерну особливість, що мобілізовані звичайним для інвестиційних посередників шляхом (через продаж своїх цінних паперів), кошти направляють у позики фізичним та юридичним особам для придбання товарів виробничого чи споживчого призначення.

Такі компанії спеціалізуються на:

– видачі кредитів населенню для роздрібної купівлі споживчих товарів;
– кредитуванні купівлі товарів певних видів у певних виробників чи торговельних компаній, наприклад, меблів у магазинах конкретної торгової фірми;

– кредитуванні торговельних організацій під продаж ними товарів з відстрочкою платежу та ін.

До групи фінансових компаній можна віднести також лізингові та факторингові компанії, оскільки вони певною мірою кредитують платіжні потреби своїх клієнтів.

Кредити фінансових компаній переважно є короткостроковими і

невеликими за розмірами. Тому активи їх досить диверсифіковані, що сприяє послабленню кредитних ризиків і захисту інтересів їх вкладників. Платіжне спрямування кредитів цих компаній сприяє прискоренню реалізації товарів та послуг, що позитивно впливає на економічне зростання. Тому послуги фінансових компаній користуються сталим попитом у країнах з розвиненими ринковими економіками. Там ці компанії активно конкурують із банками, особливо у сфері споживчого кредиту.

КРЕДИТНІ КООПЕРАТИВИ (ТОВАРИСТВА, СПІЛКИ) – це посередники, що працюють на кооперативних засадах і спеціалізуються на задоволенні потреб у кредиті своїх членів, переважно підприємств малого і середнього бізнесу будь-якої форми власності, фермерських та домашніх господарств, фізичних осіб.

Ресурси їх формуються шляхом продажу паїв своїм членам, стягування з них спеціальних внесків, одержання позик у банках, одержання доходів від поточної діяльності. В окремих країнах таким кооперативам дозволено відкривати для своїх членів ощадні, депозитні та інші спеціальні рахунки, кошти на яких теж формують їх ресурсну базу.

Мобілізовані кошти розміщуються передусім у коротко- та середньострокові позики своїм членам – під проценти, нижчі від банківських. Не розміщені у позики кошти товариства можуть зберігати на депозитах у банках чи інвестувати у короткострокові цінні папери з високою ліквідністю.

Крім позик, кредитні кооперативи можуть надавати своїм членам інші послуги – консультаційні, брокерські, випускати кредитні картки, встановлювати касові автомати тощо. Коло послуг, які надають кредитні товариства, поступово розширюється, наближаючись до кола послуг, які надають комерційні банки. Проте набір базових банківських операцій вони не можуть виконувати і тому на них не поширюються норми банківського законодавства.

Згідно з Законом України «Про кредитні спілки», **КРЕДИТНА СПІЛКА** – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [11].

Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких принципах: добровільності вступу та свободи виходу з неї, рівноправності членів, самоврядуванні, гласності.

Кредитна спілка є юридичною особою, має самостійний баланс, банківські рахунки, які відкриває і використовує у самостійно обраних банківських установах, а також печатку, штамп та бланки із своїм найменуванням, власну символіку. Кредитна спілка набуває статусу юридичної особи з моменту її державної реєстрації та не може бути засновником або співзасновником суб'єктів підприємницької діяльності.

Кредитна спілка діє на основі самофінансування, несе відповідальність за наслідки своєї діяльності та виконання зобов'язань перед своїми членами, партнерами та держаним бюджетом. Установчі збори затверджують статут

кредитної спілки, обирають її органи управління, уповноважують осіб для проведення державної реєстрації, вирішують інші питання.

В розвинених країнах для фінансування житлового будівництва як кредитні товариства також створюються **позиково-ощадні асоціації**. Основна діяльність асоціацій – надання іпотечних кредитів широким верствам населення. Ресурси їх формуються за рахунок вкладень пайщиків, тобто позиково-ощадні асоціації носять кооперативний характер.

В останні роки в західних країнах позиково-ощадні асоціації стають серйозними конкурентами комерційних та ощадних банків у боротьбі за залучення заощаджень населення. Це досягається високими відсотками, а також прагненням населення вирішити свою житлову проблему.

Таким чином, фінансові інститути, як банківські, так і небанківські, активно здійснюють мобілізацію та акумуляцію вільних капіталів, створюють крупні грошові фонди, беруть активну участь в кредитуванні та фінансуванні потреб юридичних і фізичних осіб та цим забезпечують умови для розширеного відтворення, підвищення життєвого рівня населення, задоволення потреб усіх суб'єктів економіки у грошових коштах.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Охарактеризуйте фінансових посередників, яку роль вони відіграють на грошовому ринку?
2. Що представляє собою фінансове посередництво, у чому полягає його призначення?
3. Чим відрізняється пряме та опосередковане переміщення грошей на грошовому ринку?
4. У чому полягають переваги фінансового посередництва порівняно з прямим переміщенням коштів від власників заощаджень до позичальників?
5. Яким чином класифікуються фінансові посередники, що є між ними спільного та відмінного?
6. З яких ланок складається структура сучасної кредитної системи?
7. Охарактеризуйте кредитну систему України.
8. Яку роль та функції виконують банківські фінансові посередники на грошовому ринку?
9. За якими ознаками класифікуються банківські установи?
10. Які банківські операції мають право здійснювати комерційні банки в Україні?
11. Охарактеризуйте сутність та структуру банківської системи? Якими є принципи її побудови та функції?
12. Яким чином побудована банківська система України?
13. Чим обумовлений розвиток спеціалізованих небанківських фінансових посередників на грошовому ринку?

14. Що є спільного та відмінного між небанківськими фінансово-кредитними установами та банківськими?

15. За якими критеріями класифікуються спеціалізовані небанківські фінансові посередники?

16. Надайте характеристику договірних небанківських фінансових посередників.

17. Надайте характеристику інвестиційних небанківських фінансових посередників.

18. Охарактеризуйте особливості діяльності лізингових компаній.

19. Які операції виконують факторингові компанії? Дайте визначення факторингу.

20. Дайте характеристику страхових та пенсійних фінансових інститутів.

21. Охарактеризуйте особливості діяльності ломбардів, на чому вони спеціалізуються?

22. Який механізм акумуляції та розміщення коштів застосовують інвестиційні та фінансові фонди і компанії?

23. Дайте визначення кредитної спілки Згідно з Законом України «Про кредитні спілки». На яких принципах ґрунтується її діяльність?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. До спеціалізованих небанківських кредитно-фінансових установ відносяться:

- а) страхові компанії, пенсійні фонди, позичково-ощадні асоціації;
- б) резервні фонди, акціонерні-комерційні банки, інвестиційно-позичкові компанії;
- в) інвестиційні і фінансові компанії, кредитні спілки, добродійні фонди;
- г) все перераховане вище.

2. Страхові компанії конкурують із пенсійними фондами:

- а) у сфері споживчого кредиту;
- б) за прилучення пенсійних заощаджень і вкладення їх у акції;
- в) у сфері іпотечного кредиту;
- г) в області інвестування в державні цінні папери.

3. Банки, які мають монопольне право на випуск грошових знаків в обіг, - це:

- а) інвестиційні банки;
- б) емісійні банки;
- в) ощадні банки;
- г) клірингові банки.

4. Основним видом діяльності позичково-ощадних асоціацій є:

- а) надання іпотечних кредитів під житлове будівництво;
- б) вкладення коштів у державні цінні папери;
- в) інвестування в різноманітні облігації й акції;
- г) надання позичок населенню, кредитування корпорацій.

5. Зростанню впливу небанківських спеціалізованих установ сприяли такі причини:

- а) зростання доходів населення;
- б) потреби забезпечених слоїв суспільства;
- в) надання спеціальних послуг на більш високому рівні, ніж комерційні банки;
- г) стрімкий розвиток фондового ринку.

6. Позичково-ощадні асоціації ведуть боротьбу зі страховими компаніями в сфері:

- а) прилучення пенсійних заощаджень і вкладення їх в акції;
- б) іпотечного кредиту і вкладень у нерухомість;
- в) інвестування в державні цінні папери;
- г) споживчого кредиту.

7. Активні операції страхових компаній складаються з інвестицій:

- а) у державні облігації центрального і місцевого уряду;
- б) в облігації й акції приватних корпорацій;
- в) у позики під поліси;
- г) все перераховане вище.

8. Фінансові компанії здійснюють:

- а) фінансування продажів на виплат;
- б) іпотечне кредитування;
- в) кредитування будівництва;
- г) особисте фінансування.

9. Створення добродійних фондів спрямоване:

- а) щоб уникнути великих податків при передачі спадщини і даруванні;
- б) на фінансування науки, мистецтва;
- в) на розвиток спорту, боротьби зі злочинністю;
- г) на створення дитячих будинків і іншої добродійності.

10. Фінансові компанії конкурують із страховими компаніями в сфері:

- а) прилучення пенсійних заощаджень;
- б) іпотечного кредиту;
- в) споживчого кредиту;
- г) вкладення в акції.

ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ

- 5.1 *Центральні банки, їх походження та функції.*
- 5.2 *Центральний банк України: статус та організаційна структура.*
- 5.3 *Функції та завдання НБУ.*
- 5.4 *Пасивні та активні операції НБУ.*

5.1 Центральні банки, їх походження та функції

Виникнення центральних банків історично пов'язане з процесом централізації емісії банкнот, який у більшості країн світу розпочався наприкінці ХІХ–початку ХХ ст.

Емісія усіх банкнот була зосереджена в одному найбільш надійному комерційному банку, який почали називати центральним емісійним, а потім просто центральним банком. Поступово центральний банк став центром всієї грошово-кредитної системи країни.

У країнах з розвинутою ринковою економікою центральний банк є юридично самостійним органом і, як правило, проводить незалежну грошово-кредитну політику, звітуючи перед законодавчими органами влади (парламентами, конгресами) раз або двічі на рік .

Центральний банк відіграє провідну роль на грошовому ринку. Він впливає на стан економіки через регулювання пропозиції грошей, а також через здатність впливати на рівень процентних ставок.

На відміну від комерційних банків, центральний банк не має справи безпосередньо з підприємцями і населенням. Його головною клієнтурою є комерційні банки. Останні виступають ніби посередниками між економікою і центральним банком.

Центральний банк має особливий правовий статус, оскільки поєднує окремі риси банківської установи і державного органу управління.

У більшості країн з розвинутою ринковою економікою центральні банки є незалежними від органів державної влади у встановленні цільових орієнтирів монетарної політики й у виборі інструментів регулювання грошового обороту. Проте незалежність центрального банку не може бути абсолютною.

Голови центральних банків можуть входити, а можуть і не входити до складу уряду країни. Це робиться для того, щоб уряд не використовував грошові ресурси центрального банку для покриття бюджетного дефіциту, а також не стимулював грошову емісію, яка призведе до інфляції в країні.

Сучасні центральні банки розвинених країн здебільшого є **акціонерними товариствами**. Залежно від того, кому належать акції, вони можуть бути поділені на такі групи:

- **банки, пакет акцій яких поділений між державою та приватними установами** (Банк Японії, Банк Італії, Банк Австрії);

▪ *банки, пакет акцій яких знаходиться у власності установ, що входять до системи центрального банку:*

- державних, як у Німеччині (центральні банки земель),
- приватних, як у США (комерційні банки-члени Федеральної Резервної Системи (ФРС)).

До центральних банків, капітал яких повністю знаходиться у власності держави, належать Банк Англії та Банк Франції.

Центральні банки займають особливе місце, виконуючи роль головного координуючого та регулюючого кредитного органу країни.

Функції центрального банку визначаються сутністю його діяльності. З цього погляду центральний банк є:

- емісійним центром країни;
- «банком банків»;
- органом банківського регулювання та нагляду;
- банкіром і фінансовим агентом уряду;
- зберігачем золотовалютного резерву;
- провідником грошово-кредитної політики в державі.

Усі функції центрального банку взаємозалежні. Кредитуючи державу і комерційні банки, він одночасно створює кредитні засоби обігу, здійснюючи випуск і погашення урядових зобов'язань, впливає на рівень позичкового відсотка. Це визначає особливе положення, яке займає центральний банк у банківській системі, і створює об'єктивні передумови для виконання ним своєї найважливішої функції – функції грошово-кредитного регулювання економіки.

Емісійна діяльність центрального банку. Центральний банк володіє монополією правом випуску банкнот в країні. Банкноти слугують єдиним законним платіжним засобом, обов'язковим до прийому в оплату різноманітних платежів, погашення боргів. Банкнотний «фундамент» підтримує величезну надбудову грошей безготівкового обороту, що зберігаються у вигляді залишків на банківських рахунках, та здійснюються безготівкові розрахунки за допомогою чеків, векселів, платіжних вимог та доручень тощо.

Регулюючи випуск банкнот (а також суму обов'язкових резервів, які комерційні банки зобов'язані формувати як частину від усіх залучених депозитів і зберігати на рахунку в центральному банку), останній здійснює контроль над динамікою і вартістю кредитів в економіці.

Центральний банк як «банк банків». Центральний банк у своїй діяльності не переслідує мети отримання прибутку. Він не конкурує з комерційними банками та іншими кредитними установами на фінансових ринках. Його головна мета – забезпечити безперебійне постачання економіки платіжними засобами (інакше кажучи – забезпечити необхідний рівень ліквідності), налагодити систему розрахунків, контролювати роботу комерційних банків.

Для досягнення цих цілей центральний банк:

- зберігає резерви комерційних банків;
- надає банкам короткострокові кредити на покриття сезонних розривів та інших короткострокових потреб;

- здійснює безготівкові розрахунки у загальнонаціональному масштабі;
- здійснює нагляд і контроль за діяльністю комерційних банків.

В даний час у більшості країн світу комерційні банки зобов'язані зберігати у центральному банку резерв – частину від своїх депозитних зобов'язань. Закон визначає верхню та нижню межі резервних вимог, в межах яких центральний банк встановлює норми, що фактично діють, відповідно до стану кредитного ринку і завдань поточної політики.

Центральні банки виконують роль *«кредиторів в останній інстанції»* для комерційних банків та інших кредитних установ. Вони надають короткострокові кредити для поповнення тимчасової нестачі ліквідних коштів, стягуючи з позичальників плату у розмірі облікової ставки. Як правило, ці кредити повинні бути забезпечені векселями, державними цінними паперами або власними борговими зобов'язаннями банків.

Крім того, важливим обов'язком центральних банків є *контроль* за діяльністю кредитних установ з метою запобігання зловживанням, забезпечити стабільну роботу й понизити ризик банкрутства. У цій своїй функції центральний банк працює у тісному контакті з іншими державними контрольними органами. У ряді країн (Австралія, Італія, Росія) наглядова й контрольна діяльність здійснюється винятково центральним банком; в інших (Німеччина, США, Швейцарія, Франція) – центральним банком разом з іншими органами (казначейством, банківською комісією та ін.); а в деяких державах (Австрія, Данія, Канада, Норвегія) – не центральним банком, а спеціальними контролюючими органами.

Центральний банк є *головним банкіром і фінансовим агентом уряду*. У цій ролі він:

- веде рахунки урядових установ і відомств, акумулює податки та інші надходження і здійснює платежі за дорученням казначейства;
- проводить операції з емісії та розміщення на ринку нових випусків державних позик;
- надає прямих касовий кредит на прохання уряду;
- купує державні цінні папери для власного портфеля;
- виступає радником уряду та інших державних органів щодо фінансових і загальноекономічних питань.

Центральний банк *зберігає золотовалютні резерви країни*. В умовах існування золотого стандарту металевий запас емісійного банку був гарантійним фондом забезпечення грошей. Наявність обов'язкового золотого покриття у певному відсотку до суми випущених банкнотів дозволяла жорстко контролювати випуск готівки.

Після відміни більшістю країн золотого стандарту у 30-х рр. ХХ ст. металевий запас перестав грати роль обмежувача емісії, а почав використовуватися як гарантійно-страховий фонд міжнародних платежів. Окрім благородних металів центральні банки зберігають великі запаси в іноземних валютах для підтримки зовнішнього курсу своєї валюти за допомогою інтервенцій на валютному ринку.

Центральний банк є *органом валютного контролю, провідником*

державної валютної політики. Він визначає режим обмінного курсу національної валюти і здійснює його регулювання, проводить операції щодо управління офіційними золотовалютними резервами, регулює міжнародні розрахунки, платіжний баланс, контролює рух валютних цінностей як усередині країни, так і за кордоном, бере участь у розробці прогнозу й організовує складання платіжного балансу. Центральний банк бере участь у підготовці міжнародних угод з відповідних питань, займається співробітництвом з центральними банками інших країн, а також з міжнародними і регіональними валютно-кредитними організаціями, представляє країну в цих організаціях.

Центральний банк є **провідником грошово-кредитної політики в державі.** Для грошово-кредитної політики характерні непрямі методи впливу на процес відтворення. Центральний банк адміністративно визначає тільки загальний розмір готівкової емісії грошей, а на розмір кредитної емісії, так само як і кредитних операцій банків, він впливає за допомогою методів економічного регулювання. Безпосередньо він може впливати лише на розмір резервів, які банки зобов'язані зберігати на рахунок в центральному банку. Регулюючи резервну позицію банків, центральний банк кінець кінцем впливає на стан ринків позикового капіталу і кредитних операцій.

Центральним банком використовуються такі **загальні методи грошово-кредитного регулювання:**

- зміна процентних ставок, за якими центральний банк надає кредити комерційним банкам (офіційної облікової ставки (ставки рефінансування), ломбардної ставки);
- зміна норм обов'язкових резервів банків;
- проведення операцій з державними цінними паперами на відкритому ринку, тобто операції з купівлі-продажу державних облігацій, векселів та інших цінних паперів;
- політика валютного курсу, або курсова політика.

Зміна облікового процента впливає на здатність комерційних банків поповнювати резерви за рахунок короткострокових кредитів центрального банку.

Великий вплив на стан банківської системи надає зміна норм обов'язкових резервів. Між розміром резервів і кредитними операціями банків є певний взаємозв'язок: зростання кредитів (і зобов'язань по депозитах) спричиняє необхідність збільшення резервів, скорочення ж кредитів (депозитів) вивільняє резерви.

Якщо в процесі швидкої кредитної експансії та зростання депозитів у банків виявляється нестача коштів на резервному рахунку, вони вимушені загальмувати видачу нових кредитів, продати цінні папери тощо. Тим самим відновлюється необхідне співвідношення між резервами і розміром кредитних операцій. Це може привести до уповільнення або навіть до повного припинення кредитної експансії.

Якщо, навпаки, велике число кредитних установ має надлишок коштів на резервному рахунку (у порівнянні з тією сумою, яка диктується нормами

обов'язкових резервів, що діють), вони можуть розширити кредити і безперешкодно створювати нові депозити. В результаті приплив банківського капіталу на ринок збільшиться.

Проте самим оперативним і дієвим методом є операції на відкритому ринку з державними цінними паперами. З метою загальмувати емісію грошей і обмежити кредитну експансію банків, центральний банк продає на ринку цінні папери, списуючи відповідні суми з резервних рахунків банків, що купили ці папери.

Навпаки, намагаючись стимулювати випуск грошей й надання кредитів, центральні банки здійснюють зворотну операцію – купують цінні папери й зараховують вартість цих паперів на резервні рахунки банків.

На додаток до «загальних» методів грошово-кредитного контролю застосовуються й так звані **селективні методи регулювання**:

- встановлення верхньої межі процентних ставок, що сплачуються банками по термінових внесках,
- зміна маржі (допустимої межі кредитів) по операціях з біржовими цінними паперами і т. і.

У ряді країн застосовуються кількісні обмеження кредитів. У Франції та Німеччині, де традиційно висока питома вага переоблікових операцій, центральний банк встановлює квоти на переоблік векселів. У разі перевищення встановленої квоти банк сплачує підвищений процент за кредит в центральному банку.

В окремі періоди у ряді країн (Великобританія, США, Бельгія, Франція) вводилося регулювання деяких видів кредиту, наприклад споживчих позик для покупки товарів в розстрочку – у формі встановлення мінімального внеску готівкою і обмеження розстрочки платежу.

Глобалізація грошових ринків призвела до:

- тісного співробітництва центральних банків на міждержавному рівні;
- їх співпраці з міжнародними валютно-кредитними і фінансовими організаціями;
- створення наднаціональних центральних банків.

Центральний банк, як й будь-який інший банк, здійснює свої функції через банківські операції – пасивні та активні. Пасивними називаються операції, за допомогою яких утворюються банківські ресурси, активними – операції з їхнього розміщення.

5.2 Центральний банк України: статус та організаційна структура

Центральним банком нашої країни є Національний банк України (НБУ), організований у 1991 р. на підставі закону «Про банки і банківську діяльність» (від 20.03.1991 р.). Юридичний статус, повноваження та принципи організації Національного банку України сьогодні визначаються Конституцією та Законами України «Про банки і банківську діяльність» (від 7.12.2000 р.) та

«Про Національний банк України» (від 20.05.1999 р.).

Згідно з законом Національний банк України є центральним банком країни, особливим центральним органом державного управління.

Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 мільйонів гривень. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку. Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є доходи його кошторису, а при необхідності – Державний бюджет України.

Структура Національного банку побудована за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. Він являє собою систему єдиного банку та містить:

✓ **структурні одиниці Національного банку України:**

- центральний апарат управління;
- філії (територіальні управління) Національного банку України (по числу областей в Україні);
- Операційне управління;
- Центральне сховище;
- Державна скарбниця України;
- Центральна розрахункова палата;
- Господарсько-експлуатаційне управління;
- Група управління проектами міжнародних кредитних ліній;
- Спеціалізовані підприємства Національного банку України (Фабрика банкнотного паперу та Банкнотно-монетний двір);

✓ **структурні підрозділи Національного банку України:**

- Відомча охорона;
- Центральна бібліотека;
- Навчальний центр при Національному банку України;
- Центр наукових досліджень при Національному банку України;
- Управління організації будівництва і реконструкції.

Національний банк може відкривати свої установи, філії та представництва в Україні, а також представництва за її межами.

До центрального апарату управління банку, який знаходиться у м. Києві, відповідно до Закону України «Про Національний банк України», належать:

- Рада Національного банку України (вищий орган управління);
- Правління Національного банку України (керівний орган).

РАДА НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ складається з 9 осіб. До складу Ради НБУ входять особи, призначені Президентом України та Верховною Радою (**4-х осіб призначає Президент України та 4-х – Верховна Рада України**).

Голова Ради Національного банку входить до складу Ради Національного банку за посадою; призначення на посаду здійснюється Верховною Радою за поданням Президента України.

Строк повноважень членів Ради Національного банку – 7 років, крім Голови Ради Національного банку, який входить до складу Ради Національного банку на строк здійснення ним повноважень за посадою.

Одна й та сама особа не може бути призначена членом Ради

Національного банку більше ніж на два строки поспіль.

Голова Ради Національного банку та його заступник **обирається Радою Національного банку** зі свого складу **строком на 3 роки**.

Головою Ради Національного банку не може бути обрано Голову Національного банку.

Голова Ради Національного банку:

- організовує засідання Ради Національного банку і головує на них;
- скликує позачергові засідання за своєю ініціативою або за наполяганням не менше однієї третини від загальної кількості членів Ради Національного банку, а також на вимогу Голови Національного банку;
- інформує Президента України або Верховну Раду про виникнення підстав для звільнення з посади призначених ними членів Ради НБУ;
- здійснює інші повноваження і функції відповідно до Регламенту Ради Національного банку України.

Відповідно до Конституції України **основними завданнями Ради Національного банку** є розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням.

Повноваження Ради Національного банку складаються з такого:

- 1) розробляє Основні засади грошово-кредитної політики, наданих Правлінням Національного банку, публікує їх в офіційних виданнях та подає щорічно **до 15 вересня** до Верховної Ради України для інформування;
- 2) здійснює контроль за проведенням грошово-кредитної політики;
- 3) здійснює аналіз впливу грошово-кредитної політики на стан соціально-економічного розвитку України та розробляє пропозиції щодо внесення відповідних змін до неї;
- 4) затверджує щорічно **до 15 вересня поточного року** кошторис витрат Національного банку на наступний рік;
- 5) приймає рішення про спрямування прибутку до розподілу на збільшення статутного капіталу Національного банку та формування резервів, які є джерелом фінансування інвестицій, що спрямовуються на забезпечення діяльності Національного банку;
- 6) затверджує Регламент Ради Національного банку України, положення про Аудиторський комітет та інші робочі органи Ради Національного банку;
- 7) приймає рішення про збільшення розміру статутного капіталу Національного банку;
- 8) визначає порядок, періодичність проведення внутрішнього аудиту у структурних підрозділах Національного банку та затверджує річний план його проведення, затверджує положення про підрозділ внутрішнього аудиту;
- 9) затверджує **до 1 листопада звітного року** аудиторську фірму для проведення аудиту річної фінансової звітності Національного банку, визначену за результатами проведення процедури закупівлі згідно із Законом України «Про публічні закупівлі» [15];
- 10) розглядає аудиторський звіт та затверджує **до 30 квітня наступного за звітним року** річну фінансову звітність Національного банку, звіт про виконання кошторису адміністративних витрат Національного банку та

розподіл прибутку до розподілу за звітний рік, оприлюднює затверджену Радою Національного банку річну фінансову звітність Національного банку на сторінках офіційного Інтернет-представництва Національного банку;

11) затверджує рішення Правління Національного банку про участь Національного банку у міжнародних фінансових організаціях;

12) оцінює діяльність Правління Національного банку щодо виконання Основних засад грошово-кредитної політики та з інших питань, рішення щодо яких є обов'язковими для Правління Національного банку; вносить Правлінню Національного банку рекомендації стосовно:

- методів та форм прогнозування макропоказників економічного і соціального розвитку України, а також грошово-кредитної політики;

- окремих заходів монетарного і регулятивного характеру та їх впливу на економічний і соціальний розвиток України;

- політики курсоутворення та валютного регулювання;

- розвитку банківської системи та окремих нормативних актів з питань банківської діяльності;

- вдосконалення платіжної системи;

- інших питань, віднесених законом до компетенції Ради Національного банку;

13) вносить рекомендації Кабінету Міністрів України стосовно впливу політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України;

14) затверджує за поданням Правління Національного банку методику визначення заробітної плати Голови Національного банку та його заступників;

15) створює Аудиторський комітет та інші робочі органи Ради Національного банку, визначає їх склад та керівників;

16) призначає на посаду та звільняє з посади керівника підрозділу внутрішнього аудиту;

17) призначає на посади та звільняє з посад першого заступника та заступників Голови Національного банку за поданням Голови Національного банку;

18) здійснює нагляд за діяльністю підрозділу внутрішнього аудиту;

19) затверджує за поданням Правління Національного банку методику визначення винагороди членам Ради Національного банку, крім Голови Національного банку. Розмір щорічної винагороди члена Ради Національного банку України не може бути вищим за чотирикратний максимальний розмір заробітної плати члена Правління Національного банку за один місяць;

20) підтверджує наявність або відсутність ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, погіршення стану платіжного балансу України, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та (або) фінансової системи держави, для цілей запровадження та (або) подовження строку дії та (або) дострокового припинення дії заходів захисту відповідно до статті 12 Закону України «Про валюту і валютні операції» [7].

Рекомендації Ради Національного банку розглядаються Правлінням НБУ протягом 5 робочих днів. За результатами такого розгляду Правління Національного банку зобов'язане надіслати Раді Національного банку вмотивовану відповідь.

У разі неодноразового невиконання або неналежного виконання Правлінням Національного банку рішень Ради Національного банку, які є обов'язковими згідно закону «Про Національний банк України», Рада Національного банку має право звернутися до Голови Національного банку або до Верховної Ради України та Президента України з викладенням своїх позицій.

Рада Національного банку не має права втручатися в оперативну діяльність Правління Національного банку.

Членам Ради Національного банку забороняється розголошувати державну, банківську або службову таємницю, яка стала їм відома у зв'язку із здійсненням ними їх повноважень.

ПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики, організує виконання інших функцій та здійснює управління діяльністю Національного банку.

Правління Національного банку є колегіальним органом та **складається з 6 осіб:** Голови Національного банку, першого заступника та заступників Голови Національного банку.

Правління Національного банку несе колегіальну відповідальність за діяльність Національного банку в межах компетенції членів Правління.

Голова Національного банку несе відповідальність за діяльність Національного банку перед Президентом України та Верховною Радою України.

Повноваження Правління Національного банку:

1) приймає рішення:

- щодо надання пропозицій Раді НБУ стосовно розроблення Основних засад грошово-кредитної політики;
- щодо економічних засобів та монетарних методів для реалізації Основних засад грошово-кредитної політики для забезпечення стабільності і купівельної спроможності національної валюти;
- щодо банківського регулювання та нагляду;
- щодо організації системи рефінансування;
- щодо визначення та здійснення валютно-курсової політики, валютного регулювання та управління золотовалютними резервами;
- щодо функціонування платіжних систем та організації розрахунків;
- про емісію валюти України та вилучення з обігу банкнот і монет;
- про встановлення та зміну облікової та інших процентних ставок;
- про диверсифікацію активів Національного банку та їх ліквідності;
- про формування резервів та покриття фінансових ризиків НБУ;
- щодо мінімального розміру золотовалютних резервів НБУ;
- про умови допуску іноземного капіталу до банківської системи України;
- про встановлення економічних нормативів для банків;
- про розмір та порядок формування обов'язкових резервів для банків;

– про застосування санкцій до банків та інших осіб, діяльність яких перевіряється Національним банком відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» та інших законів України;

– про створення та ліквідацію підприємств і установ Національного банку;

– про участь у міжнародних фінансових організаціях;

– про віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних;

– про створення комітетів Правління Національного банку та делегування їм частини своїх повноважень та інші питання;

2) подає на затвердження Раді Національного банку річну фінансову звітність, проект кошторису адміністративних витрат на наступний рік та інші документи і рішення; надає на вимогу Ради Національного банку для інформування бухгалтерські, статистичні та інші необхідні для виконання її завдань відомості щодо діяльності Національного банку та банківської системи України;

3) визначає організаційні основи та структуру Національного банку, визначає перелік структурних підрозділів, що забезпечують виконання НБУ своїх функцій;

4) погоджує призначення на посади та звільнення з посад керівників структурних підрозділів, що забезпечують виконання функцій Національного банку;

5) визначає перелік структурних підрозділів, що забезпечують виконання функцій Національного банку;

6) затверджує штатний розпис Національного банку та форми оплати праці;

7) встановлює порядок надання юридичним особам, які мають намір здійснювати банківську діяльність, банківських ліцензій, а також ліцензій іншим юридичним особам у випадках, передбачених законом;

8) видає нормативно-правові акти Національного банку;

9) здійснює інші повноваження, передбачені законом «Про Національний банк України».

Очолює Правління НБУ **Голова Національного банку, який призначається на посаду Верховною Радою за поданням Президента України строком на 7 років,** але не більше ніж на два строки поспіль.

Голова Національного банку:

1) керує діяльністю Національного банку у межах компетенції, визначеної законом «Про Національний банк України»;

2) діє від імені Національного банку і представляє його інтереси без доручення у відносинах з органами державної влади, з банками, фінансовими та кредитними установами, міжнародними організаціями, іншими установами і організаціями;

3) головує на засіданнях Правління Національного банку;

4) підписує протоколи, постанови, прийняті Правлінням НБУ, накази та розпорядження, а також угоди, що укладаються Національним банком;

5) вносить Раді НБУ подання про призначення на посади та звільнення з посад заступників Голови Національного банку, розподіляє обов'язки між заступниками;

б) видає акти організаційно-розпорядчого характеру, обов'язкові до виконання усіма службовцями НБУ, його підприємствами, установами;

7) ініціює перед Радою Національного банку проведення позапланового внутрішнього аудиту у структурних підрозділах Національного банку.

Голова Національного банку має п'ятьох заступників, у тому числі одного першого заступника, які призначаються на посади та звільняються з посад Радою НБУ за поданням Голови Національного банку. Вони призначаються на посаду на строк, що відповідає терміну повноважень Голови НБУ, тобто теж на 7 років, але не більше ніж на два строки поспіль.

У разі неодноразового невиконання або неналежного виконання Правлінням Національного банку рішень Ради Національного банку, які є обов'язковими згідно з цим Законом, Рада Національного банку має право звернутися до Голови Національного банку або до Верховної Ради та Президента України з викладенням своїх позицій.

Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису адміністративних витрат, а у визначених законом «Про Національний банк України» випадках – також за рахунок Державного бюджету України.

Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Національний банк не відповідає за зобов'язаннями інших банків, а інші банки не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Рада Національного банку утворює **Аудиторський комітет** з метою оцінки надійності та результативності системи внутрішнього контролю в НБУ, повноти та достовірності річної фінансової звітності Національного банку.

Аудиторський комітет є **консультативним робочим органом Ради Національного банку.**

До складу Аудиторського комітету, крім членів Ради Національного банку, можуть входити незалежні експерти. Незалежним експертом може бути особа, яка має повну вищу освіту у галузі економіки, фінансів чи права або науковий ступінь у цих галузях, досвід роботи за фахом не менше 10 років та має бездоганну ділову репутацію, зокрема не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку.

Кількість членів Аудиторського комітету не може бути більшою ніж 5 осіб.

Засідання Аудиторського комітету проводяться **не рідше 10 разів на рік.**

5.3 Функції та завдання НБУ

Згідно Конституції України, **основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.**

При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі.

ЦІНОВА СТАБІЛЬНІСТЬ – збереження купівельної спроможності національної валюти шляхом підтримання у середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких, стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін [12].

Національний банк у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню та підтримки цінової стабільності в державі.

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ – стан фінансової системи, в якому вона здатна належним чином забезпечити можливість ефективно виконувати свої ключові функції, такі як фінансове посередництво та забезпечення здійснення платежів, і таким чином сприяти стійкому економічному зростанню, а також протистояти негативному впливу кризових явищ на економіку [12].

Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей, перерахованих вище.

У законі «Про Національний банк України» затверджено також розгалужений **перелік його інших функцій:**

1) відповідно до розроблених Радою НБУ Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику;

2) монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг;

3) виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;

4) встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;

5) організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;

6) регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, визначає порядок і форми платежів, у тому числі між банками;

7) визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних та облікових систем, контролює створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;

8) здійснює банківське регулювання та нагляд;

9) здійснює погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, веде Державний реєстр банків, створює та веде Кредитний реєстр Національного

банку України;

10) веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем;

11) здійснює попередню кваліфікацію осіб, які можуть брати участь у виведенні неплатоспроможних банків з ринку, та складає перелік таких осіб;

12) представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;

13) здійснює валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками, а також небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які отримали ліцензію на здійснення валютних операцій;

14) забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;

15) аналізує та прогнозує динаміку макроекономічних, грошово-кредитних, валютних та фінансових показників, у тому числі складає платіжний баланс;

16) організовує та здійснює інкасацію коштів та перевезення валютних цінностей, у визначеному Національним банком порядку видає юридичним особам ліцензії на надання банкам послуг з інкасації, зупиняє, поновлює та відкликає їх;

17) реалізує державну політику з питань захисту державних секретів у системі Національного банку;

18) бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України;

19) визначає особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснює мобілізаційну підготовку системи Національного банку;

20) вносить у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій НБУ;

21) здійснює методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю;

22) здійснює повноваження у сфері депозитарного обліку;

23) забезпечує облік і зберігання переданих йому цінних паперів та інших коштовностей, що конфісковані (заарештовані) на користь держави та/або таких, які визнані безхазяйними, для чого може відкривати рахунки в цінних паперах у депозитарних установах;

24) здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції;

25) визначає порядок здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами;

26) створює засвідчувальний центр для забезпечення внесення відомостей про юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців, які мають намір надавати електронні довірчі послуги у банківській системі України та при

здійсненні переказу коштів, до Довірчого списку згідно з вимогами Закону України «Про електронні довірчі послуги»;

27) здійснює державне регулювання з питань електронної ідентифікації у банківській системі України, для чого встановлює:

– вимоги, яким повинні відповідати кваліфіковані надавачі електронних довірчих послуг, що надають кваліфіковані електронні довірчі послуги у банківській системі України та при здійсненні переказу коштів, у тому числі вимоги до їх програмно-технічних комплексів;

– порядок надання та використання електронних довірчих послуг у банківській системі України та при здійсненні переказу коштів;

– порядок надання послуги постачання передачі сигналів точного часу засвідчувальним центром кваліфікованим надавачам електронних довірчих послуг у банківській системі України та при здійсненні переказу коштів;

28) видає ліцензії небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем, на переказ коштів без відкриття рахунків та відкликає їх відповідно до законодавства;

29) веде реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури;

30) здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків;

31) здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за небанківськими фінансовими установами-резидентами, які є платіжними організаціями та/або членами/учасниками платіжних систем щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема НБУ (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів);

32) здійснює аналіз стану фінансової системи щодо фінансової стабільності;

33) визначає порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі України та для суб'єктів переказу коштів, здійснює контроль за їх виконанням; утворює центр кіберзахисту Національного банку України, забезпечує функціонування системи кіберзахисту у банківській системі України;

34) забезпечує формування та ведення переліку об'єктів критичної інфраструктури, а також реєстру об'єктів критичної інформаційної інфраструктури у банківській системі України, визначає критерії та порядок віднесення об'єктів у банківській системі України до об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, забезпечує проведення оцінювання стану кіберзахисту та аудиту інформаційної безпеки у банківській системі України.

Національний банк України за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, має право:

– визначати тимчасові особливості регулювання та нагляду за банками, у тому числі особливості підтримання ліквідності банків, застосування

економічних нормативів, формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями банків;

– запроваджувати обмеження на діяльність банків, у тому числі обмежувати або забороняти видачу коштів з поточних та вкладних (депозитних) рахунків фізичних та юридичних осіб;

– обмежувати або тимчасово забороняти проведення валютних операцій на території України, зокрема операцій з вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей.

Наявність ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, підтверджується відповідним рішенням Ради з фінансової стабільності, повноваження якої визначаються указом Президента України.

Відповідно до визначених функцій Національний банк України вирішує цілу низку **завдань**, які розглянуті нижче.

НБУ **управляє грошовим обігом в країні**, тобто є **емісійним і розрахунковим центром**, який регулює величину грошової маси в обігу (як готівкової, так і безготівкової) за допомогою економічних інструментів.

Як емісійний центр НБУ має монопольне право випуску готівкових національних грошових знаків (банкнот, монет) в обіг. Банкноти і монети є безумовними зобов'язаннями Національного банку і забезпечуються всіма його активами. Для друкування банкнот створено власну банкнотну фабрику. Карбування монет здійснюється в Україні на замовлення Національного банку.

Для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює:

– виготовлення та зберігання банкнот і монет;
– створення резервних фондів банкнот і монет;
– встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну банкнот та монет, а також обмежень щодо використання систем захисту, платіжних ознак та відтворення елементів дизайну банкнот та монет;

– встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;
– встановлення правил випуску в обіг, обробки, зберігання, інкасації, перевезення, вилучення з обігу та знищення готівки;

– визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій;

– визначення вимог стосовно технічного стану і організації охорони приміщень банківських установ.

Емісійні операції НБУ є складовим елементом регулювання готівково-грошового обороту. Забезпечення економіки готівковими грошима здійснюється через мережу територіальних управлінь Національного банку на замовлення комерційних банків. Для оперативного вирішення питань, пов'язаних із здійсненням емісії готівки у всіх територіальних управліннях НБУ організовані резервні фонди НБУ – залишки національних грошових знаків, що знаходяться поза обігом.

Коштами, що знаходяться у резервних фондах керує Правління Національного банку, Кримське Республіканське управління НБУ та

територіальні управління НБУ. Тільки з їхнього дозволу грошові знаки можуть бути переведені з резервних фондів до оборотної каси (чи до операційних кас комерційних банків). Саме ця операція й означає емісію грошей.

Як розрахунковий центр НБУ встановлює правила, форми і стандарти проведення розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки, координує організацію розрахунків, дає дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків.

Національний банк забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків через свої установи, дає дозвіл на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини банків та через їх власні розрахункові системи.

Національний банк України визначає порядок обміну інформаційними повідомленнями та клірингу за операціями, здійсненими в межах України.

З січня 1994 року Національний банк відповідно до покладених на нього функцій запровадив автоматизовану систему міжбанківських розрахунків з використанням прогресивних технологій у банківській справі, до якої нині залучена банківська система України. Для функціонування цієї системи в Республіці Крим та кожній області створено регіональні розрахункові палати, що об'єднуються у загальнодержавну мережу розрахункових палат України, на верхньому рівні якої знаходиться Центральна розрахункова палата у м. Києві.

Система електронних платежів (СЕП) забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків на всій території України. Вона обслуговується комплексом програмно-технічних засобів, які забезпечують обмін електронними документами, їх перевірку, аналіз та захист від несанкціонованого втручання.

Головне завдання грошово-кредитної політики НБУ – регулювання безготівкової емісії, основним джерелом якої є комерційні банки, оскільки переважну частину грошового обігу становить безготівковий обіг.

Комерційні банки зберігають у центральному банку обов'язкові резерви, за встановленою нормою. Ці резерви слугують гарантійним фондом для погашення зобов'язань за депозитами клієнтів на випадок банкрутства комерційних банків.

Також з метою захисту інтересів клієнтів та забезпечення фінансової надійності банківської системи **Національний банк встановлює для комерційних банків економічні нормативи**. Порядок розрахунку зазначених економічних нормативів визначається Національним банком.

Центральний банк також здійснює кредитну підтримку комерційних банків, він є для них «кредитором останньої інстанції».

КРЕДИТОР ОСТАННЬОЇ ІНСТАНЦІЇ – Національний банк України, до якого може звернутися банк для отримання рефінансування в разі вичерпання інших можливостей рефінансування [12].

З метою підтримки стабільності банківської системи та розширення її кредитних можливостей **Національний банк може надавати комерційним банкам кредити**, які використовуються для задоволення тимчасових потреб

банків і для кредитування цільових програм, пов'язаних з реорганізацією та модернізацією виробництва, розвитком окремих галузей та структурною перебудовою економіки України.

Центральні банки використовують різні способи кредитування (рефінансування) комерційних банків:

- надання ломбардних кредитів;
- купівля цінних паперів у комерційних банків на умовах угоди РЕПО;
- редисконтування векселів.

На теперішній час **основним способом кредитування комерційних банків є надання ломбардних кредитів під заставу цінних паперів**, насамперед державних цінних паперів, що обертаються на організованому ринку. Вартість застави повинна перевищувати суму ломбардного кредиту.

Центральні банки використовують **два методи надання ломбардних кредитів:**

- **прямий метод**, коли центральний банк надає кредит безпосередньо банку, який подав кредитну заявку, під фіксовану процентну ставку;
- **тендерний** (аукціонний) метод.

У 80-90-ті роки у країнах з розвиненою економікою значно зросла роль такого способу рефінансування комерційних банків, як проведення операцій з цінними паперами на умовах угоди РЕПО.

Операція РЕПО з рефінансування комерційного банку складається з двох частин. У першій частині цієї операції комерційний банк продає цінні папери центральному банку. Водночас комерційний банк бере на себе зобов'язання викупити цінні папери у визначений термін або на вимогу другої сторони. Це зобов'язання на зворотну купівлю відповідає зобов'язанню на зворотний продаж, що бере на себе центральний банк.

Слід додати, що зворотна купівля цінних паперів здійснюється за ціною, яка відрізняється від ціни первісного продажу. Різниця між цінами і є тим процентним доходом, який має отримати центральний банк, що є покупцем цінних паперів (продавцем грошових коштів) у першій частині операції РЕПО.

Редисконтування векселів центральні банки розвинених країн останнім часом активно не проводять.

Як «банк банків» НБУ:

- здійснює регулювання банківської діяльності;
- встановлює правила роботи і проводить реєстрацію комерційних банків;
- видає ліцензії на здійснення валютних операцій;
- веде рахунки комерційних банків;
- здійснює розрахунково-касове обслуговування комерційних банків;
- надає кредити комерційним банкам;
- встановлює правила функціонування міжбанківського кредитного ринку;
- здійснює нагляд за діяльністю комерційних банків.

БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок

здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [12].

Національний банк України встановлює порядок надання банкам дозволу на здійснення операцій. Дозвіл надається, якщо:

- 1) рівень регулятивного капіталу банку відповідає вимогам Національного банку України, що підтверджується незалежним аудитором;
- 2) банк не є об'єктом застосування заходів впливу;
- 3) банком подано план, за яким він буде здійснювати таку діяльність, і цей план схвалений Національним банком України;
- 4) Національний банк України дійшов висновку, що банк має достатні фінансові можливості і відповідальних спеціалістів для здійснення такої діяльності.

Національний банк України має право встановити спеціальні вимоги, включаючи вимоги щодо підвищення рівня регулятивного капіталу банку чи інших економічних нормативів, стосовно певного виду діяльності, передбаченого у цій статті.

Національний банк веде Державний реєстр банків. Комерційні банки України та іноземні банки можуть здійснювати банківські операції тільки після реєстрації у Державному реєстрі банків.

На Національний банк України покладено *функцію банківського нагляду.*

БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [12].

Нагляд спрямований на забезпечення стабільності банківської системи та захист інтересів вкладників шляхом зменшення ризиків у діяльності комерційних банків.

Функцію нагляду здійснює Генеральний департамент банківського нагляду НБУ. Безпосередньо операції з нагляду здійснюють територіальні управління НБУ відповідно до програми чи окремих завдань Генерального департаменту банківського нагляду.

Комерційні банки щомісяця надають НБУ наступну звітну інформацію:

- баланс із розрахунками економічних нормативів – показники ліквідності, мінімальний розмір статутного фонду, показники достатності капіталу, норму обов'язкових резервів, мінімальний розмір ризику на один позичальника;
- звіт про кредитний портфель, тобто скільки в банку кредитних ресурсів;
- звіт про портфель цінних паперів;
- звіт про валюту і валютну позицію;
- звіт про ризик процентної ставки;
- звіт про надання і погашення кредиту банку.

Генеральний департамент банківського нагляду може зажадати й

додаткові звіти, наприклад звіт від зовнішнього аудиту.

Робота з банківського нагляду здійснюється за трьома основними напрямками:

1. Загальний нагляд. Поширюється на стабільно працюючі банки, що є фінансово стійкими, дотримуються економічних нормативів та розпоряджень НБУ і підкоряються чинному законодавству. Його здійснюють територіальні управління НБУ і він складається з перевірки виконання економічних нормативів і з перевірки звітів. Виявлені порушення фіксуються і доводяться до відома керівних органів НБУ.

2. Інтенсивний нагляд. Поширюється на банки, що періодично порушують економічні нормативи, а також допускають інші незначні порушення.

3. Нагляд високого ступеня. Застосовується у відношенні банків, що систематично порушують економічні нормативи, допускають інші грубі порушення, а також мають хитливе фінансове положення.

Здійснюючи інтенсивний нагляд і нагляд високого ступеня, НБУ проводить інспектування банків, їх філій та відділень. За підсумками інспектування керівництву банку направляється інформація про виявлені недоліки і даються рекомендації з виходу зі сформованої ситуації. Вимоги НБУ обов'язкові до виконання.

НБУ тісно пов'язаний з державою та урядом, він є його **касиром і кредитором**, у ньому відкриті рахунки уряду та урядових установ.

Національний банк організовує і здійснює через банківську систему **касове обслуговування Державного бюджету України**. Саме в НБУ відкрито рахунок державного бюджету. Доходи уряду, які надійшли від податків та позик, зараховуються на Єдиний казначейський рахунок, який знаходиться у центральному банку, з якого потім сплачуються видатки уряду та держави. Фінансування за рахунок бюджету здійснюється в межах наявних коштів.

На НБУ покладено **виконання операцій з розміщення державних цінних паперів і обслуговування державного боргу**. В умовах хронічного дефіциту державного бюджету посилюється функція кредитування держави та управління державним боргом. За рішенням Верховної Ради України Національний банк може надавати урядові кредит на загальних засадах. Під управлінням державним боргом розуміють розміщення та погашення державних запозичень, організацію виплати доходів за ними, зміни умов продажу, курсів та доходності державних цінних паперів.

Згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» Національному банку забороняється фінансування дефіциту державного бюджету [6].

Національний банк має право, якщо це відповідає цілям державної грошово-кредитної політики, купувати або продавати цінні папери, випущені чи гарантовані урядом країни, якщо вони надійшли на відкритий ринок.

Національний банк **забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів** для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності грошової одиниці України **та здійснення операцій з ними та банківськими металами**.

ЗОЛОТОВАЛЮТНИЙ РЕЗЕРВ – резерви України, відображені у балансі Національного банку України, що включають в себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків [12].

Він **складається з таких активів:**

- банківські метали;
- спеціальні права запозичення (SDR);
- резервна позиція в Міжнародному валютному фонді;
- іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти в іноземній валюті на рахунках у закордонних банках (так звані іноземні авуари);
- цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;
- будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

БАНКІВСЬКІ МЕТАЛИ – золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів [12].

Національний банк є зберігачем державного золотого запасу, а також дорогоцінних металів, дорогоцінних каменів, інших коштовностей.

Також центральним банком також проводяться **операції з золотом та іноземною валютою.**

Поповнення золотовалютних резервів проводиться Національним банком шляхом:

- купівлі монетарного золота та іноземної валюти;
- отримання доходів від операцій з іноземною валютою, банківськими металами та іншими міжнародно визнаними резервними активами;
- залучення Національним банком валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, центральних банків іноземних держав та інших кредиторів.

Таким чином, НБУ традиційно забезпечує **управління золотовалютними резервами держави**, здійснюючи валютні інтервенції шляхом купівлі-продажу валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс національної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні.

Використання золотовалютного резерву здійснюється Національним банком на такі цілі:

- 1) продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;
- 2) витрати по операціях з іноземною валютою, монетарними металами, а також іншими міжнародно визнаними резервними активами та операціях із забезпечення діяльності Національного банку в межах сум, передбачених кошторисом доходів та витрат НБУ;
- 3) повернення Національним банком валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, іноземним центральним банкам та іншим кредиторам, включаючи відсотки за користування такими коштами та інші обов'язкові нарахування;

4) участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій.

Не допускається використання золотовалютного резерву для надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України.

НБУ здійснює регулювання міжнародних розрахунків, платіжного балансу країни, бере участь в операціях світового ринку позичкових капіталів та золота.

НБУ представляє інтереси держави у відносинах із центральними банками інших країн, міжнародними банками і міжнародними фінансово-кредитними установами (такими, наприклад, як Міжнародний валютний фонд).

Важливою задачею НБУ є **налагодження системи міжнародних міжбанківських розрахунків.**

На НБУ покладено здійснення валютного регулювання та нагляду в країні. Національний банк є головним органом, який визначає валютну політику. У цій сфері він організовує та здійснює валютне регулювання та нагляд, визначає порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті.

До його компетенції в цій сфері належить:

- видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій;
- видача, переоформлення, зупинення, поновлення, відкликання (анулювання) ліцензій на здійснення валютних операцій, здійснення валютного нагляду відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції»;
- встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту;
- запровадження заходів захисту відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції»;
- застосування за порушення вимог валютного законодавства заходів впливу до банків, небанківських фінансових установ та операторів поштового зв'язку, які отримали ліцензію на здійснення валютних операцій.

НБУ забезпечує **функціонування валютного ринку**, а саме:

- визначає структуру валютного ринку України та організовує торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до валютного законодавства;
- проводить дисконтну та девізну валютну політику на підставі регулювання курсу грошової одиниці України до іноземних валют шляхом купівлі та продажу іноземної валюти на фінансових ринках;
- створює валютні резерви.

Головним економічним завданням центрального банку на виконання основної функції НБУ є забезпечення стабільності національної грошової одиниці. На вирішення цієї задачі спрямована створювана ним система грошово-кредитного регулювання.

Як центральний банк держави Національний банк **здійснює грошово-кредитну політику** на підставі Основних засад грошово-кредитної політики.

Основні засади грошово-кредитної політики:

- визначають завдання грошово-кредитної політики та показники діяльності Національного банку України у середньостроковій перспективі;
- враховують тенденції та прогноз розвитку економіки, бюджетної сфери

та грошово-кредитного ринку.

При розробленні Основних засад грошово-кредитної політики використовуються макроекономічні показники, розраховані Кабінетом Міністрів.

Згідно із Законом України «Про Національний банк України» **основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:**

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- 2) процентну політику;
- 3) рефінансування банків;
- 4) управління золотовалютними резервами;
- 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу;
- 7) запровадження **на строк до 6 місяців** вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;
- 8) зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- 9) емісію власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Національний банк має право надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи.

Національний банк підзвітний Президенту України та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень.

Підзвітність означає:

- призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку Верховною Радою за поданням Президента України;
- призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради Національного банку;
- призначення та звільнення Верховною Радою половини складу Ради Національного банку;
- доповідь Голови Національного банку Верховній Раді про діяльність НБУ;
- надання Президенту України та Верховній Раді **двічі на рік** інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі.

Національний банк України щоквартально надає інформацію Президенту України, Кабінету Міністрів та Комітету Верховної Ради з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді, а саме:

- проведення операцій з рефінансування банків;
- проведення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку;
- проведення операцій на фондовому ринку.

Національний банк України має право подавати Президенту України пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України.

Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України **Національний банк**

щорічно подає Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України:

– **до 1 березня** року, що передує плановому, – орієнтовну інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу, яка підлягатиме перерахуванню до державного бюджету, на середньостроковий період;

– **до 15 березня** року, що передує плановому, – прогнозні монетарні показники і показники валютно-курсової політики на середньостроковий період, у тому числі обмінний курс гривні у середньому за рік та на кінець року;

– **до 15 квітня** року, що передує плановому, – уточнену інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу, яка підлягатиме перерахуванню до державного бюджету, на середньостроковий період [2].

Національний банк та Кабінет Міністрів проводять **взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики**, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку.

НБУ **на запит Кабінету Міністрів** повинен надавати інформацію щодо монетарних процесів та грошово-кредитного ринку.

Кабінет Міністрів, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади **на запит Національного банку** надають інформацію, включаючи щомісячну інформацію про показники доходів, видатків і дефіциту державного та зведеного бюджетів, стан державного боргу та графік платежів за ним, що має вплив:

- на стан платіжного балансу;
- на монетарні процеси;
- грошово-кредитний ринок.

Національний банк підтримує економічну політику Кабінету Міністрів, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України.

Голова Національного банку (або за його дорученням один із його заступників) можуть брати участь у засіданнях Кабінету Міністрів з правом дорадчого голосу. А члени Кабінету Міністрів можуть брати участь у засіданнях Правління Національного банку також з правом дорадчого голосу.

НБУ має право подавати Кабінету Міністрів пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України.

5.4 Пасивні та активні операції НБУ

Свої функції НБУ виконує за допомогою банківських операцій – пасивних та активних.

ПАСИВНІ ОПЕРАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ – операції із залучення фінансових ресурсів.

Вони включають:

- операції з формування банківського капіталу;

- емісійні операції;
- зобов'язання центрального банку щодо комерційних банків, уряду, кредиторів і вкладників.

Головним джерелом ресурсів центральних банків більшості країн є емісія банкнот (від 54 % до 85 % усіх пасивів). На сучасному етапі випуск банкнот не забезпечений золотом. Також відмінено офіційний золотий вміст грошових одиниць.

Сучасний механізм емісії банкнот заснований на кредитуванні комерційних банків, держави, зростанні золотовалютних резервів.

Забезпеченням банкнотної емісії слугують активи центрального банку (у цьому виявляється взаємозв'язок активних та пасивних операцій центральних банків):

- емісія банкнот при кредитуванні комерційних банків забезпечена векселями та іншими зобов'язаннями;
- при кредитуванні держави – державними борговими зобов'язаннями;
- при купівлі золота та іноземної валюти – золотом та валютою.

Джерелом ресурсів центрального банку також виступають вклади комерційних банків та їх обов'язкові резерви, які зараховуються на спеціальні рахунки, а також вклади Казначейства (тобто кошти держбюджету). На частку власного капіталу центрального банку припадає не більше 4 % пасиву.

АКТИВНІ ОПЕРАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ – це операції з розміщення банківських ресурсів.

Вони включають операції, пов'язані з:

- вкладенням коштів у грошові та матеріальні активи,
- формуванням золотовалютних резервів,
- державними цінними паперами та кредитами, наданими комерційним банкам та уряду.

До основних активних операцій центральних банків належать:

- обліково-позичкові операції;
- банківські інвестиції;
- операції з золотом та іноземною валютою.

ОБЛІКОВО-ПОЗИЧКОВІ ОПЕРАЦІЇ мають два види:

1) *позики комерційним банкам і державі під заставу цінних паперів* (комерційних векселів, казначейських векселів, державних облігацій та інших);

2) *облікові операції* – купівля НБУ векселів у держави та комерційних банків.

Купівля векселів у комерційних банків називається **ПЕРЕОБЛІК ВЕКСЕЛІВ**, тому що при цьому здійснюється їх вторинний облік, вторинна купівля векселів, які комерційні банки купували у своїх клієнтів.

Різниця між сумою, яку центральний банк виплачує комерційному банку при купівлі векселя, та сумою, яка буде отримана з боржника по цьому векселю, коли настане строк його погашення, створює дохід центрального банку.

Ставка, за якою НБУ надає позики комерційним банкам та веде переоблік їх векселів, називається **офіційною обліковою ставкою**, або **обліковою**

ставкою центрального банку.

ОБЛІКОВА СТАВКА НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ – один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів [12].

БАНКІВСЬКІ ІНВЕСТИЦІЇ – це купівля центральним банком цінних паперів.

Інвестиції центрального банку складаються з вкладень у державні цінні папери. Це є формою кредитування урядів більшості розвинутих країн. Треба звернути увагу на те, що у портфелі центрального банку знаходиться лише незначна частина державних цінних паперів, основну їх масу центральний банк перепродає на ринку цінних паперів. Тому саме основними кредиторами держави виступають не центральні, а комерційні банки, інші фінансово-кредитні установи, компанії, населення.

Важливою метою купівлі державних цінних паперів центральним банком є регулювання ліквідності всієї банківської системи а також управління державним боргом при проведенні грошово-кредитної політики.

Згідно з Законом України «Про Національний банк України» Національний банк для забезпечення виконання покладених на нього функцій здійснює наступні **види операції**:

1) надає кредити комерційним банкам для підтримки ліквідності за ставкою не нижче ставки рефінансування Національного банку та в порядку, визначеному Національним банком;

2) надає кредити Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на умовах, визначених нормативно-правовими актами Національного банку;

3) здійснює дисконтні операції з векселями і чеками в порядку, визначеному Національним банком;

4) купує (крім купівлі в емітента) та продає цінні папери у порядку, передбаченому законодавством України;

5) відкриває власні кореспондентські та металеві рахунки у закордонних банках і веде рахунки банків-кореспондентів;

6) купує та продає валютні цінності з метою монетарного регулювання;

7) зберігає банківські метали, а також купує та продає банківські метали, дорогоцінні метали, камені та інші коштовності, пам'ятні та інвестиційні монети з дорогоцінних металів на внутрішньому і зовнішньому ринках без квотування і ліцензування;

8) розміщує золотовалютні резерви самостійно або через банки, уповноважені ним на ведення валютних операцій, виконує операції з золотовалютними резервами України з банками, рейтинг яких за класифікацією міжнародних рейтингових агентств відповідає вимогам до першокласних банків не нижче категорії А;

9) видає гарантії і поруки, відповідно до положення, затвердженого Радою Національного банку;

10) веде рахунок Державної казначейської служби України без оплати і нарахування відсотків;

11) виконує операції по обслуговуванню державного боргу, пов'язані із розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу за ними;

12) веде особові рахунки працівників Національного банку;

13) веде рахунки міжнародних організацій;

14) здійснює безспірне стягнення коштів з рахунків своїх клієнтів відповідно до законодавства України, в тому числі за рішенням суду;

15) веде рахунки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

16) безпосередньо взаємодіє з Центральним депозитарієм цінних паперів для забезпечення своїх операцій з цінними паперами;

17) встановлює прямі кореспондентські відносини з міжнародними депозитаріями з метою здійснення функцій грошово-кредитної політики та управління державним боргом з метою депонування облігацій зовнішньої державної позики в іноземних депозитаріях;

18) забезпечує здійснення клірингу та розрахунків за правочинами на фінансових ринках шляхом участі у створенні та регулюванні діяльності Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, у тому числі через можливість підтримання його ліквідності у порядку, визначеному Національним банком України;

19) веде інформаційну базу стосовно договорів, що укладаються на фінансовому ринку, у порядку, визначеному Національним банком України;

20) передає банкам банкноти і монети на зберігання та для проведення операцій з ними у порядку, визначеному Національним банком [12].

Національний банк має право:

– здійснювати й інші операції, необхідні для забезпечення виконання своїх функцій;

– встановлювати плату за надані ним відповідно до закону послуги (здійснені операції);

– брати участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій відповідно до міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, а також відповідно до угод між ним та іноземними центральними банками.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. З якими історичними подіями пов'язане виникнення центральних банків?
2. У чому полягає сутність функціонування центральних банків?
3. Яку роль відіграє центральний банк у країнах з ринковою економікою?
4. Перелічить основні функції, що виконує центральний банк в економіці, дайте їм характеристику.
5. У чому полягає функція центрального банку як емісійного центру готівкового обігу в державі?
6. Що означає функція центрального банку як «банку банків»?

7. У чому полягає функція центрального банку як органу банківського регулювання та нагляду?

8. Охарактеризуйте функцію центрального банку як банкіра і фінансового агента уряду?

9. На вирішення яких завдань спрямована функція центрального банку як провідника грошово-кредитної політики в державі. За допомогою яких основних методів вона проводиться?

10. Яким чином побудована організаційна структура НБУ?

11. Які органи управління утворюються в НБУ, якими в них є повноваження?

12. Яка функція НБУ є основною згідно із законом України «Про Національний банк України»?

13. Якими є інші функції, що здійснює НБУ?

14. На вирішення яких завдань спрямована діяльність НБУ?

15. Охарактеризуйте облікову ставку НБУ. Для чого вона використовується?

16. Які основні активні операції здійснює центральний банк?

17. Які пасивні операції здійснює центральний банк?

18. Охарактеризуйте основні операції, що здійснює НБУ згідно із Законом України «Про Національний банк України»?

19. Які права надані Національному банку Законом України «Про Національний банк України»?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. В Україні Національний банк здійснює політику рефінансування комерційних банків через використання таких методів:

- а) міжбанківські угоди, кредитні угоди;
- б) кредитні угоди, ломбардні аукціони;
- в) кредитні аукціони, ломбардні кредити;
- г) операції на відкритому ринку.

2. В основу операцій РЕПО покладено механізм:

- а) залучення ресурсів за рахунок продажу комерційним банком якісних, низько ризикових, досить ліквідних цінних паперів;
- б) залучення ресурсів за рахунок продажу комерційним банком якісних, низько ризикових, досить ліквідних активів;
- в) залучення ресурсів за рахунок продажу клієнтам золотих депозитів;
- г) залучення ресурсів за рахунок купівлі-продажу державних цінних паперів.

3. В якому році був створений НБУ:

- а) 1989;
- б) 1991;
- в) 1995;
- г) 1996.

4. Діяльність НБУ багато в чому залежить від стану:

- а) економіки держави;
- б) комерційних банків;
- в) валютного регулювання;
- г) політики держави.

5. Прямими кількісними обмеженнями є:

- а) встановлення лімітів на рефінансування банків і кредитних установ;
- б) встановлення фінансових ставок для банків і кредитних установ;
- в) встановлення кредитних ставок для банків і кредитних установ;
- г) встановлення валютних обмежень.

6. НБУ встановив вісімнадцять обов'язкових економічних нормативів, які об'єднані у такі групи:

- а) нормативи платоспроможності, нормативи прибутковості, нормативи обігу капіталу;
- б) нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи ризику;
- в) нормативи достатності капіталу, нормативи вартості капіталу, нормативи ризику;
- г) нормативи платоспроможності, нормативи достатності капіталу, нормативи ризику.

7. Хто здійснює нагляд за комерційними банками як суб'єктами діяльності?

- а) Верховна Рада України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Національний банк України;
- г) Міністерство фінансів України.

8. Основною задачею центрального банку є:

- а) емісія грошей;
- б) забезпечення стабільності національної грошової одиниці
- в) грошово-кредитне регулювання
- г) формування золотовалютних резервів.

9. Кредитна рестрикція – це:

- а) відмова банку в наданні кредиту;
- б) погашення заборгованості позичальника перед банком;
- в) розширення можливостей кредитування, що пов'язане з падінням облікової процентної ставки;
- г) звуження можливостей кредитування, що викликається зростанням облікової процентної ставки і резервної ставки центрального банку.

10. Які операції на відкритому ринку проводить НБУ, якщо йому потрібно зменшити масу грошей в обігу:

- а) купує цінні папери;
- б) підвищує ставку облікового процента;
- в) продає облігації державної позики;
- г) знижує ставку облікового процента.

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

- 6.1 Комерційні банки: поняття та функції
- 6.2 Пасивні операції комерційних банків
- 6.3 Активні операції комерційних банків
- 6.4 Фінансові послуги комерційних банків

6.1 Комерційні банки: поняття та функції

У механізмі функціонування кредитної системи держави велика роль належить комерційним банкам, які є представниками другого рівня банківської системи.

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ – це основна ланка кредитної системи, оскільки вони відіграють активну роль в економічному житті держави, а саме:

– акумулюють основну частину кредитних ресурсів і надають своїм клієнтам повний комплекс фінансових послуг, включаючи кредитування, залучення депозитів, розрахункове обслуговування, купівлю-продаж і збереження цінних паперів, іноземної валюти,

– видають їм гарантії, виступають посередниками при веденні комерційних справ, операцій,

– сприяють створенню ринкової кон'юнктури та ін.

Тобто, вони є багатофункціональними організаціями, що діють у різних секторах ринку позичкового капіталу.

Таким чином, **комерційні банки** – це багатопрофільні кредитні установи, що здійснюють операції в різних секторах ринку позичкових капіталів, обслуговуючи підприємства всіх галузей економіки та населення.

Завдання банків полягає у забезпеченні безперебійного грошового обігу й обороту позичкового капіталу, кредитуванні підприємств, держави і населення, створенні умов для нагромадження капіталу в економіці.

Особливості діяльності комерційних банків полягають в тому, що вони:

1) не залежать від виконавчих органів державної влади, яким забороняється брати участь і втручатися у поточну діяльність банків. Органи державної влади та посадові особи не можуть входити до складу правління банку;

2) можуть створювати союзи, об'єднання, асоціації з метою координації своєї діяльності і для захисту комерційних інтересів;

3) банки не відповідають по зобов'язаннях держави і держава не відповідає по зобов'язаннях банку.

Основні функції комерційних банків:

– мобілізація тимчасово вільних грошових коштів різних суб'єктів ринку та перетворення їх у позичковий капітал;

- кредитування підприємств, держави, населення;
- емісія кредитних грошей;
- здійснення розрахунків та платежів у господарстві;
- емісійно-засновча, або інвестиційна функція;
- консультаційні послуги, надання економічної та фінансової інформації, фінансові послуги (лізинг, факторинг, траст та ін.).

1. Виконуючи *функцію мобілізації тимчасово вільних грошових коштів та перетворення їх у капітал*, банки акумулюють грошові доходи та заощадження у формі вкладів. Вкладник отримує процент або банківські послуги. Нагромадження та заощадження, які сконцентровані у вкладах перетворюються у позичковий капітал, який використовується банками для надання підприємствам та підприємцям, які у свою чергу вкладають ці кошти у розширення виробництва, купівлю нерухомості і т. ін.

2. Важливе економічне значення має функція *кредитування підприємств, держави та населення*. Пряме надання у позику вільних грошових капіталів їх власниками позичальникам у практичному житті стикається з труднощами. Тому банк виступає у ролі фінансового посередника, отримуючи при цьому грошові кошти у кредиторів та надає їх позичальникам. За рахунок кредитів комерційних банків здійснюється фінансування промисловості, сільського господарства, торгівлі, забезпечується розширене відтворення.

3. *Випуск кредитних грошей* – це специфічна функція, яка відрізняє комерційні банки від інших фінансових інститутів. Комерційні банки є емітентами кредитних засобів обігу, здійснюючи *кредитно-грошову емісію*, коли надають позики своїм клієнтам. В результаті грошова маса а обігу збільшується, і навпаки – коли позики повертаються, грошова маса зменшується. Центральний банк, з метою недопущення надлишкової емісії грошей, регулює процес кредитування комерційними банками, тобто процес створення грошей.

4. *Забезпечення розрахунково-платіжного механізму* у господарстві. Комерційні банки виступають у ролі посередників у платежах та розрахунках для своїх клієнтів.

5. *Емісійно-засновча, або інвестиційна функція* здійснюється комерційними банками шляхом випуску та розміщення цінних паперів (акцій, облігацій). При цьому банки стають каналами, які забезпечують напрями заощаджень для виробничих цілей. Ринок цінних паперів доповнює систему банківського кредиту та взаємодіє з нею.

6. Комерційні банки надають своїм клієнтам різні фінансові та *консультаційні послуги*. У них є можливості постійно контролювати економічну ситуацію, надавати інформацію своїм клієнтам по широкому колу економічних та фінансових проблем. Вони також надають своїм клієнтам різноманітні фінансові послуги – лізингові, факторингові, трастові послуги та інші.

Функції комерційних банків проявляються в їх операціях.

Операції, які виконують комерційні банки, поділяються на:

- **базові** (формування власного капіталу, залучення депозитів, надання кредитів);
- **підпорядковані** – супроводжують виконання основних операцій (лізинг, факторинг).

Залежно від характеру усі операції комерційного банку поділяються на:

- **пасивні** – за допомогою яких створюються банківські ресурси;
- **активні** – розміщення акумульованих ресурсів з метою отримання прибутку.

6.2 Пасивні операції комерційних банків

ПАСИВНІ ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ – це операції, за допомогою яких банки формують свої фінансові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

РЕСУРСИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ – це сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні і використовуються для виконання певних операцій.

Банківські ресурси поділяються на:

- власні;
- залучені.

Пасивні операції, за допомогою яких утворюється власний капітал банку, мають велике значення. Наявність цього капіталу слугує підставою для залучення та запозичення інших коштів.

У структурі пасивів балансу частка власного капіталу незначна: вона становить майже третину усіх ресурсів. Але він повинен бути достатнім для виконання банком своїх зобов'язань, захисту інтересів вкладників та інших кредиторів, запобігання банкрутства банку. Держава та НБУ контролюють діяльність комерційних банків та вимагають підтримки визначеного рівня власного капіталу.

Джерелами власного капіталу відповідно до П(С)БО 2 «Баланс» є:

- акціонерний капітал (статутний капітал);
- додатковий капітал;
- резервний капітал (резервний та інші фонди, створені за рахунок прибутку);
- нерозподілений прибуток (збиток);
- вилучений капітал;
- неоплачений капітал.

АКЦІОНЕРНИЙ КАПІТАЛ утворюється шляхом випуску банківських акцій, добровільних грошових та матеріальних внесків акціонерів (засновників) банку. Він визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси кредиторів. Накопичення прибутку – це основний ресурс нарощування акціонерного капіталу. Його зростання здійснюється за рішенням зборів акціонерів.

ДОДАТКОВИЙ ВКЛАДЕНИЙ КАПІТАЛ відображає суму, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість.

До додаткового капіталу належать:

- 1) результати переоцінки основних засобів, тобто їхня дооцінка;
- 2) емісійний дохід акціонерного товариства (дохід від продажу акцій більший від їхньої номінальної вартості);
- 3) безкоштовно отримані грошові та матеріальні цінності на виробничі цілі;
- 4) асигнування з бюджету на фінансування капітальних вкладень;
- 5) асигнування на поповнення обігових коштів.

Для банків різниця між вартістю реалізації випущених ними акцій та їх номінальною вартістю має назву «емісійні різниці (емісійний дохід)».

ЕМІСІЙНІ РІЗНИЦІ (ЕМІСІЙНИЙ ДОХІД) – це перевищення суми коштів, отриманих від первинного випуску або продажу власних акцій (інших корпоративних прав), над їх номіналом або перевищення номіналу акцій (інших корпоративних прав) над вартістю їх викупу.

РЕЗЕРВНИЙ КАПІТАЛ (резервний фонд) утворюється за рахунок щорічних відрахувань від прибутку, розмір яких встановлюється зборами акціонерів.

Основними напрямками використання резервного капіталу є:

- а) покриття збитків звітного періоду, не покритих нерозподіленим прибутком;
- б) виплата дивідендів по привілейованих акціях у разі нестачі нерозподіленого прибутку.

Мінімальні розміри резервного капіталу регулюються банківським законодавством.

НЕРОЗПОДІЛЕНИЙ ПРИБУТОК – це частина прибутку, отримана в попередньому періоді і не використана на споживання власниками (акціонерами) і персоналом банку (виплату дивідендів та відрахувань у резервний капітал).

Ця частина прибутку призначена для капіталізації, тобто для реінвестування у подальший розвиток банку.

За своїм економічним змістом нерозподілений прибуток є однією з форм резерву власного капіталу банку, що забезпечує його розвиток у майбутньому періоді.

Сума нерозподіленого прибутку поточного року розраховується за такою формулою:

$$НП = НП_1 + ЧП + Дн + ВРк, \quad (6.1)$$

де $НП$ – нерозподілений прибуток поточного року;

$НП_1$ – нерозподілений прибуток за попередній рік;

$ЧП$ – чистий прибуток поточного року;

$Дн$ – дивіденди за поточний рік;

$ВРк$ – внески на поповнення резервного капіталу.

Під час визначення суми власного капіталу з нього вираховується сума непокритого збитку.

НЕОПЛАЧЕНИЙ КАПІТАЛ – сума заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу банку.

Ця сума відображає ту частку статутного капіталу, яка ще не внесена учасниками, а тому вираховується при визначенні величини власного капіталу.

Фактичне надходження внесків засновників та учасників акціонерного товариства зменшує їх заборгованість за акції, на які вони підписались.

Акції можуть бути видані одержувачу (покупцю) тільки після повної оплати їх вартості.

ВИЛУЧЕНИЙ КАПІТАЛ відображає фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених банком у його учасників.

Залучені кошти комерційних банків формують переважну частину банківських ресурсів і складаються з:

- депозитів (вкладів);
- кредитів (позик), отриманих банком.

Приймання коштів вкладників та інших кредиторів на депозити – це основний вид пасивних операцій комерційних банків.

Головним джерелом залучення коштів є депозити (вклади), які становлять значну частину усіх пасивів комерційних банків.

Основною задачею залучення депозитних коштів комерційними банками є створення пасивних джерел виконання банками активних операцій з залученими коштами з метою отримання прибутку від активних операцій, який перевищує витрати на залучення депозитних коштів.

Операції із залучення коштів у вклади називають **ДЕПОЗИТНИМИ**.

ВКЛАД (депозит) – це грошові кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [32].

Між банком і клієнтом укладається депозитний договір у двох примірниках, згідно з яким клієнт зобов'язується надавати банку в тимчасове користування певну суму вільних коштів, а банк – виплачувати щомісяця (щокварталу) дохід у вигляді процентів та повернути депозит разом з процентами після закінчення терміну угоди. Після укладення угоди клієнти перераховують вказану суму платіжним дорученням із поточного на депозитний рахунок. Нарахування процентів починається з дня надходження суми депозиту на кореспондентський рахунок банку або з дня списання цієї суми з поточного рахунку клієнта.

За письмовою вимогою клієнта банк може достроково повернути депозит повністю чи частково. В угоді може бути передбачено, що банк має право здійснити цю операцію не раніше ніж через 3–5 днів.

Комплексна класифікація депозитів наведена на рис. 6.1.

Рис. 6.1 Класифікація депозитів

Депозити можна класифікувати за такими ознаками:

1. За категоріями вкладників депозити, поділяють на: депозити юридичних осіб та депозити фізичних осіб.

Вклади в банках можуть розміщувати:

- уряд і місцеві органи влади;
- суб'єкти господарювання всіх галузей економіки;
- кредитні та фінансові установи;
- громадські організації;
- громадяни.

2. За валютою, в якій номіновано депозит розрізняють:

- депозити у національній валюті;
- депозити в іноземній валюті.

3. За строком користування депозити поділяють на:

- депозити на вимогу;
- строкові.

4. За формою грошового обігу можна виділити:

- депозити, внесені готівкою;
- безготівкові депозити.

5. За формою визначення власника депозиту виділяють

- іменні депозити;
- депозити на пред'явника.

6. За резидентністю можна виділити

- депозити резидентів;
- депозити нерезидентів.

7. За економічним змістом та характером депозиту розрізняють:

- **пасивні депозити** (залучення банками коштів від своїх клієнтів);
- **активні депозити** (розміщення банківських коштів на рахунках в інших банках)

Депозитні рахунки юридичним особам (підприємствам, їх відокремленим підрозділам та банкам) відкриваються на підставі укладеного депозитного договору між власником рахунку та установою банку на визначений у договорі строк. Кошти на депозитні рахунки перераховуються через кореспондентський рахунок банку чи з поточного рахунку суб'єкта господарської діяльності і після закінчення строку зберігання повертаються на рахунок власника. Проценти за депозитами перераховуються на поточний рахунок згідно з умовами їх оплати.

Проведення розрахункових операцій та видача коштів готівкою з депозитного рахунку забороняється.

Відкриття клієнтам депозитного рахунку в банках України наближається до методики здійснення даної операції за кордоном. Передусім, банк з'ясовує юридичний статус особи, її фінансовий стан, склад і репутацію керівників, ретельно перевіряє подані документи для відкриття рахунку.

Досить значний резерв потенційних кредитних ресурсів, що мобілізуються комерційними банками, є на руках у фізичних осіб.

Банкам у цьому зв'язку необхідно будувати свою політику залучення коштів від населення, використовуючи такі важелі заохочення:

- розширення видів депозитів та урізноманітнення умов їх використання;
- встановлення ставок депозитних процентів під впливом грошового ринку;
- диференціювання депозитних процентів залежно від виду, строку вкладу, періоду завчасного повідомлення про його вилучення;
- надання пільг власникам вкладів (наприклад – видача кредиту, касово-розрахункове обслуговування);
- упровадження обов'язкового страхування депозитів громадян у державних органах.

Як зазначалося вище, **за строками використання коштів** депозити поділяються на депозити на вимогу та строкові депозити.

ДЕПОЗИТИ НА ВИМОГУ є безстроковими, у світовій банківській практиці їх називають **транзакційними**, – це грошові кошти або банківські метали, що розміщені вкладниками в банках на умовах видачі вкладу

(депозиту) на першу вимогу вкладника або здійснення платежів за розпорядженням власника рахунку [32]. Тобто, це кошти, які на вимогу клієнта можуть бути вилучені у будь-який час, оскільки термін їх зберігання не обумовлюється.

До депозитів на вимогу (або онкольних депозитів) відносять:

- залишки на поточних рахунках клієнтів;
- кошти місцевих бюджетів та позабюджетних фондів;
- кошти на коррахунках інших банків (рахунках «лоро»);
- кошти у розрахунках (невикористані залишки за акредитивами, лімітованими чековими книжками, кошти замовників на спеціальних рахунках, розрахунках по капітальних вкладеннях в цілому за об'єкт);
- вклади населення на вимогу.

Переважна частина операцій платіжного обороту здійснюється за допомогою депозитів на вимогу, які виконують функцію засобу обігу. Їх розміщують у банку на поточних рахунках клієнтів і використовують для здійснення поточних розрахунків власника рахунку з його партнерами. Перерахування коштів здійснюється шляхом взаємного заліку вимог банками. Комерційні банки при цьому забезпечують надійність та простоту здійснення платежів. На вимогу клієнта кошти з поточного рахунку у будь-який час можуть вилучатися шляхом видачі готівки, переказів, оплати чеків або векселів.

У розвинених країнах вклади на вимогу виплачуються головним чином за допомогою чеків, тому їх називають чековими.

До депозитів на вимогу прирівнюються **вклади з попереднім повідомленням банку про намір зняти гроші з рахунку** (за умови, що термін повідомлення не перевищує 1-го місяця).

Онкольні депозити (депозити на вимогу) можуть бути як безпроцентними, так і з виплатою процентів. Оскільки депозити на вимогу є **нестабільними**, що обмежує можливість їх використання банком для кредитних та інвестиційних операцій, тому **власникам таких рахунків, які ще називають поточними або переказними, сплачується низький депозитний процент або не сплачується зовсім.** Витратність цього виду ресурсів коливається в межах 1-2 % річних за залишками на рахунках клієнтів і вони є найдешевшими залученими ресурсами серед платних ресурсів банку.

Для покриття операційних витрат, пов'язаних з веденням поточних рахунків, банк стягує з клієнта комісійну винагороду. Зокрема, за:

- відкриття поточного або бюджетного рахунків;
- перерахування коштів клієнтів засобами електронної пошти;
- оформлення та видачу чекових книжок та бланків векселів;
- прийом і переказ готівки для зарахування на рахунок клієнта;
- видачу готівки клієнтам;
- відправку запитів на прохання клієнтів електронною поштою;
- оформлення документів і переказ коштів в інші банки при закритті рахунку тощо.

Комісія може утримуватись з депозитного процента.

Умови виплати процентів за депозитами на вимогу обумовлюються у двосторонніх угодах. Залишки коштів на цих рахунках постійно змінюються, тому банки цей вид залучених коштів можуть використовувати тільки для короткострокових вкладень, постійно стежачи при цьому за поточною ліквідністю балансу.

Але переважну частину становлять все ж таки безпроцентні поточні рахунки. Часто деякі банки не стягують комісії з безпроцентних рахунків, їх взаємовідносини з клієнтами будуються на безоплатній основі – клієнт не платить за послуги, а банк не виплачує процентів по вкладах за умови зберігання на них стабільного залишку не нижче встановленого рівня.

В умовах відсутності плати по депозитам на вимогу банки (як правило) намагаються залучити клієнтів і стимулювати приріст поточних внесків за рахунок надання їм додаткових послуг та підвищення якості обслуговування. Це, зокрема:

- кредитування з поточного рахунка;
- пільги вкладникам в одержанні кредиту;
- використання зручних для клієнта форм розрахунків (застосування кредитних карток, чеків);
- розрахунково-консультативне обслуговування тощо.

У більшості комерційних банків депозити на вимогу мають найбільшу питому вагу у структурі залучених коштів.

До безстрокових депозитів відносять також **КОНТОКОРЕНТНИЙ РАХУНОК** (від італ. – *conto corrente* – поточний рахунок) – рахунок, що поєднує поточний і кредитні рахунки. На цьому рахунку відбиваються всі операції банку з клієнтами, тобто видача позичок своїм постійним клієнтам, які відчувають регулярну потребу у банківському кредитуванні, здійснення платежів за дорученням клієнтів, а також надходження виручки від реалізації продукції та інших грошових переказів на користь клієнта і на погашення позичок.

Кредитове сальдо цього рахунку означає, що клієнт має власні кошти, дебетове – що їх необхідно позичити йому для розрахунків. Цей кредит називають контокорентним. Він надається в національній або іноземній валюті відповідно до потреб клієнта в обсязі, який не перевищує встановлений ліміт (кредитну лінію).

Певну схожість з контокорентним рахунком має поточний рахунок з овердрафтом.

ПОТОЧНИЙ РАХУНОК З ОВЕРДРАФТОМ – рахунок, на якому на підставі угоди між банком і клієнтом допускається в певному розмірі перевищення суми списання з рахунку над величиною залишку коштів, що означає надання кредиту.

ОВЕРДРАФТ – це форма короткострокового кредитування (англ. *over* – понад, *draft* – проект), що надається банком клієнтові понад залишок на його поточному рахунку в банку у межах заздалегідь обумовленої суми (ліміту овердрафту).

Тобто, овердрафт – це кредит, виданий банком для поповнення особистого банківського рахунку фізичної особи, що напряду прив'язаний до заробітної картки.

Банк покриває від'ємне сальдо на поточному рахунку клієнта в межах заздалегідь встановленого ліміту. Термін такого кредитування становить не більше 12-ти місяців.

Розмір овердрафту розглядається та встановлюється банком індивідуально для кожного клієнта, виходячи з його середньомісячної зарплати та застосовуваної банком методики розрахунку ліміту овердрафту.

Погашення овердрафту здійснюється автоматично при зарахуванні на рахунок зарплати або будь-яких інших коштів. Крім того, також сплачуються відсотки, нараховані на фактичну заборгованість за кредитом, які, до речі, є набагато більшими, ніж за звичайним кредитом. Погашати такий кредит треба відразу й цілком, а не частинами, як звичайний кредит.

Одним із видів депозитів на вимогу є залишок коштів на кореспондентських рахунках, відкритих у даному банку іншими банками, який можна назвати *МІЖБАНКІВСЬКИМ ДЕПОЗИТОМ*.

Витрати на обслуговування поточних рахунків, як правило, найменші. Це найдешевший вид ресурсів. Збільшення частки даного компонента у ресурсній базі скорочує процентні витрати і знижує витратність ресурсів у цілому. Проте зміну залишків депозитів на вимогу важко спрогнозувати, і цей вид ресурсів є найнестабільнішим елементом. Висока їх частка значно знижує ліквідність банку. Як свідчить практика, оптимальний рівень депозитів на вимогу в ресурсній базі – до 30 %.

СТРОКОВІ ДЕПОЗИТИ – це грошові кошти або банківські метали, розміщені вкладниками в банку на визначений договором строк [32].

За умовами договору вони можуть бути вилучені тільки після закінчення цього строку або після попереднього повідомлення банку у встановлений період.

Різновиди строкових депозитів наведено на рис. 6.3.

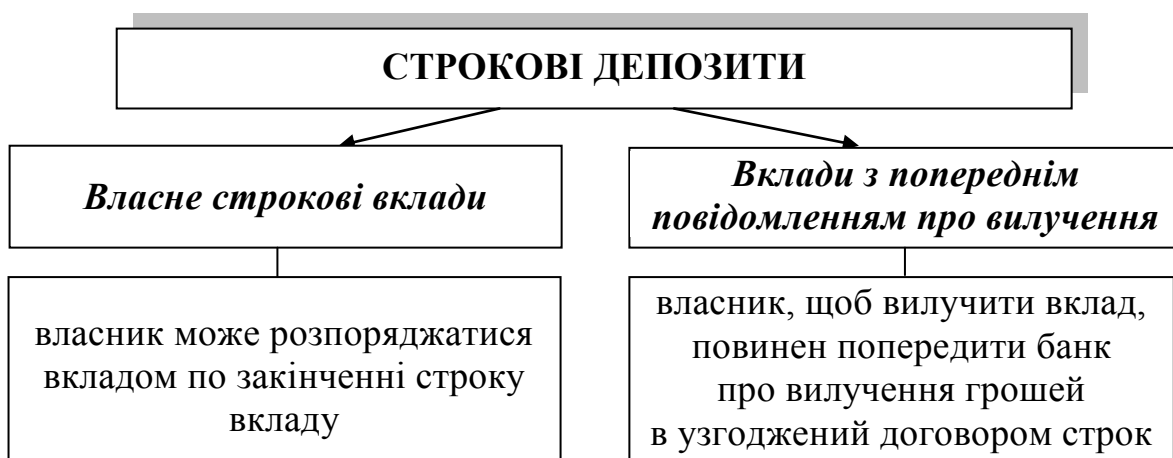

Рис. 6.3 Класифікація строкових депозитів

Власне строкові депозити повертаються власнику у заздалегідь обумовлений термін. Протягом цього терміну рахунок «заморожений» і банк має кошти повністю у своєму розпорядженні.

Строкові депозити з попереднім повідомленням про вилучення потребують від вкладника попереднього оформлення спеціальної заяви про вилучення коштів.

Строкові депозити мають такі особливості:

- чітко встановлений строк зберігання;
- оформляються депозитним договором;
- не використовуються для здійснення поточних платежів;
- при достроковому вилученні депозиту банк застосовує штрафні санкції.

Строкові вклади є найпоширенішим видом депозитів, оскільки вони стабільні і зручні у банківському плануванні. Банки зацікавлені у залученні строкових вкладів, оскільки вони стабільні і дозволяють їм мати у своєму розпорядженні додаткові кошти тривалий час, що збільшує доходи банків за рахунок одержання відсотків від видаваних кредитів.

Кошти можуть бути вилучені вкладниками й до закінчення строку але після попереднього повідомлення банку. Дострокове вилучення вкладу вимагає виплати штрафу та зниження процента до рівня, який нараховується на звичайний вклад до запитання.

Ресурси, залучені у строкові депозити, залишаються у розпорядженні банку в межах чітко обумовленого часового інтервалу, а тому можуть використовуватись для фінансування триваліших за терміном, а отже і більш дохідних активних операцій. Відповідно і плата за залишками на строкових депозитах значно більша порівняно із вкладами до запитання і прямо залежить від розміру та терміну зберігання грошей на цих вкладах.

Сума, строки та умови приймання строкових депозитів визначаються банком відповідно до його фінансових можливостей за погодженням із вкладником.

Термін строкових депозитів найчастіше складає:

- від 30 до 89 днів;
- від 90 до 179 днів;
- від 180 до 359 днів;
- більше ніж 360 днів.

Ці депозити, порівняно із депозитами до запитання, не використовуються для здійснення платежів, строкові вклади виступають джерелом одержання доходів їх власниками.

Кошти клієнти вкладають для одержання досить високих депозитних процентів, рівень яких залежить від терміну вкладу, виду внеску, облікової ставки НБУ, загальної динаміки ставок грошового ринку та інших факторів.

Визначальним при встановленні величини процентної ставки за строковими депозитами є термін, на який розміщені кошти: чим триваліший термін, тим вища процентна ставка.

На величину процентної ставки впливає і частота виплати доходу: чим

рідше здійснюються виплати, тим вищий рівень процентної ставки.

Однією з форм строкових вкладів є депозитні сертифікати, які широко використовуються в банківській практиці.

ОЩАДНИЙ (ДЕПОЗИТНИЙ) СЕРТИФІКАТ – це цінний папір, який підтверджує суму вкладу, унесеного в банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання по закінченню встановленого строку суми вкладу та процентів, установлених сертифікатом, у банку, який його видав [32].

В депозитному сертифікаті вказується не тільки вкладена сума, а й ставка процента, строк погашення та інші умови договору. Він засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого строку суми депозиту і процентів за ним.

Вони поділяються на такі, які можна передавати іншим особам (на пред'явника), і без права передачі (іменні) (рис. 6.4).

Рис. 6.4 Класифікація депозитних сертифікатів

Право передачі сертифікатів іншим власникам оформляється за допомогою передаточного надпису – **індосаменту**.

Доходи за депозитним сертифікатом нараховуються у вигляді:

- процентів на номінал;
- фіксованої премії;
- виграшу;
- дисконту (різниці між ціною розміщення та ціною погашення цінного папера).

Депозитний сертифікат може використовуватись його власником як платіжний засіб і обертатися на фондовому ринку.

Банку вигідно залучати строкові депозити, бо вони є більш стабільними і дають змогу банкові розпоряджатися ними тривалий термін. Незважаючи на зростання процентних витрат, збільшення частки строкових депозитів у загальній сумі зобов'язань є позитивним моментом, оскільки вони є найстабільнішою частиною ресурсів. Саме вони дають змогу кредитувати на більш тривалі терміни, але в результаті за ними сплачується вищий процент.

У зв'язку з тим, що на сьогодні вільних оборотних коштів у підприємств часто не вистачає, у структурі строкових депозитів значну роль грає частка

вкладів населення (депозити фізичних осіб). Витрати на залучення вкладів населення є дещо нижчими, тому вони є вирішальним елементом стабільних ресурсів банку.

Іншими джерелами банківських ресурсів слугують грошові кошти, які банки запозичують самостійно з метою забезпечення своєї ліквідності. Зростання попиту на банківські кредити, підвищення темпів інфляції, з одного боку, і відносно повільне зростання депозитів – з іншого, обумовили необхідність **залучення банками додаткових джерел**, до яких відносяться:

- 1) кредити, отримані в інших банках (у тому числі, в НБУ);
- 2) цінні папери, які продаються за умов зворотного їх викупу (операції РЕПО);
- 3) позики на відкритому ринку.

*Всі ці додаткові джерела отримали назву **КЕРОВАНИХ ПАСИВІВ***. Вони дають комерційним банкам можливість бути готовими до непередбачених обставин (наприклад, раптовому відтоку депозитів, або заявам на надання кредитів). Комерційні банки можуть отримувати кредити шляхом придбання резервних фондів центральних банків. Отримання позики у центральному банку (НБУ) – це традиційна пасивна операція комерційних банків, яка пов'язана з наданням допомоги їм центральним банком у випадку тимчасової недостатності їх ресурсів.

6.3 Активні операції комерційних банків

АКТИВНІ ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ – це операції, що пов'язані з розміщенням та використанням власного капіталу, залучених і позичених коштів банків з метою отримання прибутку та підтримання своєї ліквідності.

Основними видами активних операцій комерційних банків є:

- кредитні операції;
- інвестиційні операції.

Кредитування – процес складний та багатогранний, набуває нових та ефективних шляхів застосування й розвитку.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. [6] визначено, що **КРЕДИТНІ ОПЕРАЦІЇ** – це розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, а також:

- 1) здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені;
- 2) надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;
- 3) придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);
- 4) лізинг.

У даний час кредитні операції носять рівноправний і добровільний

характер і обидві сторони (кредитор і позичальник) виконують активну роль щодо своїх обов'язків і прав, які закріплюються між ними.

Регулювання кредитних правовідносин в Україні також здійснюється на основі положень Цивільного кодексу України [4] та нормативно-правових актів Національного банку України, зокрема, положення «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 р. [28].

Основними джерелами формування банківських кредитних ресурсів є:

- власні кошти банків;
- залишки на розрахункових та поточних рахунках;
- залучені кошти юридичних та фізичних осіб на депозитні рахунки на вимогу та строкові;
- міжбанківські кредити;
- кошти, одержані від випуску цінних паперів.

БАНКІВСЬКИЙ КРЕДИТ – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [6].

У процесі кредитування клієнтів комерційні банки завжди зустрічаються з суперечностями між дохідністю кредитних операцій, ризиками і ліквідністю вкладених у позички коштів. Чим більший дохід приносять позики, тим вищим є ступінь кредитного ризику і нижчою ліквідність вкладених у кредити активів, і навпаки. Якщо кредитна політика банку буде спрямована тільки на забезпечення високої ліквідності позик, то він програє в конкуренції з іншими банками у прибутковості, а якщо пріоритетним буде прагнення тільки до високої прибутковості кредитів, то банк втратить платоспроможність, що межує з банкрутством.

Основні правові, фінансові та економічні принципи кредитування знаходять свій прояв у кредитній політиці комерційною банку. Головними елементами ефективного управління кредитами є: ретельно розроблена кредитна політика, якісне управління кредитним портфелем, ефективний контроль за кредитами і добре підготовлений для цієї роботи персонал.

Надання кредитів здійснюється виключно на комерційних засадах з обов'язковим додержанням таких умов:

– *позичальнику – юридичній особі – кредити надаються у безготівковій формі* шляхом оплати розрахункових документів з позичкового рахунку, відкритому в банку. Перевага надається такій формі розрахунку, яка передбачає оплату за розрахунковими документами за фактично відвантаженою продукцією (виконані роботи, надані послуги) та акредитивні форми;

– *кредити для розрахунків із громадянами за укладеними з ними договорами за здану сільськогосподарську продукцію надаються в безготівковому порядку* шляхом перерахування коштів на особові рахунки громадян. В окремих випадках ці кошти можуть видаватися готівкою;

– в окремих випадках кошти в рахунок наданого кредиту можуть бути перераховані на поточний рахунок позичальника для використання їх на цілі передбачені кредитним договором, зі збереженням права контролю банку за цільовим використанням кредиту;

– сума кредиту, що надається позичальнику, знаходиться в межах ліміту, встановленого для відділення (дирекції) певного банку.

Надання кредитів відноситься до найбільш великої групи статей банківських активних операцій.

В основу класифікації кредитів можуть бути покладені різні критерії: економічна сфера застосування, галузева спрямованість, цілі, характер та строк кредиту, суб'єкти кредитних відносин, методи надання та способи погашення, характер та спосіб сплати процентів, число кредиторів, наявність забезпечення кредиту та інше (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Класифікація банківських кредитів

Критерії класифікації	Види кредитів
1	2
1. Залежно від спрямування у певну сферу економіки	<ul style="list-style-type: none"> ▪ кредит у сферу виробництва; ▪ кредит у сферу обігу; ▪ споживчий кредит
2. За укрупненими об'єктами кредитування	<ul style="list-style-type: none"> ▪ кредит в основний капітал; ▪ кредит в оборотний капітал; ▪ кредит на споживчі потреби
3. За галузевою спрямованістю	<ul style="list-style-type: none"> ▪ кредити промисловим підприємствам; ▪ кредити торговельним підприємствам; ▪ сільськогосподарські кредити; ▪ кредити у будівництво; ▪ кредити в інші галузі; ▪ споживчі кредити; ▪ кредити органам влади; ▪ міжбанківські кредити
4. За суб'єктами кредитних відносин	<ul style="list-style-type: none"> ▪ банківський кредит; ▪ споживчий фінансовий кредит; ▪ міжгосподарський (комерційний) кредит; ▪ державний кредит; ▪ міжнародний кредит
5. За порядком надання	<ul style="list-style-type: none"> ▪ прямий; ▪ непрямий (опосередкований)
6. За методами надання	<ul style="list-style-type: none"> ▪ у разовому порядку; ▪ перманентні кредити; ▪ гарантовані кредити
7. За видом валютних цінностей	<ul style="list-style-type: none"> ▪ кредити в національній валюті; ▪ кредити в іноземній валюті; ▪ кредити в банківських металах.

1	2
8. За формами надання	<ul style="list-style-type: none"> ▪ відкриття кредитної лінії; ▪ револьверні (автоматично поновлювальні); ▪ контокорентні (поєднання поточного та позичкового рахунку); ▪ овердрафт; ▪ відкриття спеціального позичкового рахунку
9. Залежно від цільового призначення	<ul style="list-style-type: none"> ▪ кредит на формування виробничих запасів; ▪ кредит у витрати виробництва; ▪ кредит на створення запасів готової продукції; ▪ кредити пов'язані з виникненням тимчасових розривів у платежах
10. Залежно від забезпеченості	<ul style="list-style-type: none"> ▪ забезпечені (ломбардні): <ul style="list-style-type: none"> – заставою; – гарантовані третьою особою (гарантія, поручительство); ▪ незабезпечені (бланкові)
11. За характером нарахування процентів за кредит	<ul style="list-style-type: none"> ▪ фіксована процентна ставка; ▪ плаваюча процентна ставка (ролловерні кредити)
12. За способом сплати процентів за кредит	<ul style="list-style-type: none"> ▪ зі сплатою процентів у міру використання позичених коштів (звичайні позики); ▪ зі сплатою процентів одночасно з отриманням позичених коштів (дисконтний кредит)
13. За строками користування	<ul style="list-style-type: none"> ▪ строкові (коротко-, середньо- та довгострокові); ▪ на вимогу (онкольні); ▪ відстрочені (продовжені); ▪ прострочені
14. За методами погашення кредиту	<ul style="list-style-type: none"> ▪ одноразове повернення; ▪ погашення у розстрочку; ▪ дострокове погашення (за вимогою кредитора або бажанням позичальника); ▪ з регресом платежів; ▪ після закінчення обумовленого періоду
15. Залежно від ступеня ризику	<ul style="list-style-type: none"> ▪ низькоризикові; ▪ середньоризикові; ▪ з підвищеним ризиком
16. За кількістю кредиторів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ надані одним банком; ▪ надані кількома банками: <ul style="list-style-type: none"> – консорціумні (синдикатні) кредити; – паралельні кредити

1. Залежно від спрямування у певну сферу економіки:

- у сферу виробництва;
- у сферу обігу;
- у сферу споживання.

Відповідно, вони сприяють розвитку тієї чи іншої сфери економіки.

2. За укрупненими об'єктами кредитування банківський кредит поділяється на три групи:

а) кредит в основний капітал (на технічне переозброєння або модернізацію виробництва, будівництво нових підприємств, реконструкцію і розширення діючих підприємств, покупку нематеріальних активів (патентів, авторських прав, ноу-хау і т. і.), придбання обладнання у лізинг (частіше за все самим банком на прохання клієнта з подальшим його викупом);

б) кредит в оборотний капітал (на придбання сировини, основних матеріалів, запчастин, палива, тари та ін., на покриття витрат виробництва, на здійснення розрахунків за поставлені товари, виконані роботи, за виготовлену продукцію);

в) на споживчі потреби (на придбання нерухомого майна, на житлове будівництво, на споживчі потреби населення тощо).

3. За галузевою спрямованістю:

- кредити промисловим підприємствам;
- кредити торговельним підприємствам;
- сільськогосподарські кредити;
- кредити у будівництво;
- кредити в інші галузі;
- споживчі кредити;
- кредити органам влади;
- міжбанківські кредити.

4. За суб'єктами кредитних відносин розрізняють:

- банківський кредит;
- споживчий фінансовий кредит;
- міжгосподарський (комерційний) кредит;
- державний кредит;
- міжнародний кредит.

Ця група кредитів була розглянута у темі 2 під час розгляду форм і видів кредитів.

5. За порядком надання:

- прямі;
- опосередковані (непрямі).

Прямі кредити – це звичайні кредити, що передбачають кредитування підприємства безпосередньо одним кредитором.

Опосередкованим є кредит, коли між кредитором і позичальником існує посередник. Наприклад, у вексельних операціях при обліку векселя в банку продавцем товару, який отримав його від покупця товару замість грошей, кінцевим позичальником, а отже й платником по векселю, буде вважатися векселедавець – покупець товару, кінцевим кредитором – банк, який викупив вексель у продавця товару, а продавець товару у такому випадку буде посередником.

6. За методами надання розрізняють кредити, які позичальники отримують одноразово, перманентно або гарантовано.

Одноразові кредити надаються на підставі документів, які позичальник подає банку для отримання кредиту щоразу, коли в нього виникає потреба у позиці.

Перманентні або револьверні позики переважно надаються клієнтам, які мають постійні кредитні відносини з банком. У цьому разі з позичкового рахунку оплачуються розрахункові документи (платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, чеки тощо) в межах установленого кредитним договором ліміту кредитування без погодження з банком розміру кожної позички і без оформлення її спеціальними документами.

Гарантійний кредит надається тоді, коли банк взяв на себе договірні зобов'язання надати клієнту в разі потреби позичку протягом певного періоду у визначеному розмірі. Такий кредит може бути обумовлений конкретною датою або настанням певної причини, яка викликає потребу в кредиті.

7. За видом валютних цінностей, в якому надано кредит, кредити поділяються на:

- кредити в національній валюті;
- кредити в іноземній валюті;
- кредити в банківських металах.

8. За формами надання розрізняють кредити, що надаються відповідно до кредитної лінії, револьверний, контокорентний, овердрафт та спеціальний позичковий рахунок.

Кредитна лінія відкривається позичальнику в межах обумовленої кредитним договором суми (ліміту) та строку, що дозволяє отримувати кредит поступово, частинами за необхідності в межах встановленого ліміту та строку. Позичальник економить свій час, йому не потрібно кожного разу надавати до банку пакет документів для отримання кредиту, водночас він не переплачує на процентах (стягуються лише комісійні за необхідність резервування банком певної суми кредитних ресурсів).

Револьверні (поновлювальні) – це кредити, які автоматично поновлюються в межах обумовленого кредитним договором розміру (ліміту).

У діяльності комерційних банків з розвиненою ринковою економікою найбільшого поширення набуло кредитування клієнта з його поточного рахунку – **контокорентний кредит**. При цьому кредиті банк відкриває клієнту контокорентний рахунок, з якого здійснюються усі платежі клієнта, в тому числі за рахунок відкритої кредитної лінії, та зараховуються усі надходження клієнту, у тому числі в рахунок погашення кредиту. Таким чином, контокорентний рахунок поєднує у собі розрахунковий рахунок з позичковим і може мати дебетове або кредитове сальдо. Це зручно як клієнтові, так і банку. Для банку спрощується процес кредитування. А позичальник має можливість безперервно і без оформлення спеціальних документів отримувати кредит. У будь-який момент вони бачать, чи є на рахунку вільні кошти або чи є заборгованість за позикою.

Овердрафт є різновидом контокоренту – це форма короткострокового кредиту в межах встановленого банком ліміту, що дозволяє здійснювати оплату його розрахункових документів при нестачі або відсутності на розрахунковому

рахунку клієнта-позичальника коштів. Банк списує кошти з рахунку клієнта у повному обсязі, тобто автоматично надає клієнту кредит на суму, що перевищує залишок його коштів. Розмір кредиту обмежується лімітом, величина якого, як і строк користування кредитом за овердрафтом, визначаються кредитним договором.

Овердрафт відрізняється від звичайного кредиту тим, що на погашення заборгованості автоматично спрямовуються всі кошти, що надходять на рахунок клієнта. В результаті на рахунку клієнта може з'явитися від'ємне або дебетове сальдо.

Спеціальний позичковий рахунок застосовується банком в окремих випадках, наприклад, при кредитуванні позичальника під заставу векселів.

9. Залежно від цільового призначення кредити поділяються на:

– **кредит на формування виробничих запасів** (сировини, матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, тари тощо);

– **кредит у витрати виробництва** (сезонні витрати в сільському господарстві (у рослинництві та тваринництві); сезонні витрати на виготовлення торфу, на лісозаготівлі, на ремонтні роботи; на виготовлення продукції з тривалим циклом виробництва – житлове будівництво, літако- та, кораблебудування тощо);

– **кредит на створення запасів готової продукції** (залишки на складах виробничих підприємств, запаси на складах торговельних організацій тощо);

– **кредити, що пов'язані з виникненням тимчасових розривів у платежах**, коли економічні суб'єкти повинні здійснювати платежі, а призначені для цього кошти не надійшли чи їх надійшло мало (виплата заробітної плати, розрахунки з постачальниками, з бюджетом тощо).

10. За характером забезпечення виділяють два види кредиту – забезпечені товарно-матеріальними цінностями (ломбардні) і незабезпечені (бланкові).

Забезпечені кредити передбачають наявність тієї чи іншої **застави**. Забезпеченням кредиту може бути:

– товарно-матеріальні цінності,
– нерухоме та рухоме майно,
– цінні папери,
– гарантія або поручительство третьої особи,
– страховий поліс,
– переуступка на користь банку дебіторської заборгованості позичальника тощо.

Зокрема, до забезпечених кредитів відносять:

– іпотечні кредити, які надаються під заставу нерухомого майна;
– вексельні (під заставу векселя);
– фондів (під цінні папери).

Незабезпечені (бланкові) кредити ще називаються у банківській практиці **довірчими**, оскільки надаються тільки під зобов'язання позичальника погасити позику. Ці кредити пов'язані з великим ризиком для банку, тому

вимагають більш пильної перевірки кредитоспроможності позичальника і видаються під більш високі проценти. Незабезпечені кредити банки надають рідко, переважно досить надійним постійним клієнтам («першокласним позичальникам»).

Більшість кредитів, що надаються банками, мають забезпечення. Головна причина, виходячи з якої банки вимагають забезпечення, – це ризик понести збитки у випадку неспроможності боржника повернути позичку в строк. Забезпечення не гарантує повернення позики, але зменшує ризик, оскільки у випадку ліквідації боржника банк стає кредитором, який одержує перевагу перед іншими кредиторами відносно будь-якого майна, яке слугує забезпеченням банківського кредиту.

Забезпечення кредиту надається позичальником при оформленні позики та знаходиться у розпорядженні кредитора (банку) повністю або частково до погашення кредиту.

11. За характером нарахування процентів за кредит розрізняють:

– **кредити з фіксованою процентною ставкою**, які характерні для стабільної економіки, однак можуть видаватися на короткий строк і в умовах інфляції;

– **кредити з плаваючою процентною ставкою (ролловерні)**, які застосовуються банками в умовах високих темпів інфляції та при видачі кредитів на тривалий термін з метою зменшення кредитного ризику та уникнення збитків. У цьому випадку, відповідно до кредитного договору, процентні ставки періодично переглядаються і, звичайно, співвідносяться з рівнем облікової ставки центрального банку (НБУ) і темпами інфляції;

12. За способом сплати процентів за кредит розрізняють:

– у більшості банківських кредитів **процент сплачується через певний відрізок часу** після їх видачі (як правило, 1 раз у місяць). Це так звані **звичайні позики**;

– на відміну від звичайних кредитів, надання **дисконтного кредиту** передбачає утримання позичкового проценту (дисконту) при його видачі. Прикладом такого кредиту є обліковий кредит (покупка банком переказних векселів у клієнтів-векселеутримувачів).

13. За строками користування розрізняють кредити строкові, на вимогу (онкольні), відстрочені (пролонговані) та прострочені.

Строкові кредити – це кредити, що надаються на визначений термін. Банківський кредит поділяється на:

– короткостроковий – до 1 року (та найкороткостроковіші – до 3 місяців, тижневі, одноденні);

– середньостроковий – від 1 до 3 років (в деяких закордонних країнах – до 5 років);

– довгостроковий (понад 3 роки).

На формування оборотного капіталу переважно використовується короткостроковий кредит, а на капітальні вкладення – довгостроковий.

Кредити на вимогу (онкольні) видаються банком на невизначений термін під «чесне слово» погасити борг, тобто є **безстроковими**. Частіше за все

онкольний кредит буває короткостроковим. Такі кредити надаються клієнтам з ким банк давно співпрацює і чий фінансовий стан і порядність йому добре відомі. Кредит надається клієнтам під забезпечення комерційними та казначейськими векселями або іншими цінними паперами. Погашаються вони в міру появи для цього можливостей у клієнта або за першою вимогою банку. Погашення такого кредиту позичальником здійснюється за умови обов'язкового попередження з боку банку за 2-7 днів. Онкольний кредит вважається найбільш ліквідною статтею активу банку після касової готівки. Процентні ставки за онкольними позиками нижчі порівняно з іншими видами позик.

Відстрочені (пролонговані) – кредити, за якими на прохання позичальника був перенесений (пролонгований) термін погашення.

Прострочені – кредити, які не погашені клієнтом у передбачений кредитним договором термін.

14. За методами погашення розрізняють кредити:

а) з одноразовим поверненням, коли заборгованість за позикою погашається у визначений в кредитному договорі день після закінчення обумовленого періоду або достроково на вимогу банку чи за бажанням самого позичальника;

б) з погашенням у розстрочку, тобто певними частинами протягом строку, що встановлений кредитним договором;

в) з достроковим погашенням, що здійснюється на вимогу банку чи за бажанням самого позичальника;

г) з регресом платежів, у вигляді компенсації витрат, проведених третьою особою на виконання обов'язку позичальника майновим поручителем за кредитним зобов'язанням, якщо кредити були видані під гарантію, поручительство чи інше боргове зобов'язання;

д) після закінчення обумовленого періоду внаслідок порушення позичальником строків повернення кредиту, зафіксованих у кредитному договорі.

15. За ступенем ризику кредити поділяються на:

– **стандартні** – надаються позичальникам, що раніше своєчасно розраховувалися з банком за позичками і процентами та мають належну фінансову стійкість, яка забезпечить погашення кредиту в майбутньому.

– **з підвищеним ризиком** – до них належать бланкові кредити та кредити, надані клієнтам з нестійким фінансовим становищем або які допускали прострочені платежі у минулому.

16. За кількістю кредиторів банківський кредити бувають:

1) надані одним банком (двосторонні);

2) надані кількома банками (багатосторонні):

– консорціумні (синдиковані);

– паралельні.

У двосторонньому кредиті беруть участь банк і позичальник.

За консорціумного кредиту для кредитування клієнта з метою зменшення ризику чи неможливості надання кредиту одним банком (у разі

недостатності кредитних ресурсів або необхідності дотримання економічних нормативів, установлених центральним банком) створюється банківський консорціум.

При цьому один банк виступає в ролі банку-менеджера, який укладає з позичальником кредитну угоду, збирає потрібну суму з учасників консорціуму, надає кредит, а також стягує заборгованість за кредитом і процентами та розподіляє цю суму між членами консорціуму пропорційно їх участі. За виконання таких функцій банк-менеджер отримує від інших учасників консорціуму комісійну винагороду.

При паралельному кредиті всі надають однакові суми, тому кожен з банків на свою частку у загальній сумі кредиту, який надається одному позичальнику, укладає з останнім кредитний договір, й таким чином банк-менеджер не потрібний.

Розглянемо особливості короткострокового, середньострокового та довгострокового кредитування.

Процес короткострокового кредитування складається з 4-х стадій:

- 1) програмування кредиту;
- 2) надання кредиту;
- 3) використання;
- 4) повернення банківських позик зі сплатою процентів.

Програмування кредитів дозволяє визначити перспективу кредитно-розрахункових відносин і забезпечити підприємства кредитними грошовими коштами для стимулювання їх підприємницької діяльності та розвитку.

Для отримання кредитів (відкриття кредитної лінії) підприємство укладає з банком кредитну угоду (договір). В договорі визначаються основні умови надання позик, їх розмір, строки та величина процентних ставок. Якщо змінюється кон'юнктура грошового ринку, умови договору можуть переглядатися.

Залежно від особливостей участі в кругообороті капіталу банківські позики поділяються на **авансові** та **компенсаційні**. Якщо на першій стадії кругообороту капіталу позики випереджають власні кошти підприємства, то вони носять **авансовий характер**. При використанні позик на відшкодування коштів, що вже вкладені у господарський оборот, вони носять **компенсаційний характер**.

Серед короткострокових кредитів комерційних банків помітне місце займають **вексельні кредити**, які включають:

- облік векселів (обліковий кредит);
- застава векселів.

ОБЛІК ВЕКСЕЛЯ – це своєрідна купівля векселя банком. При цій купівлі векселя у векселедержателя банк купує право отримання грошей по векселю по закінченні строку. За те, що банк авансує векселедержателя раніше, ніж наступить строк погашення цього векселя, він стягує з векселедержателя **обліковий відсоток**, або **дисконт**.

ДИСКОНТ – це різниця між сумою, яка позначена на векселі, тобто номінал векселя, і сумою, яку банк сплачує при обліку векселя. По закінченні

строку векселя банк пред'являє його боржнику для погашення. Вигода цієї операції для банку – в отриманні дисконту, а для векселедержателя – в отриманні грошей раніше строку його погашення.

ЗАСТАВА ВЕКСЕЛЯ відрізняється від обліку векселя тим, що вексель переходить від векселедержателя до банку не назовсім, а терміново у вигляді застави позички, яка надається банком. По закінченні строку позички позичальник повинен її погасити та сплатити проценти по ній, після чого банк повертає йому вексель. А потім, коли наступить строк сплати по векселю, векселедержатель пред'являє вексель боржнику для погашення.

З вексельним обігом пов'язане надання ще одного кредиту – акцептного. На відміну від облікового кредиту, який надається векселедержателю (одержувачу коштів по векселю), **АКЦЕПТНИЙ КРЕДИТ** надається векселедавцю (платнику по векселю) і виступає гарантійною послугою.

Гарантійною послугою, крім акцептного кредиту, виступає **АВАЛЬНИЙ КРЕДИТ**. Його призначення – покрити зобов'язання клієнта, якщо він не зможе виконати їх самостійно.

Авальний кредит існує у вигляді **різноманітних форм гарантій або доручень**:

- доручення по кредиту;
- гарантія платежу;
- гарантія постачання;
- гарантія надання позики.

Банківські гарантії покликані компенсувати різні види ризику господарських партнерів клієнта.

Характер **середньострокових та довгострокових кредитів** визначає особливості процедури кредитування. Вивчаючи кредитну заяву потенціального клієнта, банк розглядає кредитоспроможність позичальника, його можливості погасити позику у визначений строк та господарську цільоспрямованість кредиту.

Кредити на довгі строки надаються **під забезпечення** у зв'язку з великим ризиком їх своєчасного погашення. Забезпеченням позички крім *майна* клієнта виступають **гарантії** або **поручительство третьої сторони**. Гарантії можуть мати форму прямої гарантії, страхування або обов'язок узяти на себе частину позики після її надання.

Велику увагу банк приділяє надійності кредитування з точки зору погашення кредиту. У кредитному договорі, як правило, є графік погашення позики.

Рівень процентної ставки за середньостроковими та довгостроковими позиками залежить від кон'юнктури на ринку позичкового капіталу, величини та строків погашення позики, фінансового стану позичальника та перспектив його діяльності. У кредитному договорі встановлюється **фіксована процентна ставка** (на весь строк дії договору), або **змінна (плаваюча) ставка**.

Ці ставки спираються (орієнтуються) на **базову ставку**, яка публікується у пресі в промислово розвинених країнах. Ця процентна ставка є найнижчою і встановлюється для «першокласних позичальників» («прайм рейт»), тобто для

найбільш надійних крупних позичальників. Вона є базовою для встановлення інших процентних ставок.

Важливим розділом кредитного договору є обов'язки позичальника – їх кількість і характер залежать від фінансового стану підприємства, кваліфікації його керівництва. Банк вимагає надання балансових звітів підприємствами-позичальниками та іншої інформації. Банк також контролює структуру оборотного капіталу підприємства-позичальника з точки зору ефективності його використання.

Для зменшення ризику банк також вимагає страхування тієї частини ризику, яка піддається страхуванню; заборони передачі у заставу активів підприємства для забезпечення по позичках інших кредиторів; обмеження розміру капітальних вкладень; купівлі цінних паперів.

У світовій практиці довгострокового кредитування важливе місце займають **ІПОТЕЧНІ КРЕДИТИ**, які надаються під заставу нерухомості. Комерційні банки надаючи позички для придбання та будівництва житлових та виробничих будинків, кредитують при цьому усі сфери економіки.

На основі дотримання принципів кредитування виник особливий кредитний механізм, який включає також кредитне планування й управління кредитом, умови та методи кредитування, способи їх кількісного регулювання.

Кредитування здійснюється в межах параметрів, визначених політикою банку, які включають пріоритетні напрями в кредитуванні; обсяги кредитів та структуру кредитного портфеля; граничні розміри кредиту на одного позичальника; методику оцінки фінансового стану та кредитоспроможності позичальника; рівень процентної ставки тощо.

Кредити надаються тільки на комерційних засадах з додержанням таких умов:

- оцінки установою банку кредитоспроможності позичальника, його фінансової стабільності, рентабельності, ліквідності;
- кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені його статутом;
- позичальник повинен мати власне майно і брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується.

Комерційні банки здійснюють свою діяльність в умовах конкуренції, що постійно посилюється. В умовах конкуренції важливим видом активних операцій комерційних банків є їх інвестиційна діяльність.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ означають вкладання коштів у цінні папери підприємств (державних, колективних, приватних) та установ на порівняно тривалий період часу.

Інвестиції банків певними рисами відрізняються від кредитів:

- позика припускає використання коштів протягом відносно короткого проміжку часу з умовою повернення її з виплатою позичкового процента. Інвестування ж означає вкладання грошей з метою забезпечити надходження коштів протягом порівняно тривалого часу до того, як вкладені кошти повернуться до власника;

- при банківському кредитуванні ініціатором угоди, зазвичай, виступає

боржник, а при інвестуванні – банк, який намагається купити активи на ринку цінних паперів;

– в більшості кредитних угод банк – головний і один з небагатьох кредиторів, тоді як в інвестиційному процесі він, як правило, – один з багатьох кредиторів (інвесторів);

– кредитування пов'язане з особистими відносинами банку з позичальником, інвестування ж є знеособленою діяльністю комерційного банку через різні види цінних паперів багатьох підприємств та установ.

Основні цілі інвестиційної діяльності комерційного банку полягають у такому:

1. Забезпечення збереження коштів, тобто безпека вкладень (невразливість від фондових потрясінь). Але безпека вкладень досягається всупереч прибутковості та зростанню.

2. Доходність (прибутковість) цінних паперів, тобто банк прагне отримати дохід від інвестицій. Але доходність досягається на всупереч безпеці.

3. Ліквідність цінних паперів означає, що утримувач цінних паперів буде мати можливість у будь-який час швидко перетворити їх на гроші.

4. Зростання вартості цінних паперів проти номіналу. Нарощувати вкладення власники можуть тільки за рахунок звичайних акцій молодих акціонерних товариств, що швидко розвиваються і пропонують високі дивіденди, щоб зацікавити інвесторів. Але інвестування коштів у невідомі компанії несе дуже великі ризики, аж до їхнього банкрутства. Дивіденди ж за акціями старих, добре відомих товариств, можуть бути низькими, зате відбувається швидке подорожчання капіталу.

Таким чином, жодний з цінних паперів не може задовольнити всі чотири цілі одночасно, тому банк, як інвестор, повинен проводити ретельний аналіз і обирати ті цілі, які для нього на сучасному етапі розвитку більш важливі, а в чомусь йти на компроміс.

Взагалі-то **доходність і ліквідність** є основними факторами, пов'язаними з інвестиційною діяльністю комерційних банків.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ЦІННІ ПАПЕРИ – це зобов'язання, які обертаються на ринку у вигляді **векселів, облігацій, акцій, сертифікатів тощо.**

Цінні папери можуть бути об'єктом банківських інвестицій за двох умов:

- вони повинні обертатися на ринку;
- слугувати фінансовими зобов'язаннями.

З точки зору отримання доходу, **інвестиції комерційних банків** – це друге джерело банківського прибутку після процентів по кредитах. Доходи від цінних паперів банки отримують у вигляді дивідендів, відсотків, зміни курсової вартості цінних паперів на фондовому ринку.

Комерційні банки особливу увагу приділяють якості цінних паперів, які вони купують.

Між кредитними та інвестиційними операціями комерційних банків існує тісний зв'язок. Банки зобов'язані підтримувати оптимальну структуру своїх активів і залежно від економічної ситуації змінювати її або на користь кредитів, або на користь інвестицій. З ряду причин інвестиції не повинні мати таку ж

ліквідність, як позички.

Банківським інвестиціям властиві **фактори ризику**.

Кредитний ризик характерний для цінних паперів, котрі пов'язані з ймовірністю того, що фінансові можливості емітента знизяться так, що він буде неспроможним виконати свої фінансові зобов'язання.

Ринковий ризик може виникнути у зв'язку з непередбаченими змінами на ринку цінних паперів або в економіці, в результаті яких привабливість деяких паперів як об'єктів вкладення коштів може бути частково втрачена, а тому їх продаж буде можливий тільки з великою знижкою.

Процентний ризик пов'язаний з фіксацією процента по облігаціях у договірному порядку з моменту їх випуску й відносною свободою коливань ринкових ставок вверх і вниз. Чим більше часу до погашення облігації (або іншого кредитного зобов'язання), тим вищий ризик, пов'язаний з динамікою ставки процента.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА – це діяльність комерційного банку, прямо пов'язана з ризиком від активних операцій з цінними паперами і яка вимагає від керівництва банку визначеної тактики, стратегії та конкретних дій у цій сфері банківської діяльності. Вона спрямована на забезпечення доходності та ліквідності банківських коштів.

Світова практика випрацювала так зване **«золоте правило інвестицій»**: «дохід від вкладень у цінні папери завжди прямо пропорційний ризику, на який готовий йти інвестор заради отримання бажаного доходу».

Таким чином, існує взаємозалежність між основними факторами вкладення коштів в цінні папери – доходністю, ліквідністю та ризиком. Існує протиріччя між вимогами ліквідності та бажаної доходності (прибутковості) банківських операцій. Таке протиріччя проявляється фактично в кожній фінансовій операції комерційного банку.

Готовність жертвувати ліквідністю заради доходності (прибутковості), і навпаки, означає прийняття банком рішення йти на більший або менший **інвестиційний ризик**.

З метою підвищення прибутковості, скорочення ризику втрат через зниження курсу цінних паперів **інвестиційною діяльністю комерційних банків треба управляти**.

Один з основних методів зменшення ризику можливих втрат капіталу чи доходів, пов'язаного з інвестиціями є **ДИВЕРСИФІКАЦІЯ** – розподіл інвестиційних грошових коштів між різними об'єктами вкладень з метою зниження ризику. Це означає формування інвестиційного портфелю за рахунок цінних паперів багатьох видів, різної якості і різних строків погашення. Мета диверсифікації – мінімізувати ризик у випадку неможливості виконання боржником (емітентом) своїх зобов'язань.

Банки намагаються підтримувати відповідну структуру строків погашення цінних паперів. Один з найбільш розповсюджених методів, який використовують чимало банків – підтримка **«ступінчастої» структури**. Це означає, що кошти вкладаються в цінні папери таким чином, щоб кожен рік наступав строк погашення (платежу) певної їх частини. Кошти, що

вивільняються в результаті погашення, реінвестуються (тобто знову вкладаються) в купівлю нових цінних паперів з максимальним терміном дії. Це дозволяє забезпечити простоту контролю і регулювання та, як правило, дає банку стабільний дохід.

Чимало комерційних банків в інвестиційній діяльності дотримуються *стратегії «штанги»*, її суть полягає в тому, що істотна частка інвестиційного портфеля формується з довгострокових зобов'язань, урівноважених короткостроковими цінними паперами при незначній кількості або відсутності середньострокових цінних паперів.

Цей метод цілком базується на висновках фінансових аналітиків банку. Якщо вони прогнозують, що найближчим часом більш доходними будуть короткострокові цінні папери, то банк буде поповнювати свій інвестиційний портфель саме за рахунок цього виду цінних паперів. Й навпаки, якщо знижуються доходність короткострокових цінних паперів, то доцільно вкладення коштів у довгострокові зобов'язання.

Якщо прогнози аналітиків банку є точними, то «метод штанги» приносить кращі результати ніж ступінчастий.

6.4 Фінансові послуги комерційних банків

Комерційні банки надають своїм клієнтам різноманітні **фінансові послуги**:

- обслуговування платіжного обороту;
- обслуговування зовнішньоекономічної діяльності;
- лізингові;
- факторингові;
- довірчі (трастові);
- гарантійні;
- посередницькі;
- консультаційні;
- послуги по зберіганню цінностей.

Обсяг та різноманітність банківських послуг за останні роки збільшується, і це стає важливим джерелом банківського прибутку.

1. Обслуговування платіжного обороту – одна з найдавніших сфер банківських послуг. За дорученням своїх клієнтів комерційні банки проводять готівкові та безготівкові платежі як за рахунок коштів клієнтів, так і на кредитній основі. Умовою користування послугами щодо організації платіжного обігу є відкриття клієнтом у банку поточного рахунку.

РОЗРАХУНКОВО-КАСОВЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ – послуги банків, пов'язані зі здійсненням безготівкових розрахунків, а також прийманням і виданням готівки.

Банки укладають з клієнтами договори щодо здійснення розрахунково-касового обслуговування і виконують їх розпорядження щодо перерахування

коштів, за що стягують плату з клієнтів у вигляді комісійної винагороди.

Найпоширенішим є безготівковий платіжний оборот, який здійснюється за допомогою *переказів* або *інкасо*.

Платежі за допомогою переказів проводяться банками за дорученням клієнта шляхом списання коштів з його рахунку і зарахування їх на рахунок вказаної клієнтом особи.

Якщо клієнт і його партнер мають поточні рахунки в одному комерційному банку, операція зводиться до дебетування одного рахунку і кредитування іншого.

Якщо рахунки відкриті у різних банках, проводяться міжбанківські розрахунки за допомогою системи кореспондентських зв'язків. Такі зв'язки між двома банками будуються шляхом взаємного відкриття один одному розрахункових рахунків. Надходження та списання коштів з міжбанківських операцій сальдуються, а розрахунки між банками здійснюються на базі взаємного заліку надходжень та вимог (*клірингу*).

Поширеним видом послуг комерційних банків по обслуговуванню платіжного обороту є *інкасування векселів і чеків*. Інкасування векселів провадиться банком за дорученням клієнта до настання строку виплати по векселю (його погашення). Воно оформляється інкасовим індосаментом, надписом на векселі, який містить доручення власника векселя банку одержати оплату. Згідно зі строком погашення банк одержує від боржника потрібну суму, гасить вексель і перераховує гроші на рахунок клієнта.

Інкасування чеків означає прийняття банком від свого клієнта чеків, які є розпорядженням на списання коштів з рахунку клієнта в оплату за товар або послуги.

Комерційні банки, виконуючи функції обслуговування платіжного обігу, проводять також інкасування розрахункових документів. Серед них – платіжні вимоги, платіжні доручення, чеки.

2. Обслуговування зовнішньоекономічної діяльності полягає в посередництві банку в фінансових розрахунках між експортерами та імпортерами, а в разі необхідності – в кредитуванні. Посередництво в розрахунках здійснюється на основі кореспондентських зв'язків між банками двох країн – експортера та імпортера, які передбачають існування розрахункового рахунку банка-кореспондента.

При здійсненні експортно-імпортних операцій застосовується схожа на факторинг операція – форфейтинг.

ФОРФЕЙТИНГ – це операція з купівлі боргу, при якій форфейтор (той, хто купує борг) бере на себе зобов'язання відмови звертатися до кредитора при неспроможності стягнення боргу з боржника.

Форфейтинг – це своєрідна форма кредитування експортерів-продавців в процесі купівлі їх векселів при продажу товарів та послуг шляхом комерційного кредиту. У проведенні форфейтингу беруть участь такі сторони:

- експортер – продавець товарів та послуг;
- імпортер – покупець товарів та послуг;

– форфейтор (банк або фінансова компанія).

Форфейтинг з'явився у 60-х роках ХХ століття. Головними причинами і чинниками, що спонукали цей процес були: зростаючий попит на міжнародний кредит та постійна потреба господарюючих суб'єктів у коштах.

Сутність форфейтингу полягає в тому, що форфейтор купує у експортера-продавця товарів та послуг вексель або інший актив, який надав йому імпортер. Експортер акцептує вексель як засіб платежу за товари та послуги і прагне передати всі ризики та відповідальність форфейтору, який купує вексель в обмін на термінову сплату готівкових грошей. Облік здійснюється за вирахуванням дисконту, після того як форфейтор отримав вексель. Відрахування узгодженої суми здійснюється від номінальної вартості векселя.

При проведенні форфейтингових операцій вексель використовується частіше, ніж інші грошові документи. Це пов'язано з тим, що використання векселя має багаторічний досвід. Цей цінний папір забезпечує швидке та безперешкодне проведення операцій та правову основу, яка закладена ще Женевською конвенцією 1930 року. Використання векселів при форфейтуванні потребує обов'язкового страхування. Це пов'язано з виникненням цілої системи ризиків (комерційних, валютних, політичних).

3. Лізингові послуги відносяться до нових нетрадиційних видів послуг комерційних банків.

ЛІЗИНГ являє собою здачу в оренду на тривалий строк предметів довгострокового використання. Як правило, протягом строку дії договору про лізинг орендар сплачує орендодавцю повну вартість взятого в оренду майна.

Отже, **лізинг** можна розглядати як різновид довгострокового кредиту, що надається у майновій формі і погашається клієнтом у розстрочку.

На прохання клієнта банк закупає певне майно (устаткування, транспортні засоби, ЕОМ та ін.) і бере на себе практично усі зобов'язання власника. Клієнт, на прохання якого було куплене майно, укладає з банком строковий договір оренди, в якому визначаються, поряд з іншими умовами, розмір орендної плати і періодичність її внеску.

Орендна плата складається з таких складових:

- амортизації майна;
- комісійної винагороди за лізингові послуги, що дорівнює проценту за кредит.

Дохід банку від лізингових операцій включає:

- лізинговий процент;
- залишкову вартість майна до моменту закінчення строку оренди.

Плата за лізингову послугу нижча від позичкового процента, тому клієнту вигідніше користуватися лізингом, ніж брати грошову позику для купівлі дорогого обладнання. Обов'язковою умовою є страхування об'єкту лізингу.

Лізинг є одним з найпривабливіших шляхів отримання на умовах товарного кредиту коштів для здійснення виробничої діяльності, особливо для малого та середнього бізнесу. Ідея лізингу – одна з найстаріших у світі бізнесу.

Термін «лізинг» походить від англійського дієслова «to lease», що означає

«брати в оренду».

Лізингова діяльність в Україні регулюється Законом України «Про лізинг» від 16 грудня 1997 року.

З економічного погляду лізинг має певну схожість з банківським кредитом, який надається на придбання основних фондів. Кредитні та лізингові відносини між позичальником (лізингоодержувачем) та кредитором (лізингодавцем) будуються на умовах терміновості, платності, поверненості, матеріального забезпечення (застави).

Разом з тим між банківським кредитом та лізингом є певні відмінності.

Лізинг можна також розглядати з трьох позицій – це **й оренда, й кредит, й інвестиції**.

Об'єктом лізингу може бути будь-яке майно, що його можна віднести до основних фондів, яке не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень на передачу в лізинг (оренду). До об'єктів лізингу належать: машини та обладнання; засоби обчислювальної техніки; транспортні засоби; виробничі будівлі та споруди; інші основні фонди.

Класичному лізингу притаманний тристоронній характер взаємовідносин між трьома основними **суб'єктами лізингу**:

- лізингодавцем;
- лізингоодержувачем;
- постачальником лізингового майна.

Лізингодавець – суб'єкт підприємницької діяльності, у тім числі банківська (небанківська) фінансова установа, яка передає в користування об'єкти лізингу згідно з договором.

Лізингодавцями можуть бути: лізингові компанії; комерційні банки; філії, підрозділи підприємств – виробників обладнання.

Лізингоодержувач – суб'єкт підприємницької діяльності, який отримує в користування об'єкти лізингу за договором.

Лізингоодержувачами можуть бути юридичні особи, зайняті виробництвом тієї чи іншої продукції; фізичні особи, що займаються підприємницькою діяльністю.

Постачальник лізингового майна – суб'єкт підприємницької діяльності, який виготовляє машини, обладнання тощо і передає власне майно, яке є об'єктом лізингу.

До категорії продавців майна належать:

- виробники машин та обладнання;
- оптово-збутові організації;
- торгові фірми;
- власники майна та інші учасники угоди.

Підприємство - лізингоодержувач також здобуває дуже суттєві **переваги**:

– лізинг дає змогу на 100 % фінансувати придбання основних фондів на відміну від банківського кредиту, де фінансовими ресурсами забезпечується тільки 60-70 % їхньої вартості;

– підприємству простіше отримати майно в лізинг, ніж позику на його придбання; лізингове майно виступає як застава, право власності на нього

належить лізингодавцю;

– лізинг дає підприємству більше можливостей для маневрування під час виплати лізингових платежів, оскільки останні здійснюються підприємством, як правило, після отримання виручки від реалізації продукції, що її вироблено на обладнанні, узятому в лізинг;

– зменшується ризик морального старіння обладнання, тому що підприємство бере його не у власність, а в оренду: відтак розширюються можливості оперативного оновлення застарілої техніки без залучення власного капіталу на його фінансування;

– лізингові платежі включають до складу валових витрат, що зменшує оподатковуваний прибуток підприємства-лізингоотримувача;

– плата за лізингову послугу, як правило, нижча від позичкового банківського процента.

Лізинг *залежно від особливостей здійснення лізингових операцій*, може бути двох видів – фінансовий чи оперативний.

ФІНАНСОВИЙ ЛІЗИНГ – це договір лізингу, в результаті укладання якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 60 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладання договору.

Майно, передане за договором фінансового лізингу, зараховується на баланс лізингоодержувача з зазначенням, що це майно взято у фінансовий лізинг. Після закінчення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу, переданий лізингоодержувачу згідно з договором, переходить у власність лізингоодержувача або викупується ним за залишковою вартістю.

При фінансовому лізингу всі витрати на утримання об'єкта лізингу, пов'язані з його страхуванням, експлуатацією, технічним обслуговуванням та ремонтом, несе лізингоодержувач, якщо інше не передбачено договором лізингу.

ОПЕРАТИВНИЙ ЛІЗИНГ – це договір лізингу, в результаті укладання якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, менший строку, за який амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладання договору.

Майно, передане за договором оперативного лізингу, залишається на балансі лізингодавця. При оперативному лізингу всі витрати на утримання об'єкта лізингу, крім витрат, пов'язаних з його експлуатацією та поновленням використаних матеріалів, несе лізингодавець, якщо інше не передбачено договором лізингу.

Після закінчення строку договору оперативного лізингу він може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути повторно переданий у користування іншому лізингоодержувачу за договором лізингу.

Залежно від форми здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним тощо.

Зворотний лізинг – це договір лізингу, який передбачає придбання лізингодавцем майна у власника і передачу цього майна йому у лізинг;

Пайовий лізинг – це здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладення багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти;

Міжнародний лізинг – це договір лізингу, що здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або в разі якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

Міжнародний лізинг здійснюється відповідно до законодавства України, міжнародних договорів, в яких бере участь Україна, та договорів, укладених суб'єктами лізингу.

При здійсненні операцій міжнародного лізингу сплачуються мито, податок на додану вартість та акцизний податок відповідно до законодавства України.

Одним з найновіших видів міжнародного лізингу є **леверідж-лізинг** – створення довірчої компанії лізинговою компанією і орендаром, яка (компанія) купує устаткування у фірми-виробника і здає його в довготермінову оренду іншим фірмам і компаніям. Вигода для цих компаній і фірм – використання податкових пільг, зокрема пов'язаних з прискореною амортизацією.

До сучасних форм міжнародного лізингу також відносять **ліз-бек**, за якого лізингова фірма купує за готівку засоби праці у фірми-виробника в іншій країні, а відтак надає їх цій же фірмі в оренду.

Міжнародний лізинг поділяється на імпорتنний та експортний.

Імпорتنний лізинг – це купівля устаткування вітчизняною лізинговою компанією у зарубіжних фірм з метою наступної передачі його в оренду вітчизняним підприємствам і компаніям.

Експортний лізинг – форма лізингу, за якої в лізинговому контракті передбачається закупівля лізинговою фірмою засобів праці у національного підприємства-виробника (власника), а відтак надання їх в оренду за кордон іноземному лізингокористувачу.

Лізингоодержувач за користування об'єктом лізингу вносить періодичні лізингові платежі.

Згідно чинного законодавства України, лізингові платежі відносяться на валові витрати виробництва та обігу лізингоодержувача.

Лізингові платежі включають:

1) суму відшкодування вартості об'єкта лізингу, що амортизується, на строк, за який вноситься лізинговий платіж – амортизаційні відрахування, (A);

2) суму, що сплачується лізингодавцю як процент за кредит для придбання майна згідно з договором лізингу, (P_{KP});

3) платіж-винагорода лізингодавцю за отримане у лізинг майно – лізингова маржа, ($P_{ВИН}$);

4) відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу, якщо об'єкт застрахований лізингодавцем, ($P_{СТРАХ}$);

5) інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу ($P_{ІНШІ}$).

Таким чином, загальна сума лізингових платежів ($ЛП$) складатиме:

$$ЛП = A + P_{KP} + P_{ВИН} + P_{СТРАХ} + P_{ІНШІ} \quad (6.2)$$

4. ФАКТОРИНГ – це купівля банком у клієнта права на вимогу боргу (без права зворотної вимоги до клієнта).

Також являє новий вид нетрадиційних банківських послуг. Як правило, банк купує дебіторські рахунки, пов'язані з постачанням товарів або наданням послуг. Факторинг виник у 50-ті роки ХХ століття та являє собою придбання фактор-фірмою (в ролі якої найчастіше виступають банки) у клієнта права стягнення боргів.

Факторинг здійснюється наступним чином. Банк купує у своїх клієнтів їх вимоги до дебіторів (боржників) та виплачує їм від 70-90 % суми боргу у вигляді авансу. Після погашення боргу дебітором банк остаточно розраховується з клієнтом, сплачуючи 30-10 % суми, що залишилася, за вирахуванням плати за здійснення факторингової операції, яка включає комісію за послуги по обслуговуванню боргу у розмірі 1,5-3,0 % від загальної суми куплених банком рахунків, а також позичковий процент, нарахований на виданий клієнту аванс.

Головна мета факторингу – інкасування дебіторських рахунків клієнта та отримання платежів, що надходять від боржників.

Плата за факторингове обслуговування залежить від виду факторингу, фінансового стану підприємства-позичальника, масштабів і структури його виробничої діяльності та надійності покупців. Визначаючи плату за факторинг, ураховують процент за кредит і середній термін обороту коштів банку у розрахунках з покупцем.

Факторингова послуга оформлюється шляхом укладання договору між фактором та його клієнтом. У ньому визначаються вид факторингу, розмір кредиту та процентна ставка, сума винагороди, гарантія виконання взаємних зобов'язань та матеріальна відповідальність за їх невиконання, порядок оформлення документів.

У міжнародній практиці існують наступні **види факторингового обслуговування**:

- 1) придбання рахунків зі знижкою та зі сплатою фактору;
- 2) прийняття фактором всіх операцій з обліку продажу;
- 3) ведення рахунків дебіторів клієнта;
- 4) підготовка звітів про стан рахунків клієнта та інкасування боргів;
- 5) надання гарантій повної оплати товарів.

При наданні послуг підприємствам та організаціям через факторинг комерційні банки керуються положеннями Національного банку України.

Уступка вимоги кредитором іншій особі передбачає перехід до набувача вимоги прав, що забезпечують виконання зобов'язання, та регулюється Цивільним кодексом України.

Існують різні **види факторингових операцій**:

- відкриті (конвенційні) та закриті (конфіденційні),
- з правом регресу та без нього,
- внутрішній та зовнішній факторинг,
- повний та частковий факторинг,
- з попередньою оплатою та без попередньої оплати.

При відкритому (конвенційному) факторингу підприємство-постачальник повідомляє підприємство-покупця (дебітора) про те, що права на одержання оплати переуступлено банку або факторинговій компанії. І всі платежі направляються на адресу банку (фактору).

При закритому (конфіденційному) факторингу боржники не повідомлені про посередництво банку (фактора). Закритий факторинг передбачає, що ніхто з контрагентів постачальника не знає про переуступку ним прав на одержання оплати банку чи факторинговій компанії.

Факторинг з правом регресу означає, що банк має право зворотної вимоги до постачальника відшкодувати сплачену суму, тобто постачальник несе кредитний ризик. Це дозволяє банку (факторинговій компанії) повернути підприємству-постачальнику розрахункові документи, від оплати яких відмовився покупець, і вимагати повернення підприємством-постачальником коштів.

Факторинг без права регресу в світовій практиці укладається досить рідко, так як вважається, що вона виправдана лише в тому випадку, коли можливість появи суперечливих моментів або настання неплатоспроможності платника зведена до мінімуму. Від виду операції залежить ступінь ризику, яка визначає і вартість операції (комісійну винагороду банку). Факторинг без права регресу означає, що банк (факторингова компанія) бере на себе весь ризик щодо платежу.

Внутрішній факторинг передбачає, що постачальник, його контрагент та банк перебувають у тій самій країні.

Зовнішній факторинг передбачає, що одна зі сторін факторингової угоди перебуває за кордоном.

Повне факторингове обслуговування включає, крім суто факторингових послуг, надання ряду інших: аудиторських, обліку дебіторської заборгованості, повного управління борговими зобов'язаннями тощо.

Частковий факторинг – це оплата банком (факторинговою компанією) лише рахунків-фактур постачальника.

Факторинг з попередньою оплатою передбачає негайну оплату розрахункових документів постачальника, як тільки їх буде надано банку (факторинговій компанії).

Факторинг без попередньої оплати – це такий вид факторингу, коли банк (факторингова компанія) зобов'язується оплатити передані йому постачальником розрахункові документи лише в день оплати документів боржником.

Переваги факторингу для клієнта:

- більша гарантія своєчасного стягнення (інкасування) дебіторської заборгованості покупця;
- зменшення кредитного платіжного ризику;
- надання продавцю короткострокового кредиту;
- можливість планувати платіжний оборот;
- прискорення оборотності оборотного капіталу;
- покращення кредитоспроможності, оскільки оплата за продукцію

(роботи, послуги) здійснюється банком (факторинговою компанією) протягом 2-3 днів з моменту укладення факторингової угоди.

Крім того, банки (фактор-фірми) надають своїм клієнтам додаткові послуги.

Недоліком факторингу для підприємства є вища вартість цієї послуги порівняно зі звичайним кредитом.

5. ДОВІРЧІ (ТРАСТОВІ) ПОСЛУГИ – це вид діяльності комерційного банку за дорученням клієнта, що ґрунтуються на довірчих правовідносинах, коли одна особа – засновник (довіритель майна), передає своє майно у розпорядження іншій особі – довірчій особі (трасту), для управління в інтересах третьої особи – бенефіціара.

Вони включають виконання робіт по обліку операцій, збереженню цінностей, розміщенню коштів, фінансовому аналізу тощо. Банки здійснюють довірчі операції для приватних осіб, фірм, благодійних організацій, різних фондів.

Таким чином, у зазначених відносинах беруть участь 3 сторони:

1. Довіритель майна або цінностей (засновник) – юридична або фізична особа, яка заснувала траст та/або передала повноваження власника належного їй майна або цінностей відповідно до умов укладеної між ними угоди;

2. Довірена особа (траст) – сторона, яка здійснює управління певним об'єктом. Нею можуть бути спеціалізовані трастові компанії (довірчі товариства) або трастові відділи банків. Об'єктом довірчого управління може виступати рухоме та нерухоме майно, кошти, дорогоцінні метали, цінні папери;

3. Бенефіціар – особа, на користь та в інтересах якої надаються довірчі послуги. Бенефіціара призначає довіритель (сам довіритель майна, третя особа або коло окреслених осіб), залишивши право визначення конкретних бенефіціарів довіреному власнику.

Приватним особам банки надають кілька видів трастових послуг:

- розпорядження спадщиною;
- управління персональними трастами;
- опікунство і забезпечення зберігання майна;
- агентські функції.

Фірмам комерційні банки надають такі види трастових послуг:

- розпорядження активами;
- агентські операції;
- ліквідація підприємств.

Дохід від трастових послуг банків формується за рахунок комісійних винагород, до яких включаються:

- 1) щорічні відрахування від доходів трасту;
- 2) щорічний внесок з первісної суми трасту;
- 3) внесок із суми трасту після закінчення строку дії траст-договору.

Ставки внесків і відрахувань диференційовані залежно від видів трастів і пов'язаних з ними послуг з управління трастами.

Умови, на яких здійснюються трастові угоди, діють багато років або мають безстроковий характер. Трастові відносини з фізичними особами діють протягом життя довірителя плюс 21 рік; відносини, які базуються на заповіті – 20-25 років; на пожертвуванні – більше 40 років; а благодійні мають, як правило, безстроковий характер.

Особливу увагу заслуговують довірчі трастові операції фінансових установ, які створюють умови для розпорядження великими (іноді контрольними) пакетами акцій промислових компаній.

Трастові операції передбачають соціальну відповідальність, тому вони знаходяться під контролем держави: законодавча і виконавча гілки влади регулюють ці операції.

До послуг траст-відділу банку, як правило, відносяться:

1. Збереження цінних паперів.
2. Ведення щомісячних бухгалтерських записів клієнта.
3. Одержання платежів від імені клієнта та за його дорученням, включаючи відсотки, дивіденди, орендні платежі.
4. Купівля і продаж цінних паперів за рахунок і від імені клієнта, і проведення розрахунків із продавцями і покупцями.
5. Консультаційні послуги для підприємств, які включають: вибір оптимального портфеля цінних паперів; податкове планування; придбання нерухомості й інших матеріальних цінностей;
6. Персональне консультування громадян: переказ коштів та інших активів родичам і спадкоємцям у країні і за кордоном; планування оптимального розподілу сімейних доходів.
7. Прийняття цільових вкладів громадян і організацій на купівлю нерухомості й автомобілів.
8. Створення пенсійних фондів організацій і фондів асоціацій громадян (частин пенсійних фондів, внески до яких гарантуються акціями фонду) з управління майном і надання інших послуг за дорученням і в інтересах клієнта на правах його довіреної особи.

У практичній діяльності траст-відділів банків прийнято поділяти довірчі операції на дві групи:

- довірчі операції для фізичних осіб;
- довірчі операції для юридичних осіб.

Однієї з функцій банку в сфері трастових операцій є управління персональними трастами, тобто надання трастових послуг фізичним особам. Такі операції виникають як угода між довірителем і довіреною особою та пов'язані в основному з передачею майна цій особі, що надалі набуває права володіння майном в інтересах довірителя.

До трастових послуг, що надаються банками окремим особам, відносяться: розпорядження спадщиною; управління власністю на довірчій основі; виконання ролі опікуна і/або зберігача майна; виконання агентських посередницьких функцій.

Управління майном у формі трасту має юридичну основу: заповіт, спеціальну угоду, розпорядження суду. Найбільш поширеними є заповітний

траст, довічний траст та страховий траст.

Заповітний траст передбачає розпорядження майном довіреною особою (банком) та розподіл доходу між отримувачами. При цьому управління здійснюється в інтересах бенефіціара.

Довічний траст передбачає передачу грошей або цінностей в управління банку особою, яка отримує дохід упродовж життя, а після смерті дохід отримують його нащадки. При цьому довіритель укладає угоду з банком та передає йому майно, банк здійснює зберігання, інвестування та має право розпорядження доходом й основною сумою згідно з угодою.

Страховий траст полягає в призначенні банка чи іншої довіреної особи довірителем по страховому полісу.

6. Розвиток гарантійних послуг пов'язаний з тим, що здійснення операцій на фінансовому ринку супроводжується великими фінансовими ризиками, пов'язаними з можливістю отримання суб'єктами ринку збитків, втрат та інших негативних наслідків. З метою управління ризиками та зменшення їх величини використовується механізм **гарантії та поручительства**, що забезпечує своєчасність платежу за зобов'язаннями, які виникають на фінансовому ринку між його суб'єктами.

ГАРАНТІЯ – це зобов'язання **гаранта**, що видається на прохання іншої особи – **принципала**, за яким гарант зобов'язується сплатити кредиторі принципала відповідно до умов гарантійного зобов'язання певну грошову суму.

Гарант має право зажадати від принципала в порядку регресу відшкодування сплачених за гарантією сум, якщо інше не передбачено договором гарантії з принципалом.

Видаючи гарантію, гарант (яким може виступати банк, страхова компанія) повинен переконатися у платоспроможності клієнта, оскільки видача гарантії, по суті, має кредитний характер.

Банки беруть на себе зобов'язання при несплаті клієнтом у строк належних платежів здійснити їх за рахунок власних ресурсів. Банківська гарантія може надаватися і під відповідне забезпечення, тобто супроводжуватися відповідною заставою майна. Банківські гарантії можуть бути спрямовані на виконання клієнтом своїх зобов'язань за торговельними та фінансовими угодами: тендерна гарантія; гарантія виконання контракту; гарантія надання кредиту і виставлення акредитива; гарантія платежу; акцептування та авалування векселів тощо.

Надійність гарантії залежить від спроможності організації-гаранта погасити заборгованість, саме тому дуже важливим є здійснення фінансового аналізу платоспроможності та кредитоспроможності самого гаранта, при цьому від нього можуть вимагати забезпечення.

Порядок оцінювання фінансового стану комерційного банку базується на аналізі його балансу та звітності про прибутки та збитки. З метою формування об'єктивного уявлення про фінансово-економічний стан банку-гаранта розраховують показники якості активів та пасивів, їх ліквідності, а також здійснюють оцінку ефективності функціонування банку.

Об'єктом гарантій можуть бути найрізноманітніші угоди, які пов'язані з розрахунковими, кредитними операціями, зобов'язання за контрактами, у тому числі зовнішньоекономічними.

У міжнародній практиці розрізняють наступні **види гарантій**:

1) За своїми організаційно-економічними формами гарантії можуть виступати у вигляді авалю або гарантійного листа.

АВАЛЬ – це гарантія, згідно з якою особа-аваліст приймає на себе відповідальність за сплату боргів, частіше всього перед власником векселя. Ця згода оформлюється підписом аваліста на лицьовій (зворотній) стороні векселя або на спеціальному гарантійному листі, який прикріплюється до векселя – **АЛОНЖІ**. Наявність авалю збільшує надійність та привабливість векселя.

2) За способом виставлення гарантії діляться на

- **прямі** (гарантія виставляється банком-платником)
- **непрямі** (гарантія виставляється через третій банк).

3) Залежно від ступеня участі інших гарантів розрізняють:

– **прості гарантії**, які виставляють організації-гаранти за дорученням своїх клієнтів на користь його контрагента;

– **контр-гарантії** – організація-гарант, частіше банк, звертається до банку-кореспондента з проханням виставити контрагенту його клієнта гарантію та гарантує при цьому банку компенсацію необхідної грошової суми при настанні гарантійного випадку;

– **синдиковані гарантії** – використовуються у випадку великих сум гарантій, тобто коли одна організація-гарант не в змозі оплатити всю суму. У цьому випадку гаранти укладають угоду, відповідно до якої у гарантійному випадку кожна сторона сплачує свою долю гарантійної суми.

4) Також гарантії поділяють на платіжні та договірні.

Платіжні гарантії включають гарантування платежів за векселями, акредитивами та інкасовими операціями. Вони широко використовуються при здійсненні розрахунків за комерційними кредитами.

До договірних гарантій відносять тендерні гарантії, які пов'язані з організацією торгівлі; митні гарантії по сплаті експортно-імпортного мита; гарантії, які необхідно здійснити згідно з певним контрактом, та інші.

5) За способом реалізації гарантій їх поділяють на умовні та безумовні.

При наданні умовної гарантії гарант сплачує по гарантійному випадку лише у разі виникнення певних умов, тобто у документарній формі підтверджується, що партнер клієнта виконав усі договірні умови (зобов'язання) згідно з контрактом або клієнт, платіж якого гарантується, не виконав своїх зобов'язань.

При безумовній гарантії платіж здійснюється за першою вимогою кредитора без урахування заперечень клієнта. Безумовні гарантії, як правило, виставляються за дорученням великих клієнтів.

При оформленні гарантії гарант укладає з клієнтом угоду по забезпеченню гарантійного зобов'язання, тобто умови виставлення гарантії та її забезпечення, можливості пролонгації гарантії.

7. Серед посередницьких послуг банків найбільш розповсюджені:

- ✓ посередництво в одержанні клієнтом кредиту;
- ✓ посередництво в операціях з цінними паперами, валютою, майном.

Перший вид послуг надається банком тоді, коли сам банк не має можливості задовольнити кредитну заявку клієнта

Посередницькі послуги в операціях з цінними паперами, валютою, майном здійснюються на основі доручення клієнта. Особливої уваги заслуговує посередницька практика комерційних банків при емісії, при розміщенні та організації повторного обігу цінних паперів клієнтів. Посередництво банку в цих операціях здійснюється на основі угоди, яка укладена з емітентом. У випадку великих масштабів емісії, обслуговуючий банк може вдаватись до створення консорціуму. Консорціум – угода між банками і (або) промисловими підприємствами для спільного проведення фінансових операцій.

Послуги банку при переводі цінних паперів від одного власника до іншого, тобто при передачі права власності на володіння цими цінними паперами від однієї особи іншій – це **ТРАНСФЕРТНІ ПОСЛУГИ**.

Замовником трансфертних послуг виступають емітенти цінних паперів. У теперішній час перед ними постає безліч проблем, пов'язаних з оперативним обліком цінних паперів та їх власників, повідомленням для багаточисельних акціонерів про діяльність акціонерних товариств і розподіл дивідендів, перереєстрацію власників цінних паперів на вторинному ринку. Дохід банку за посередництво в операціях із цінними паперами утворюється за рахунок різниці в цінах купівлі і продажу.

8. Комерційні банки також надають своїм клієнтам консультаційні послуги. Як правило, консультування є видом послуг, пов'язаних з іншими операціями: кредитними, лізинговими, факторинговими, обслуговуванням платіжного обігу та ін.

Банківські послуги можуть включати консультації:

- щодо допомоги підприємствам, організаціям і установам в налагодженні бухгалтерського обліку, складанні бухгалтерської звітності, заповненні розрахункових документів;
- у галузі економічного (фінансового) аналізу;
- щодо вивчення платоспроможності господарюючих партнерів клієнтів;
- організації і повторного обігу цінних паперів;
- вибору напряму інвестування коштів;
- маркетингові послуги;
- розміщення реклами через мережу установ банку;
- послуги із застосування законодавчих актів та інших нормативних документів у капітальному будівництві та проектуванні;
- з питань зовнішньоекономічної діяльності;
- проведення валютних операцій тощо.

Плата за консультаційні послуги включається в плату за основний вид операцій, який супроводжується консультуванням.

9. Послуги банків по зберіганню цінностей зумовлені тим, що банки мають спеціально оснащені, важкодоступні для викрадачів приміщення. Ці послуги надаються у двох формах:

- надання клієнтам сейфів для зберігання цінностей;
- зберігання цінностей у сталевій камері.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Дайте визначення комерційному банку, охарактеризуйте його роль у банківській системі?
2. Якими є особливості діяльності комерційних банків?
3. За якими ознаками класифікуються комерційні банки?
4. Охарактеризуйте універсальні та спеціалізовані комерційні банки та специфіку їх діяльності.
5. Які функції виконують комерційні банки, охарактеризуйте їх.
6. Які операції здійснюють комерційні банки. Як вони класифікуються?
7. У чому полягає сутність пасивних операцій банків?
8. Охарактеризуйте сутність та склад ресурсів комерційних банків.
9. Охарактеризуйте джерела власного капіталу комерційного банку.
10. З чого складаються залучені ресурси комерційних банків?
11. Дайте визначення депозитним операціям банку.
12. Дайте визначення поняття «вклад», які види вкладів (депозитів) розміщуються в банках?
13. Що є головним джерелом залучення депозитних коштів?
14. Назвіть основну задачу залучення депозитних коштів банком.
15. За якими ознаками можна класифікувати депозити комерційного банку?
16. Охарактеризуйте важелі заохочення, що використовуються при формуванні банком політики залучення коштів від населення.
17. Охарактеризуйте склад безстрокових депозитів.
18. Охарактеризуйте депозити на вимогу та особливості їх функціонування.
19. Охарактеризуйте особливості функціонування контокорентного рахунку.
20. Охарактеризуйте особливості функціонування поточного рахунку з овердрафтом.
21. Дайте визначення міжбанківському депозиту. До якого виду депозитів він відноситься?
22. Охарактеризуйте особливості функціонування строкових депозитів.
23. За якими ознаками класифікуються строкові депозити?
24. Які особливості притаманні строковим депозитам?
25. Охарактеризуйте поняття «ощадний (депозитний) сертифікат». За

якими ознаками класифікуються депозитні сертифікати?

26. У чому полягає необхідність залучення банками додаткових джерел? Які види ресурсів до них відносяться?

27. Що належить до позичених коштів комерційних банків?

28. У чому полягає сутність активних операцій комерційних банків? Охарактеризуйте основні види активних операцій.

29. Які групи банківських активів виділяються з точки зору їх ліквідності та прибутковості?

30. Дайте визначення кредитним операціям банку.

31. Охарактеризуйте основні джерела формування банківських кредитних ресурсів.

32. Дайте визначення банківському кредиту. Які існують види банківських кредитів і за якими критеріями вони класифікуються?

33. На яких умовах здійснюється банківське кредитування позичальників?

34. Дайте порівняльну характеристику ліміту кредитування і кредитної лінії.

35. Як поділяються кредити за порядком, методами та формами надання?

36. Як поділяються кредити залежно від цільового призначення та характеру нарахування процентів?

37. Як поділяються кредити за строками користування і за характером забезпечення?

38. Які існують кредити за методами погашення і способам сплати процентів?

39. Які існують форми забезпечення повернення кредиту? Яким вимогам повинно відповідати забезпечення кредиту?

40. Як поділяються кредити за кількістю кредиторів?

41. Які існують особливості короткострокового, середньострокового та довгострокового кредитування?

42. Охарактеризуйте контокорентний кредит і овердрафт.

43. Охарактеризуйте вексельні кредити та їх місце серед короткострокових кредитів комерційних банків.

44. Охарактеризуйте особливості процедури середньострокового та довгострокового кредитування.

45. Охарактеризуйте іпотечні кредити та їх місце у світовій практиці довгострокового кредитування.

46. Дайте визначення інвестиційним операціям банків. У чому полягає особливість інвестиційних операцій банків порівняно з кредитними?

47. Якими є основні цілі інвестиційної діяльності комерційного банку?

48. Що входить до поняття «інвестиційні цінні папери»?

49. Які фактори ризику властиві банківським інвестиціям?

50. Охарактеризуйте управління методи інвестиційною діяльністю комерційних банків.

51. Охарактеризуйте зміст обслуговування платіжного обороту.

52. Охарактеризуйте сутність розрахунково-касового обслуговування банками.

53. Охарактеризуйте зміст обслуговування зовнішньоекономічної діяльності.
54. Охарактеризуйте сутність та механізм дії форфейтингу.
55. Дайте характеристику лізингових послуг.
56. Дайте характеристику факторингових послуг. Які види факторингового обслуговування Ви знаєте?
57. Які види факторингових операцій здійснюють комерційні банки?
58. Якими є переваги факторингу для клієнта комерційного банку.
59. Яким чином формується дохід від трастових послуг банків?
60. Дайте визначення довірчим (трастовим) послугам. Охарактеризуйте які три сторони беруть участь у трастових відносинах.
61. Які види трастових послуг банки надають приватним особам й фірмам?
62. Охарактеризуйте гарантійні послуги, що надають комерційні банки.
63. Які види гарантій застосовують у міжнародній практиці?
64. Які фінансові послуги надають банки своїм клієнтам? За якими ознаками класифікуються банківські послуги?
65. Які посередницькі послуги найбільш розповсюджені в банках?
66. Дайте визначення трансфертних послуг та поясніть механізм дії.
67. Які консультаційні послуги надають банки?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Капітал банку – це:

- а) сукупність власних, залучених та запозичених коштів;
- б) фонд ресурсів, що були внесені засновниками, акціонерами (учасниками) банку, і належать їм;
- в) кошти надані в порядку рефінансування НБУ;
- г) усе перераховане вище.

2. Які з перерахованих операцій є пасивними?

- а) кредитні;
- б) інвестиційні;
- в) депозитні;
- г) факторингові.

3. Банківські інвестиції – це:

- а) купівля цінних паперів у держави і населення;
- б) система грошових розрахунків без участі готівки;
- в) відкриття рахунків клієнтам;
- г) всі відповіді правильні.

4. Депозитний сертифікат – це документ:

- а) який свідчить про те, що грошові кошти вносяться ними до банку з метою накопичення й отримання відповідного доходу у вигляді процентів;
- б) що видається тільки юридичній особі у вигляді письмового свідоцтва байку про внесення грошових коштів, яке надає право власнику сертифіката

після закінчення встановленого терміну отримувати суму внеску та відповідні проценти;

в) який видається виключно фізичній особі як свідоцтво про внесення нею грошей на банківський рахунок та надає право власнику на отримання відповідної суми і процентів;

г) немає вірної відповіді.

5. Серед недепозитних джерел формування банківських ресурсів найбільш поширеними на сучасному етапі є:

а) залучення інвестиційних коштів та іноземних інвесторів;

б) державна підтримка, рефінансування в Національному банку України; субвенції інших банків;

в) отримання міжбанківських кредитів, рефінансування в Національному банку України, операції РЕПО;

г) отримання міжбанківських кредитів, рефінансування в Національному банку України, операції РЕПО.

6. Більшість комерційних банків, які функціонують в Україні, це:

а) державні банки;

б) спеціальні банки;

в) акціонерні банки;

г) спільні банки.

7. Найбільш стабільними з точки зору прогнозування рівня залишків та визначення термінів повернення коштів є:

а) строкові вклади (депозити);

б) депозити до запитання;

в) короткострокові депозити.

г) валютні депозити.

8. Основним джерелом недепозитних ресурсів комерційного банку є:

а) операції з отримання міжбанківських позик;

б) операції з отримання державних позик;

в) операції з отримання зарубіжних позик;

г) операції з залучення депозитів.

9. До активних операцій комерційного банку належать:

а) надання кредитів;

б) придбання цінних паперів;

в) емісія цінних паперів;

г) права сторона балансу банку

10. Хто встановлює розміри процентних ставок при видачі кредиту комерційними банками?

а) Верховна Рада України;

б) Національний банк України;

в) комерційні банки самостійно;

г) позичальники, виходячи зі своїх інтересів.

МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ ТА ФОРМИ ЇХ СПІВРОБІТНИЦТВА З УКРАЇНОЮ

- 7.1 Сучасна система міжнародних валютно-кредитних організацій.
- 7.2 Міжнародний валютний фонд і його діяльність в Україні.
- 7.3 Світовий банк: основи організації, структура та призначення.
- 7.4 Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції.
- 7.5 Європейський банк реконструкції та розвитку.
- 7.6 Банк міжнародних розрахунків.

7.1 Сучасна система міжнародних валютно-кредитних організацій

Глобальний характер якого набула сучасна економіка сприяв виникненню міжнародних фінансових організацій, які перетворилися на складові елементи системи валютно-кредитних відносин.

Міжнародні валютні відносини як економічне явище почали створюватись ще в античну та феодальну давнину, спочатку у формі обміну іноземних монет, а потім у формі розрахунків між банками різних країн.

Проте цілісна система валютно-кредитних відносин сформувалася лише у другій половині ХІХ ст., коли розвиток міжнародного поділу праці стимулював процес утворення міжнародних банків та формування міжнародної економіки. Розвиток міжнародної економіки, диверсифікація міжнародних економічних відносин призвели й до ускладнення валютно-кредитних відносин. Результатом цих процесів стала поява:

- міжнародного валютно-кредитного ринку, а загалом і світового господарства;
- міжнародних фінансових центрів.

В нових умовах господарювання відбувається збільшення кількості клієнтів найбільших банків (приватних фірм, інших іноземних банків, урядів іноземних держав тощо), а також обсягів валютних угод, що призвело до зростання міжнародної ролі банків. Але цей процес гальмувався:

- невпорядкованістю міжнародних валютно-кредитних відносин;
- практично некерованістю валютних ринків;
- неоднозначністю й суперечливістю валютної політики різних країн.

Виникає нагальна потреба у заходах міжнародного характеру, що перетворили б досить-таки стихійні валютно-кредитні відносини в упорядковану систему. Необхідно було утворити наднаціональні органи, які б встановлювали «правила гри» на міжнародному валютному ринку. **Такими тимчасовими органами стали міжнародні конференції**, які юридично оформили статус світової валютної системи на основних етапах її розвитку.

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ (ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ) КОНФЕРЕНЦІЇ – це специфічне явище в інституціональній системі міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин.

За своєю суттю вони близькі (але не тотожні) міжнародним організаціям.

Спільним у конференцій і міжнародних організацій є їхнє призначення – це регулятори світового валютно-кредитного ринку.

Проте *функції конференцій є більш широкими, ніж функції організації*; часто організація утворюється внаслідок рішень конференції (наприклад, Міжнародний валютний фонд був заснований за постановою Бреттон-Вудської конференції).

Інша відмінність – в термінах функціонування. Конференція – короткостроковий орган; міжнародні ж організації створені для довгострокового функціонування.

Таким чином, **МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ**, не є інститутом у повному розумінні цього слова. Але вона відіграє важливу організаційну роль у формуванні інституціональної системи.

Міжнародними конференціями світового значення були:

- Паризька конференція (1867 р.);
- Генуезька міжнародна конференція (1922 р.);
- Бреттон-Вудська валютно-фінансова конференція (1944 р.);
- Ямайська Угода країн-членів МВФ (1976 р.).

Міжнародні та регіональні валютно-кредитні установи з'явилися у ХХ ст. Вони створені та діють на основі міждержавних угод та покликані регулювати міжнародні економічні відносини. Їх мета – сприяти розвитку зовнішньої торгівлі й міжнародного та регіонального валютно-фінансового співробітництва, підтримувати рівновагу платіжних балансів країн, що входять до них, регулювати курси їхніх валют, надавати кредити цим країнам і гарантувати приватні позики за кордоном.

Найважливішу роль серед названих міжнародних організацій відіграють Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), який є головною установою групи Світового банку. Вказані установи було засновано на Міжнародній валютно-фінансовій конференції, яка відбулася у 1944 р. у Бреттон-Вудсі (США). СРСР та Україна хоча й брали участь у конференції, але не ратифікували угоди про МВФ та МБРР і не вступили до складу цих організацій. Наслідком стала багаторічна ізоляція СРСР та його союзників від світової економічної та валютно-фінансової системи, що значною мірою було зумовлено політичними та ідеологічними мотивами.

У 1992 р. у практиці міждержавних валютних відносин сталася досить значна подія: членами МВФ прийнято країни, що входили до колишнього СРСР, у тому числі й Україну. Завдяки цьому фактично завершено процес глобалізації економічного простору валютного регулювання, що здійснюється цією важливою міжнародною організацією.

Міжнародні та регіональні валютно-фінансові організації мають свої цілі,

вирішують різні завдання та діють на глобальному та регіональному рівнях. Їх діяльність є важливою складовою світового та регіонального співробітництва та інтеграції. Україна, розвиваючи співробітництво з багатьма з них, намагається інтегруватися у світову економічну систему.

Таким чином, *наприкінці ХХ сторіччя утворилася розгалужена й досить складна інституціональна структура міжнародного валютно-кредитного ринку.*

Інституціональну структуру міжнародного валютно-кредитного ринку складає сукупність міжнародних банків, валютних бірж, валютних фондів, державних установ і міжнародних організацій, через які здійснюється рух капіталу в сфері міжнародних економічних відносин.

Поява сучасних міжнародних організацій у валютно-кредитній сфері в першій половині ХХ ст. пов'язана з утворенням:

- Банку міжнародних розрахунків (БМР) у 1930 р.;
- Міжнародного валютного фонду (МВФ) у 1945 р.;
- Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР) у 1945 р.

Сьогодні на міжнародному валютно-кредитному ринку **основними структурними блоками є такі групи інститутів:**

1. Державні органи та заклади, що контролюють міжнародну валютно-кредитну діяльність країни, – міністерства (фінансів, економіки), національні банки та інші установи.

2. Транснаціональні банки (ТНБ).

3. Валютні біржі.

4. Міжнародні валютно-кредитні організації:

- Міжнародний валютний фонд (МВФ);
- група Світового банку (МБРР, МАР, МФК, БАГІ, МЦУІС);
- Банк міжнародних розрахунків (БМР);
- група Європейських міжнародних банків, організаційно пов'язаних з ЄС (Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Європейський центральний банк (ЄЦБ);
- регіональні банки розвитку;
- неспецифічні органи ООН (ЕКОСОП, ЮНКТАД);
- клуби кредиторів (Паризький, Лондонський);
- консультативні групи (G–5, G–7, G–10, G–20, G–30 та ін.).

ЕКОСОП – Економічна і соціальна Рада ООН – один із шести ключових органів ООН, який відповідає за координацію економічної діяльності ООН та її спеціалізованих установ, в економічній та соціальній сферах. Створена у 1946 р. До складу ЕКОСОП входять 54 держави-члени ООН, які обираються Генеральною Асамблеєю ООН терміном на 3 роки, щорічно по 18 членів із щорічним переобранням третини членів Ради, трирічний строк яких закінчився. Місця в Раді розподіляються за географічним критерієм:

- 14 місць – країни Африки;
- 11 – країни Азії;
- 6 – країни Східної Європи;
- 10 – країни Латинської Америки та Карибського басейну;

– 13 – країни Західної Європи та інші країни.

Серед основних завдань, які покладені на ЕКОСОП, – сприяння формуванню необхідних умов для економічного розвитку і соціального прогресу, підвищення рівня життя і повної зайнятості населення; сприяння міжнародній співпраці в галузі культури, освіти та охорони здоров'я; заохочення до загальної поваги і дотримання прав людини.

Кожен член Ради має один голос, рішення приймаються простою більшістю голосів. ЕКОСОП проводить щорічно дві сесії тривалістю в один місяць: у Нью-Йорку і у Женеві.

Україна неодноразово обиралася членом ЕКОСОП (1946 р., 1977–1979 рр., 1989–1991 рр., 1993–1995рр., 2002–2004 рр., 2010-2012 рр.). У 2008–2009 рр. вона була членом більшості функціональних комісій ЕКОСОП: Комісії з народонаселення і розвитку, Комісії з наркотичних засобів, Комісії із запобігання злочинності та карного правосуддя, Комісії сталого розвитку, Комісії соціального розвитку. Протягом 2004–2007 рр. входила до складу Статистичної комісії. Україна також представлена у складі Комітету з програми й координації та Комітету по внесках. У березні 2019 р. Україну було обрано членом Ради на період 2019-2021 рр.

ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі та розвитку – була заснована у 1964 році та має статус постійного міжурядового органу Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у сфері торгівлі, інвестицій та розвитку. Членами ЮНКТАД є 194 країни.

Основні завдання – сприяння розвитку міжнародної торгівлі, рівноправної взаємовигідної співпраці між державами, напрацювання рекомендацій по функціонуванню міжнародних економічних відносин. Резолюції, заяви ЮНКТАД мають характер рекомендацій.

Своєрідними інститутами в структурі міжнародних валютно-кредитних відносин є клуби кредиторів і консультативні групи країн. Найвідоміші й найвпливовіші в міжнародних відносинах – *Паризький та Лондонський клуби кредиторів*.

Паризький клуб утворено у 1956 р. як неформальну організацію урядів країн-кредиторів для розв'язання проблеми заборгованості. Клуб здійснює нагляд за процесом сплати боргів й веде переговори з країнами-боржниками з питань реструктуризації боргів. Членами клубу є переважно розвинуті країни ОЕСР. Головою клубу традиційно є представник міністерства фінансів Франції. Члени Паризького клубу беруть на себе зобов'язання кредитувати один одного в національних валютах, а також – треті країни в рамках спільної угоди про позики. Крім того, вони надають валюту Міжнародному валютному фонду. Клуб розробляє умови позик, приймає рішення про пролонгацію заборгованості, а також припинення платежів по боргам.

Лондонський клуб – неурядова організація, яка об'єднує майже 600 найбільших приватних банків-кредиторів. Банки-члени клубу укладають з урядом країни-боржника угоду про умови погашення боргу, його реструктуризації. Угода про реструктуризацію можлива тільки в тому випадку,

якщо країна-боржник приймає програму МВФ зі структурного керування своєї економіки, причому її виконання жорстко контролюється.

Таким чином, Паризький і Лондонський клуби, формально незалежні організації, тісно координують свою роботу з МВФ. У сфері їх діяльності з 90-х років опинилися країни з перехідною економікою; від рішення клубів багато де в чому залежить доля величезної заборгованості та майбутнього кредитування цих країн, у тому числі й України.

У міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносинах зростаючу роль відіграють **консультативні групи провідних країн світу**. Це також своєрідні клуби на міждержавному рівні, які здійснюють загальне регулювання міжнародних економічних процесів, в тому числі й у валютно-кредитній сфері.

Група п'яти (G-5) складається зі США, Японії, Німеччини, Франції, Великої Британії. Утворена у 1985 р. з метою стабілізації курсів національних валют та розробки для цього відповідних заходів.

Група семи (G-7) «Велика сімка» складається з G-5 плюс Канада та Італія. Лідери цих країн регулярно зустрічаються для обговорення широкого кола спільних економічних проблем і намагаються узгоджувати свою економічну політику. Крім них у зустрічах бере участь Європейський Союз, проте без права голосувати за проведення щорічних зборів.

Щороку група проводить зустріч глав урядів та численні допоміжні зустрічі. Наприклад, міністри фінансів G-7 проводять зустрічі чотири рази на рік.

Останнім часом Велика Британія та Франція пропонують розширити групу та включити до неї ще 5 країн, що активно розвиваються: Бразилію, Китай, Індію, Мексику та Південну Африку, що обумовлено зростанням політичного впливу цих держав. Ці країни вже брали участь у попередніх зустрічах як гості, такі зустрічі називають «G-7 + 5». Станом на 2018 рік жодна з них не приєднана до G-7. Через це вплив «Великої сімки» зменшується. Натомість частіше відбуваються зустрічі «Великої двадцятки», яка більш реально відображає стан політико-економічного життя світу.

Група десяти (G-10) об'єднує Бельгію, Канаду, Францію, Італію, Німеччину, Японію, Нідерланди, Швецію, Швейцарію, Велику Британію та США – держави, які підписали Генеральну угоду про позики (Швейцарія приєдналася вже після сформування групи й стала одинадцятою країною, але назва об'єднання не змінилася). Основна мета – взаємні консультації й співробітництво у фінансовій та економічній сферах і вирішення проблем міжнародної валютної системи.

Міністри фінансів й голови центральних банків країн – учасниць G10 зазвичай проводять щорічні саміти безпосередньо перед самітами МВФ і Світового банку.

Група двадцяти (G-20) об'єднує 20 міністрів фінансів та керівників центральних банків. Членами «двадцятки» є Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Корея, Мексика, Німеччина, Південно-Африканська Республіка, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, Японія та Європейський Союз. Постійними учасниками

зустрічей «двадцятки» є МВФ, Європейський центральний банк і Світовий банк. Мета – співробітництво у вирішенні найважливіших світових економічних і фінансових проблем.

Основна форма діяльності G-20 – щорічні зустрічі на рівні міністрів фінансів і голів центробанків. Зустрічі проходять в країні, яка є головою групи. Країна-голова G20 міняється щорічно за принципом ротації.

Група тридцяти (G-30). Це некомерційна організація провідних банкірів, економістів і бізнесменів, створена у 1978 р. при сприянні Фонду Рокфеллерів для обговорення ключових проблем, неофіційного обміну думками, консультацій з економічних питань, у тому числі й валютно-кредитних. Штаб-квартира знаходиться у Вашингтоні (США). Група формулює рекомендації для центробанків і провідних світових банків. На сьогоднішній день до групи фактично входить 33 члена, які очолюють найбільші центробанки, приватні комерційні та інвестиційні банки (з розряду тих, що Банк міжнародних розрахунків відносить до «системоутворюючих»). Учасники зустрічей реалізують прийняті рекомендації, використовуючи свої адміністративні можливості, зв'язки і вплив [65]. Фактично це наднаціональна організація, яка має можливість впливати на діяльність центробанків, а отже задає вектор розвитку всіх світових фінансів.

Нарешті регулювання міжнародних відносин у валютно-кредитній і фінансовій сфері здійснюють неспецифічні органи ООН, тобто організації, діяльність яких виходить за межі цієї сфери. В першу чергу, це ЕКОСОП, потім ЮНКТАД та деякі інші органи й організації.

Найбільш ефективно діють **валютно-кредитні інститути, що з'явилися внаслідок західноєвропейської економічної інтеграції**. Вони стали інструментом валютної політики спочатку Європейських співтовариств, а потім і Європейського Союзу.

Основними елементами валютної інтеграції у Західній Європі є:

- 1) узгоджений режим валют;
- 2) утворення колективної валюти;
- 3) спільні фонди взаємного кредитування тощо.

Регулюючу роль в інтеграційному процесі відіграють державні валютно-кредитні та фінансові інститути. Найважливішими з них є:

- Європейський інвестиційний банк (ЄІБ, утворений у 1958 р.);
- Європейський фонд розвитку (ЄФР, 1958 р.);
- Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС, 1973 р.), який потім був трансформований в Європейський валютний інститут (ЄВІ, 1994);
- Європейський валютний фонд (1979 р.).

До 1979 р. в основному була сформована Європейська валютна система (ЄВС), яка призначена надати імпульс економічній інтеграції. ЄВС являє собою сукупність економічних відносин, пов'язаних з функціонуванням валюти в країнах «Спільного ринку» (згодом ЄС).

У 1994 р. утворено Європейський валютний інститут, який розпочав підготовку організації Європейської системи центральних банків і утворення

Європейського центрального банку.

З 1999 р. здійснюється трансформація Європейського валютного інституту в Європейський центральний банк (ЄЦБ), який розташований у Франкфурті-на-Майні. Як підсумок валютної інтеграції в рамках ЄС відтоді діє Європейський валютний союз (ЄВС).

Соціально-економічні й політичні зрушення в світі утворили нову ситуацію у відносинах між Західною і Східною Європою, коли вже ясно визначилася тенденція до зближення всіх європейських країн, в тому числі до економічного. Необхідними стали інститути, що були б інструментами всіх європейських країн. Одним з них став Європейський банк реконструкції й розвитку (ЄБРР), утворений в 1990 р. практично усіма європейськими країнами, а також США, Канадою, Японією й деякими іншими неєвропейськими державами.

Інтеграційні процеси на рівні регіонів сприяли утворенню регіональних міждержавних економічних угруповань і в інших частинах світу. Становлення валютної інтеграції в цих регіонах вимагало створення відповідних **валютно-кредитних інститутів у вигляді регіональних банків і валютних фондів**. Найбільшими з них є:

- Міжамериканський банк розвитку (МаБР, 1959р.);
- Африканський банк розвитку (АфБР, 1964 р.);
- Азіатський банк розвитку (АзБР, 1965 р.);
- Ісламський банк розвитку (ІБР, 1976 р.);
- Арабський валютний фонд (АВФ, 1977).

Банки розвитку призначені для створення сприятливих умов економічного зростання країн, що розвиваються. Крім того, вони повинні сприяти здійсненню політики регіоналізму, зміцненню регіональної політичної солідарності, а також етнічної та конфесійної солідарності (у цьому відношенні взірцеві Ісламський банк розвитку та Арабський валютний фонд).

Згодом стало ясно, що тільки своїми власними силами країни, що розвиваються, через обмеження коштів не в змозі забезпечити міждержавне кредитування й розв'язати регіональні валютно-кредитні й фінансові проблеми. Тому до числа членів більшості регіональних банків входять й розвинені держави. Так, у Міжамериканському банку розвитку, крім 26 латиноамериканських держав, членами є ще США, Велика Британія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Японія, Канада, Франція та ще низка неамериканських країн. Аналогічна ситуація в Міжамериканському банку розвитку. При цьому розвинуті країни посідають ключові позиції в регіональних банках й мають переважаючий вплив на їх політику.

Головне призначення міжнародних фінансових інститутів – регулювання міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин з метою ефективного розвитку світогосподарських зв'язків.

Основні цілі міжнародних інститутів:

- стійкий і поступальний розвиток економіки;

- прискорення міжнародної валютної інтеграції як на регіональних рівнях, так і в глобальному вимірі;
- нормалізація і стабілізація міжнародних валютно-кредитних відносин;
- лібералізація й координація валютно-кредитної політики у відносинах між країнами;
- надання економічної допомоги країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою шляхом надання кредитів і консультативної допомоги;
- збирання та обробка інформації,
- наукові дослідження з проблем міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин.

7.2 Міжнародний валютний фонд і його діяльність в Україні

МІЖНАРОДНИЙ ВАЛЮТНИЙ ФОНД було створено з метою регулювання валютних відносин між країнами-членами. МВФ повинен відігравати подвійну роль: з одного боку, стежити за виконанням своїми членами визначених правил поведінки в галузі валютно-фінансових відносин, а з іншого – надавати ресурси для фінансування дефіцитів платіжних балансів тим країнам, які цього потребують.

МВФ – міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи ООН. МВФ сприяє міжнародному валютному співробітництву та стабілізації валют, підвищенню ступеня їх конвертованості, підтримує рівновагу платіжних балансів країн-членів Фонду, надає короткострокові кредити країнам-членам Фонду для покриття тимчасового дефіциту їхніх платіжних балансів, на ліквідацію валютних обмежень, організовує консультативну допомогу з фінансових і валютних питань.

При наданні кредитів МВФ ставить перед країнами-боржниками деякі політичні та економічні умови, які втілюються у програмах перебудови економіки. Цей порядок називається принципом обумовленості. Як правило, вказані програми охоплюють заходи, що належать до сфери бюджетно-податкової, кредитно-грошової політики, цінового механізму, зовнішньої торгівлі, міжнародних кредитних та валютно-розрахункових відносин. Вони пов'язані зі зменшенням державних витрат, підвищенням податків і ставки позичкового процента, зміною валютного курсу та ін.

Кожна країна-учасниця, вступаючи до Фонду, робить відповідний внесок, який визначається встановленою квотою. Розмір такої квоти, що переглядається з періодичністю у 5 років, розраховується на основі оцінки економічного потенціалу окремих країн у світовому господарстві. Відносно до розміру квот визначається «вага» голосу кожної країни в керівництві Фондом та обсяг її можливих запозичень.

Квота України на кінець 1992 р. становила 0,7 %. Відповідно до цієї квоти вступний внесок для України було визначено у розмірі 911 млн дол США.

Згідно з існуючим положенням з визначеної суми лише 22,7 % виплачується у вільно конвертованій валюті (ВКВ), а решта – у національній грошовій одиниці.

Рішенням Ради керуючих МВФ від 22 січня 1999 р. передбачено зростання сумарного капіталу МВФ до 210 943,0 млн СПЗ проти 145 321,0 млн СПЗ. Унаслідок цього квота України в МВФ зросла з 997,3 млн СПЗ до 1 372,0 млн, що дає змогу помітно розширити обсяг її можливих запозичень у МВФ.

Ставши членом МВФ, Україна водночас увійшла й до структури Світового банку. Їй виділено квоту у 10 678 акцій на загальну суму в 1,3 млрд дол. США. Валютну готівку за членство України в банку на суму 7,9 млн дол. США внесли Нідерланди, що є країною-опікуном нашої держави у цій банківській структурі.

На початку своєї діяльності, наприкінці 40-х років, практично не було розвинутої системи міжнародних фінансових приватних ринків. Тому МВФ був джерелом коштів як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються. Протягом останніх 40-50-тих років одним з найцікавіших аспектів економічного розвитку у світі стала дуже швидка інтернаціоналізація приватного фінансового ринку. І сьогодні більшість розвинутих країн не потребують фінансових ресурсів Фонду, бо вони мають доступ до приватних фінансових ринків. Тому МВФ від фінансування всіх країн-членів зараз переключився на підтримку країн, що розвиваються, тобто тих країн, які не мають доступу до приватних фінансових ринків. Відбулась переорієнтація МВФ від статусу, так би мовити, міжнародного банкіра до організації, що сприяє економічному розвитку країн, які самі не в змозі вийти на фінансові ринки і потребують офіційної підтримки Фонду.

Фінансові ресурси МВФ спрямовуються для надання допомоги країнам-членам, які намагаються подолати проблеми платіжного балансу, а також для сприяння у пом'якшенні наслідків реалізації стабілізаційних програм. МВФ надає фінансування як зі своїх загальних ресурсів, так і в межах механізмів пільгового фінансування, управління якими здійснюється окремо. Держави-члени, які користуються загальними ресурсами МВФ, «купають» (тобто позичають) валюту інших держав-членів або СПЗ в обмін на еквівалентну суму у своїй власній валюті. МВФ стягує плату за такі позики та вимагає, щоб держави-члени в межах визначеного терміну «викупили» свою валюту у МВФ (тобто погасили заборгованість), використовуючи для цього валюту інших держав-членів або СПЗ. Пільгове фінансування надається у вигляді кредитів під низькі проценти.

Відносини МВФ з країнами-позичальниками, у тому числі з Україною, будуються відповідно до трьох типів програм (табл. 7.1).

Розпорядником фінансових ресурсів, наданих МВФ Україні, є НБУ. Отримання цих ресурсів обумовлено виконанням українською стороною погоджених з МВФ критеріїв ефективності, таких як рівень чистих міжнародних резервів НБУ, монетарні показники та дефіцит консолідованого бюджету тощо.

Таблиця 7.1

**Типи програм відповідно до яких будуються відносини
МВФ з країнами-позичальниками**

Програма системної трансформації економіки	Стандартна програма, яка має назву Stand by (стенд-бай)	Програма розширеного фінансування (EFF – Extended Fund Facility)
Програму створено спеціально для цих країн та країн Східної Європи. Вона є своєрідною підготовчою програмою, відносно простою у своїх вимогах. Виконання такої програми не потребує складного інвестиційного апарату в країні. Це первісна програма – програма системної трансформації економіки, реалізація якої дає змогу країні і МВФ співпрацювати.	Програма короткострокового фінансування; як правило, вона триває від 12 до 13 місяців і спрямована на здійснення першочергових заходів, необхідних для досягнення макроекономічної стабілізації. Після реалізації цієї програми країна може укласти з МВФ угоду про програму розширеного фінансування.	Розрахована на 3 роки і спрямована на закріплення досягнень початкової стабілізації за програмою «стенд-бай». Одночасно значно більше уваги приділяється структурним змінам в економіці, тим елементам, які становлять базу (основу) подальшого економічного зростання.

Слід відмітити, що співробітництво між Україною і МВФ включає як надання технічної допомоги так і запозичень за різними програмами співробітництва.

Історію співробітництва України та МВФ наведено у табл. 7.2.

Таблиця 7.2

Історія співробітництва України та МВФ

Етапи програми	Надані транші та цілі програми
1	2
1-й етап - 1994-1995 рр.	Програма системної трансформаційної позики на суму 498,7 млн. СПЗ (\$ 763,1 млн.), метою якої була підтримка платіжного балансу України.
2-й етап - 1995-1998 рр.	Трирічна програма Stand by , загальна сума кредиту на 1,3 млрд. СПЗ (\$ 1,9 млрд., замість 2,9 млрд.). Метою цих кредитів була підтримка курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу України. У 1998 році Фонд програму зупинив, Україна не виконала умови за показником дефіциту бюджету і максимальних темпів зростання грошової бази.

1	2
3-й етап - 1998-2002 рр.	<p>Програма розширеного фінансування (EFF – Extended Fund Facility), призначена для країн з серйозним порушенням рівноваги платіжного балансу, викликаним несприятливими структурними змінами виробництва, торгівлі або цінового механізму. Передбачала надання кредиту обсягом \$ 2,6 млрд.</p> <p>У рамках цієї Програми EFF Україна отримала 1,2 млрд. СПЗ (\$ 1,6 млрд.), які були спрямовані на поповнення валютних резервів Національного банку України. Всю суму не вдалося отримати з-за низьких темпів виконання програми Фонду та ігнорування Україною деяких умов.</p>
4-й етап - 2002-2008 рр.	<p>Наприкінці 2002 року Кабінет Міністрів України прийняв рішення, що подальший формат співробітництва України з МВФ передбачатиме співпрацю, на безкредитній основі, в рамках річної програми «попереджувальний стенд-бай», яка надавала можливість отримати від МВФ зарезервованій кредит у сумі, еквівалентній 411,6 млн. СПЗ (30 % квоти України), у випадку погіршення ситуації з платіжним балансом або валютними резервами країни. Співробітництво України з МВФ у цей період було сконцентровано у сфері технічної допомоги.</p> <p>Проте, до кінця березня 2005 року співробітництво стало неможливим у зв'язку з невиконанням умов програми.</p>
5-й етап - 2008-2013 рр.	<p>Нова дворічна програма співробітництва Stand by загальним обсягом в 802 % від квоти України в МВФ, або 11 млрд. СПЗ (приблизно \$ 16,4 млрд., замість \$ 25,7 млрд).</p> <p>В рамках програми Stand by Україна отримала три транші. 3 млрд. СПЗ були в терміновому порядку зараховані до золотовалютних резервів Національного банку України. У повному обсязі отримати коштів не вдалося через те, що український уряд не вирішив ряд питань, пов'язаних з дефіцитом бюджету і девальвацією гривні.</p>
6-й етап - 2014-2016 рр.	<p>Нова позика Stand by обсягом 16,5 млрд. дол. США (10,976 млрд. СПЗ). В рамках цієї програми Україна отримала два транші обсягом \$ 3 млрд. (2,058 млрд. СПЗ) та \$ 1,3 млрд. (914,7 млн. СПЗ), але влітку 2014 року макроекономічні показники було значно відкореговано через розгортання в Україні масштабної економічної кризи.</p> <p>11 березня 2015 року МВФ ухвалив заміну програми Stand by на нову, чотирирічну програму «Механізм розширеного фінансування» (Extended Fund Facility – EFF) обсягом \$ 17,5 млрд. Кредити МВФ мають за мету допомогти Україні відновити економіку та створити умови для самодостатнього розвитку після завершення програми. Перший транш обсягом \$ 5 млрд. за новою програмою було отримано одразу після її ухвалення. Надання другого траншу обсягом \$ 1,7 млрд. (що було повністю спрямовано на поповнення резервів Національного банку) було ухвалено Радою директорів МВФ 31 липня 2015 року. Третій транш в \$1 млрд. було перераховано 16 вересня 2016 року на рахунок НБУ.</p>

1	2
7-й етап - 2017 рр. - по теперішній час	<p>3 квітня 2017 року Радою Директорів МВФ було затверджено третій перегляд спільної з МВФ Програми розширеного фінансування (EFF– Extended Fund Facility) Відповідно до цього рішення Україні було виділено четвертий за Програмою транш у розмірі 734,05 млн. СПЗ (близько \$ 1 млрд.), який було спрямовано на поповнення резервів НБУ.</p> <p>Основними вимогами для спільної з МВФ Програми «EFF» є:</p> <ul style="list-style-type: none"> – прийняття пенсійної реформи; – створення антикорупційних судів; – прозора приватизація; – запровадження автоматизованого механізму регулювання тарифів на газ та теплову енергію. <p>Наприкінці 2018 року Рада директорів МВФ ухвалила рішення про відкриття для України нової 14-місячної програми підтримки економічної політики Stand-by. Загальний обсяг програми – \$ 3,9 млрд.</p> <p>Перший транш обсягом \$ 1,4 млрд мав надійти в Україну до 25 грудня. Рішення про подальші транші прийматиметься у травні та в листопаді 2019 року під час перегляду успіхів України у виконанні умов Меморандуму.</p>

Джерело: <https://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mvf>

Фінансові ресурси МВФ надаються Україні на досить пільгових умовах: строк сплати 3-5 років, початок оплати – через 3 роки, процентні ставки за кредит – від 3 % до 6,29 %.

Загалом, у рамках співробітництва з МВФ Україна станом на 2019 рік отримала 21,4 млрд. СПЗ (еквівалент 31,5 млрд. дол. США).

Програма Stand-by допоможе Україні підтримувати макростабільність у найближчі роки, коли країна змушена долати низку викликів, зумовлених посиленням тиску від російської агресії, президентськими і парламентськими виборами в 2019 році та необхідністю забезпечення пікових виплат по зовнішньому боргу.

Разом із тим, програма охоплюватиме цілу низку ключових для розвитку країни заходів:

- продовження фіскальної консолідації для постійного зменшення тягаря державного боргу;
- підтримання Нацбанком гнучкого обмінного курсу і жорсткої монетарної позиції з метою зниження інфляції та подальшого накопичення міжнародних резервів;
- активізація реформ, спрямованих на подальше посилення адміністрування податків, реформ фінансового та енергетичного секторів;
- посилення боротьби з корупцією.

Кредити, що залучаються від МВФ, використовуються для підтримки

курсу національної валюти та для фінансування дефіциту платіжного балансу України і покликані пом'якшити економічні труднощі у процесі проведення економічних реформ, які дають змогу забезпечити у перспективі економічне зростання в країні. Без проведення програми економічних перетворень фінансова підтримка з офіційних джерел не має сенсу, бо в цьому разі позичкові кошти використовуватимуться на фінансування лише поточних проблем платіжного балансу, які без реформування економіки знову нагромаджуватимуться і перетворюватимуться у додатковий тягар.

За даними Міністерства фінансів, на кінець 2018 р. загальний борг України перед Міжнародним Валютним Фондом становить 13,0 млрд доларів, або 16,59 % від загальної суми державного боргу країни.

До основних проблем, що постають у фінансовому співробітництві України з міжнародними організаціями належать [75; 82; 95]:

1) неефективна діяльність апарату службовців і фахівців, залученого до процесу розробки і виконання проектів міжнародних фінансових операцій; надмірний бюрократизм під час підготовки кредитної заявки, що спричиняє збільшення терміну затвердження кредиту міжнародними фінансовими установами;

2) некомпетентність влади, оскільки реформи по суті проводяться за гроші, які надає МВФ та нераціональне використання коштів, отриманих в кредит;

3) непрозорість роботи із коштами міжнародних організацій;

4) недостатня підтримка малого і середнього бізнесу як на законодавчому рівні, так і в плані реальних фінансових програм;

5) стрімке зростання зовнішнього боргу України. Низькі темпи впровадження реформ призвели до необхідності запозичення коштів у МВФ, ЄС та ін., що спричинило надвисокий рівень заборгованості, яка у 2016 р. зросла до 81,0 % відносно ВВП, але к 2018 р. це співвідношення зменшилось до 60,9 %, що безумовно є позитивним фактором.

б) проведення пенсійної реформи та зростання вартості комунальних платежів, спричинило масове соціальне невдоволення.

Але в той же час існують чинники, що демонструють **позитивну тенденцію співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями**:

1) сам факт відносин України із міжнародними організаціями є важливим кроком у напрямі інтеграції її до світового економічного простору;

2) членство України у міжнародних організаціях збільшує її авторитет як суб'єкта світової економіки, поширює економічні відносини. Наприклад, членство у МВФ сприяло входженню України і до структури Світового банку;

3) діяльність міжнародних організацій спрямована на підтримку структурних реформ економіки України та підвищення ефективності національного господарства, адже для отримання кожного подальшого траншу Україна має виконати певні умови, серед яких і реформування;

4) щороку на основі даних, які Україна зобов'язалась надавати після

підписання угоди про членство в МВФ, проводиться аналіз стану економіки України;

5) НБУ за активного залучення коштів МВФ мав змогу сформувати золотовалютні резерви;

б) під впливом МВФ набули чинності антикорупційні закони та розпочало свою діяльність Антикорупційне бюро, що свідчить про перші позитивні зрушення в боротьбі з корупцією в країні.

Значною мірою завдяки співробітництву з МВФ наша країна спромоглася залучити значні кредитні ресурси Світового банку.

7.3 Світовий банк: основи організації, структура та призначення

СВІТОВИЙ БАНК являє собою групу споріднених організацій, тому досить часто говорять про групу Світового банку. До неї входять:

- Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР, саме його інколи називають скорочено Світовим банком);
- Міжнародна асоціація розвитку (МАР);
- Міжнародна фінансова корпорація (МФК);
- Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ);
- Міжнародний центр врегулювання інвестиційних конфліктів (МЦУІК).

Офіційні цілі членів Групи Світового банку – зменшення бідності і підвищення життєвих стандартів країн-членів шляхом сприяння економічному розвитку останніх і залучення ресурсів з розвинутих країн до країн, що розвиваються.

Зазначимо, що основна різниця між Світовим банком і МВФ полягає в тому, що МВФ більше концентрує свою увагу на питаннях короткострокової фінансової стабільності в країнах, тоді як Світовий банк зосереджується переважно на середньо- та довгострокових (за терміном реалізації) проектах структурних та галузевих перетворень в економіках країн. Ось чому, коли йдеться про фінансову стабілізацію в Україні, то це питання насамперед стосується діяльності МВФ. Коли ж мова йде про структурні і галузеві реформи, то тут на перший план серед міжнародних фінансових організацій постає Світовий банк, який концентрує свою увагу на перетвореннях на мікрорівні, на питаннях приватизації, дерегуляції галузевих перетворень, сприяє реформуванню енергетичної галузі, сільського господарства, соціального сектора тощо.

МІЖНАРОДНИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ (МБРР) на початку своєї діяльності був призначений стимулювати приватні інвестиції у західноєвропейських країнах після Другої світової війни.

МБРР надає довгострокові позички країнам-членам та гарантує кредити, які надані цим країнам приватними банками та іншими кредиторами на двосторонній основі. Право брати участь у діяльності банку мають тільки члени МВФ. Право голосу в органах МБРР визначається розміром внеску до його

капіталу. Статутний капітал МБРР формується шляхом підписки держав-членів на його акції. Квоти держав у капіталі банку встановлюються на основі квот у МВФ.

Діяльність банку зосереджена на двох сферах – макроекономічна стабілізація та інституційні зміни. Активніше МБРР діє в інституційній сфері: надає допомогу в здійсненні приватизації, зміні форм власності, упровадженні антимонопольних заходів та ін. ***Позики надаються на 15-20 років, включаючи п'ятирічний термін відстрочення платежів.***

МБРР отримує більшість своїх ресурсів завдяки операціям на світових фінансових ринках. Банк продає бони та інші гарантії заборгованості пенсійним фондам, страховим компаніям, корпораціям, іншим банкам, а також фізичним особам.

Певна частина кредитів банку надається на розвиток малорентабельних галузей з високим строком окупності витрат, куди приватний капітал не вкладається: інфраструктура, сільське господарство. Але без розвитку цих галузей неможливе економічне будівництво у країнах, що розвиваються. МБРР бере високу плату за кредити – на рівні ринкових умов.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку є основною позиковою організацією. Це найбільша установа, що надає позики на розвиток країнам з середнім рівнем доходів, а також відіграє роль головного каталізатора щодо фінансування з інших джерел. Позики Світового банку є досить привабливим джерелом зовнішнього фінансування як дефіциту державного бюджету, так і реформування економіки України. Фінансові умови, на яких Світовий банк надає позики Україні, є вигіднішими, ніж більшість інших зовнішніх джерел запозичення, доступних для України в даний час.

Проекти МБРР в Україні можна поділити на системні та інвестиційні.

Системні проекти призначені для реформування цілих секторів економіки, і гроші за ними траншами направляються безпосередньо в Держбюджет України. А потім вже Мінфін зі свого бюджету повинен передбачити фінансування зазначеної в проекті програми – що і є основною метою кредитів МБРР.

За ***інвестиційними проектами*** схема надання коштів МБРР дещо інша. Ще в процесі підготовки проекту визначаються пакети закупівель, які необхідні для його впровадження, та джерела фінансування. Потім створена українською стороною робоча група управління проектом (інколи за участю консультантів МБРР) готує тендерну документацію, оскільки всі закупівлі робляться за принципом проведення відкритих міжнародних конкурсних торгів.

Кредити Світового банку є достатньо привабливим джерелом зовнішнього фінансування. ***За класифікацією Світового банку Україна належить до третьої категорії країн (середній рівень доходів). Для таких країн строк погашення кредитів становить 17 років з пільговим періодом 5 років, протягом яких сплачуються лише відсотки.*** Ставка відсотка може бути фіксованою або плаваючою з прив'язкою до ставки ЛІБОР. Проценти за позиками Світового банку, які до цього часу залучені Україною, сплачуються за

плаваючою ставкою. З урахуванням загальної маржі Світового банку ставка процентів для України становить близько 6,5 % річних.

Україна стала членом Світового банку 1992-го року. За даними Міністерства фінансів, на кінець 2018 р. загальний борг України перед Міжнародним банком реконструкції та розвитку (основної кредитної установи Світового банку) становить 5,34 млрд доларів, або 6,81 % від загальної суми державного боргу країни.

МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ РОЗВИТКУ (МАР) була створена як філія МБРР у 1960 р. з метою зберегти вплив розвинутих західних держав на країни, що розвиваються. Нараховує 160 країн-учасниць, які поділяються на дві групи. До першої групи входить 22 високорозвинені країни, а також Кувейт та Об'єднані Арабські Емірати. Другу групу складають країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою. МАР надає безпроцентні кредити на строк до 40 років для найменш розвинених країн та до 35 років – для інших країн «третього світу». Погашення кредитів починається з 11-го року після початку їх використання. МАР надає кредити урядам та приватним організаціям найбідніших країн, що розвиваються. Право на отримання таких кредитів мають країни з річним доходом на душу населення, що не перевищує 835 дол. США.

МІЖНАРОДНА ФІНАНСОВА КОРПОРАЦІЯ (МФК) була організована у 1956 р. за ініціативою США з метою заохочування розвитку приватних підприємств у країнах, що розвиваються. Учасниками МФК можуть бути лише члени МБРР. МФК надає кредити високорентабельним приватним підприємствам без гарантії уряду на строк від 5 до 15 років за умови, що частину акцій компанії-позичальники продають МФК. Рівень процентів відповідає процентам, що існують на міжнародних фінансових ринках.

Статутний капітал МФК створено з внесків країн-членів, їх розмір пропорційний частці їх внесків до МБРР. У МФК беруть участь тільки члени МБРР. Нараховує 184 країни-члени. Україна приєдналася у 1993 р.

БАГАТОСТОРОННЯ АГЕНЦІЯ ГАРАНТУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ (БАГІ) утворена з метою захисту потенційних інвесторів до країн, що розвиваються, від некомерційних ризиків: війни, соціального вибуху, експропріації вкладеного капіталу, неможливості переказу прибутку за кордон і таке інше. По суті здійснює страхування капіталовкладень від політичних ризиків на випадок зриву контрактів. Заснована у 1988 році. Гарантії надаються тільки інвесторам із країн-членів БАГІ. Строк гарантії: від 3-х до 15-20 років. Основна вимога надання гарантії: інвестор повинен не бути резидентом країни до якої спрямовується інвестиція; хоча інвестицію можна призначати для будь-якої країни, навіть такої, що не входить до БАГІ. Організація нараховує 145 членів. Україна стала членом БАГІ з 1994 року.

МІЖНАРОДНИЙ ЦЕНТР УРЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СПОРІВ (МЦУІС) засновано у 1966 р. для сприяння припливу міжнародних інвестицій до країн, що розвиваються, шляхом створення умов для припинення та врегулювання спорів між іноземними інвесторами та урядами, які гарантують захист діяльності інвесторів. Членами МЦУІС є 161 країна, у тому числі й Україна.

7.4 Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції

Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції мають схожі цілі – це розвиток економіки, економічного співробітництва та інтеграції у регіоні. У них однотипний порядок формування пасивів, однакова форма правління, ідентичні об'єкти кредитування – переважно інфраструктура, сільське господарство, добувна промисловість. Усі вони видають кредити лише країнам-членам.

Поява цих інституцій пов'язана із прискоренням у 60-ті роки розпаду світової колоніальної системи, з поширенням регіонального співробітництва та економічної інтеграції країн, що розвиваються. До найвідоміших регіональних міжнародних кредитно-фінансових установ передусім відносять Міжамериканський банк розвитку (МаБР), Африканський банк розвитку (АфБР) та Азіатський банк розвитку (АзБР).

МІЖАМЕРИКАНСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ (МаБР) був заснований у 1960 р. як інвестиційна інституція для фінансування країн Латинської Америки. Членами його є 27 країн американського регіону та 17 нерегіональних країн-членів. Більшість голосів у МаБР належить США та іншим західним країнам. Штаб-квартира банку міститься у Вашингтоні. Найвищим органом є рада керуючих, в яку кожна країна направляє свого представника.

Ресурси банку формуються з внесків країн-членів та позичених коштів, що мобілізовані на ринках позичкових капіталів. Банк надає кредити урядам та під їх гарантію приватним підприємствам на звичайних і пільгових умовах, а також гарантії по урядових кредитах. Найбільший обсяг кредитів банк надає країнам «великої трійки» – Аргентині, Бразилії та Мексиці. Ці країни займають три перші місця за обсягом паїв, а їх середній дохід на душу населення на 20 % вищий від загального показника по континенту.

Банк організований у формі акціонерного товариства з капіталом 850 млн дол. Поряд із акціонерним капіталом він має у своєму розпорядженні групу фондів, що входять до нього. Ці установи перебувають під технічним керівництвом банку.

Кредити, що надає МаБР, поділяються на звичайні та пільгові.

Звичайні кредити надають для фінансування рентабельних проектів, тому їх умови більш жорсткі, ніж у пільгових позик. **Строк погашення звичайних позик – від 7 до 20 років.**

Джерелом пільгових кредитів є спецфонди, за рахунок яких фінансуються проекти, що є особливо важливими з соціальної точки зору, але нерентабельні або малорентабельні з фінансового погляду. **За цими позиками беруться знижені відсотки (2-4 % річних). Строк погашення позик –15-40 років.**

АФРИКАНСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ (АфБР) почав операції 1 липня 1966 р., хоча Угоду про його заснування було підписано міністрами фінансів 23 незалежних африканських країн-співзасновників ще у 1963 р.

До 1983 р. банк існував виключно як панафриканська організація. Це

відрізняло його від аналогічних інституцій інших регіонів, що розвиваються. У 1978 р. на сесії ради керуючих АфБР було прийнято рішення про залучення до банку неафриканських країн з метою збільшення статутного капіталу, але за умови, що їм належатиме не більше як 1/3 загальної суми статутного капіталу, керівництво залишатиметься в руках регіональних членів, а кредити надаватимуться тільки країнам африканського континенту. Ці умови ставилися з метою збереження африканського характеру банку.

Членами АфБР є 50 незалежних африканських держав і 25 нерегіональних членів. Ресурси АфБР складаються із внесків країн-членів та позичених коштів.

Статутний капітал банку визначений у розрахункових одиницях банку (РОБ), які за курсом еквівалентні СДР. Це дає змогу не перераховувати вартість акцій після чергової зміни курсу долара. Кредити надаються за бажанням боржників у вільно конвертованій або в національній валюті. Вони використовуються на оплату інвалютної вартості проекту та звичайно покривають від 40 до 80 % його загальної вартості. Інша частина фінансується урядом, приватними або міжнародними організаціями. АфБР може надавати кредити як урядовим організаціям, так і приватним фірмам країн-членів. При цьому банк не потребує попередніх гарантій уряду країни-позичальника.

Строки погашення та рівень процента залежать від рентабельності проекту, його важливості для розвитку африканської економіки та ін. **Строки надання кредитів – від 5 до 25 років, у тому числі пільговий період становить від 1 до 6 років.** Банк використовує два рівні процентних ставок. Один, вищий – за кредитами, що надаються для промислових об'єктів та інших підприємств зі швидкою окупністю. **Процентна ставка у цьому разі збігається з ринковою. Інша, нижча, стягується за кредитами на здійснення проектів розвитку сільськогосподарського виробництва, зв'язку, електроенергетики та ін. Крім процентів, банк утримує комісійні: установлену комісію в розмірі 1% річних та комісію 0,75% річних з невикористаної частини позики.**

Головна проблема банку – нестача фінансових ресурсів. З метою їх поповнення у 1972 р. було створено Африканський фонд розвитку (АФР). Незважаючи на те, що частка капіталу АфБР у фонді становить лише 2,8%, йому належить 50% голосів. Голоси між іншими членами розподіляються пропорційно їх частці у капіталі Фонду.

АЗІАТСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ (АзБР) розпочав свої операції з 1968 р. після ратифікації Угоди про створення АзБР 15 країнами-співзасновницями. Його членами є країни азіатсько-тихоокеанського регіону, а також США, Канада та 13 західноєвропейських країн. У 1986 р. до членів АзБР вступила КНР.

Згідно зі статутом регіональним членам має належати провідне місце у капіталі та у керівництві цією інституцією. Можливість пайовиків впливати на діяльність банку визначається їх участю у статутному капіталі. Згідно зі статутом питома вага будь-якої країни-члена у капіталі банку не повинна перевищувати 0,5 % її ВВП.

АзБР так само, як і інші банки розвитку, кредитує лише частину проекту, а в іншій частині надає гарантії за позиками з інших джерел або залучає кредиторів шляхом укладання угоди про співфінансування. Проценти за позиками встановлюються, як правило, на рівні ставок приватних ринків капіталів. Для деяких країн надаються пільги. **Строк погашення кредитів від 10 до 30 років, за пільговими – до 40 років.** Більшу частку позик (понад 60%) банк надає на розвиток інфраструктури, що створює умови для припливу приватного іноземного капіталу.

Найбільший обсяг кредитів АзБР надав п'яти країнам: Індонезії, Південній Кореї, Філіппінам, Пакистану, Таїланду.

Існують також **інші регіональні і субрегіональні банки та фонди розвитку**. Найвідомішими з них є:

1. Центральноамериканський банк економічної інтеграції, Гондурас.
2. Карибський Банк Розвитку, Барбадос.
3. Андська Корпорація розвитку, Венесуела.
4. Ісламський Банк Розвитку, Саудівська Аравія
5. Фонд ОПЕК з Міжнародного співробітництва, Австрія.
6. Арабський Банк Економічного Розвитку Африки, Судан.
7. Арабський Фонд Економічного та соціального розвитку, Кувейт та ін.

У межах Європейського економічного співробітництва діють кілька регіональних міжнародних валютно-кредитних установ – Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС) та ін.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК (ЄІБ) було засновано у 1958 р. країнами-членами ЄС. Цілями створення Банку проголошувалося довгострокове (20-25 років) фінансування слабо розвинутих регіонів, здійснення спільних проектів країн-учасниць та ін. Банк очолює рада керуючих, до складу якої входять міністри фінансів країн-учасниць та Директорат. Німеччина, Франція, Англія та Італія мають найбільшу питому вагу у статутному капіталі банку, який становить приблизно 15 млрд євро.

ЄІБ може залучати кошти на європейському та міжнародному ринках капіталів за рахунок емісії облігацій. Основні напрями вкладення коштів – розвиток енергетики, транспорту, телекомунікацій. Як правило, кошти ЄІБ доповнюють кошти, що вкладені позичальниками у проект. Кредит може покривати не більш як 50% вартості проекту.

За даними Міністерства фінансів, на кінець 2018 р. загальний борг України перед Європейським інвестиційним банком становить 0,74 млрд доларів, або 0,94 % від загальної суми державного боргу країни.

Для сприяння країнам Центральної та Східної Європи у становленні ринкової економіки європейськими країнами було створено у 1991 р. **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ.**

Країнами Чорноморського басейну (Азербайджаном, Албанією, Болгарією, Вірменією, Грецією, Молдовою, Росією, Румунією, Туреччиною та

Україною) засновано **ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК ТОРГІВЛІ ТА РОЗВИТКУ (ЧБТР)** – регіональний багатонаціональний банк зі статутним капіталом 1 млрд СПЗ. Угода про його створення була підписана цими країнами 30 червня 1994 р. у м. Тбілісі (Грузія). Відповідно до цієї Угоди ЧБТР мав почати діяльність у 1995 р. Однак через брак коштів у країн-учасниць та політичну нестабільність активні переговори та процес ратифікації угоди країнами-учасницями розпочалися лише у 1996 р.

Операційну діяльність розпочато лише з 1 червня 1999 р. Штаб-квартира банку розташована у Салоніках (Греція). Внесок України до статутного фонду ЧБТР – 10 %, що становить 13,5 млн СПЗ (18,15 млн дол США).

ЧБТР створено з метою поглиблення інтеграції та зміцнення зв'язків між країнами Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС). Пріоритетними для банку є питання, що стосуються транспортних сполучень (морських та сухопутних), енергетики, сільського господарства, торгівлі тощо. Банк пропонує країнам ЧЕС технічну й консультативну допомогу у виробленні ефективної економічної політики, засновує спеціальні фонди, сприяє інвестуванню в економічні та соціальні проекти, надає гарантії та бере участь у гарантіях і фінансових структурах державного й приватного секторів, поглиблює співпрацю міжнародних фінансових установ розвитку з національними агенціями фінансів і розвитку країн-учасниць тощо.

7.5 Європейський банк реконструкції та розвитку

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ (ЄБРР) є регіональним міжнародним банком, що розпочав свою діяльність у 1991 р. Банк було створено зі спеціальною метою – сприяти переходу до відкритої економіки, орієнтованої на ринок, та розвитку приватної підприємницької діяльності у країнах Центральної і Східної Європи та країнах – колишніх республіках СРСР.

Відповідно до Угоди про створення ЄБРР він діє тільки в тих країнах, які дотримуються принципів багатопартійної демократії, плюралізму і ринкової економіки і запроваджують їх у життя. Дотримання цих принципів ретельно контролюється Банком.

Банк розташований у Лондоні, має статус міжнародної фінансової установи, до складу якої входять 60 членів: 58 держав, включаючи всі європейські країни, країни інших регіонів світу (США, Мексика, Австралія, Єгипет, Японія та ін.), Європейський союз (ЄС) і Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). Статутний капітал банку становить 20 млрд євро. Кожна країна-член представлена у Раді керуючих та Раді директорів Банку. В Україні ЄБРР має дипломатичний статус і статус привілейованого кредитора. Тобто кредити ЄБРР виключаються із суми державного боргу при його реструктуризації.

Головною особливістю ЄБРР, що відрізняє його від інших банків розвитку, є підтримка ним саме приватної підприємницької ініціативи. У цьому

положенні виявляється сутність діяльності ЄБРР, яка проголошує, що не менше 60% загального обсягу фінансування Банку повинно спрямовуватися до приватного сектора.

Банк діє у країнах-операціях, число яких становить 26 (країною-операцією заведено називати ту країну, що є членом ЄБРР і в якій останній здійснює свою діяльність). З метою координації діяльності на місцях ЄБРР відкрив 28 представництв у всіх своїх країнах-операціях, за винятком однієї (Вірменія). Ці представництва беруть участь у процесі розроблення нових проектів і виконанні затверджених, тісно співпрацюючи з місцевими організаціями.

У сучасних умовах організаційна структура Банку дещо трансформується, що виявляється в посиленні діяльності на місцях. Така децентралізація, на думку керівництва Банку, дасть змогу ефективніше реагувати на зміни ринкової кон'юнктури й удосконалювати критерії прийняття рішень. Представництва поєднуються у територіальні відділи. Україна, разом із Румунією, Боснією і Герцеговиною та Хорватією, входить до складу групи Південної і Східної Європи. Діяльністю територіальних груп керує Банківський департамент.

Усі повноваження щодо управління ЄБРР покладені на Раду керуючих на чолі з Головою і двома заступниками. Вона складається з міністрів фінансів або керуючих центральними банками країн-учасниць і представників від ЄС і ЄІБ. Рада керуючих делегує ряд своїх повноважень Раді директорів, яка відповідає за поточну діяльність Банку.

До Ради директорів входять Президент, три віце-президенти і 23 директори. Кожен віце-президент координує діяльність тієї чи іншої територіальної групи. Збори акціонерів проводяться щорічно у квітні-травні почергово у Лондоні (у непарні роки) та в одній із країн-членів банку (у парні роки). Сьомі щорічні збори (1998 р.) відбулися у Києві.

Свою діяльність Банк будує за стратегією керованого зростання, на основі жорсткого дотримання здорових банківських принципів.

Функціями ЄБРР, що визначають пріоритети його діяльності, є:

- сприяння переходу до ринкової економіки та оцінка впливу своїх проектів на процес переходу країн на ринкові умови господарювання;
- підтримка приватної підприємницької ініціативи;
- заохочення спільного фінансування проектів та залучення прямих іноземних інвестицій у приватний та державний сектори;
- мобілізація внутрішнього та зовнішнього капіталу;
- допомога в діяльності інших інституцій.

ЄБРР співпрацює з багатьма міжнародними інституціями, і насамперед із Групою Світового банку (СБ).

ЄБРР здійснює як пряме, так і опосередковане фінансування. Пряме – це фінансування безпосередньо Банком, фінансуються великі за обсягом інвестиції або інфраструктурні проекти як приватні, так і за участі місцевої або центральної влади. Опосередковане фінансування відбувається через фінансових посередників (місцеві банки або інвестиційні фонди).

Залежно від порядку фінансування ЄБРР використовує різноманітні

фінансові інструменти.

До інструментів прямого фінансування ЄБРР належать:

1. Кредити. Надаються на конкретні потреби з урахуванням кредито- і платоспроможності позичальника. Кредитний ризик або повністю бере на себе Банк, або частково синдиціюється. Кредит може бути забезпечений майном позичальника або пов'язаний з акціонерним капіталом. Мінімальна сума прямих кредитів, що надаються ЄБРР, становить 5 млн євро, хоча за певних умов сума може бути скоригована – зменшена або збільшена. Середня сума таких кредитів дорівнює близько 22 млн євро, строк кредитів – у середньому 5-10 років.

2. Інвестиції в акціонерний капітал. Банк купує субконтрольні пакети акцій, а також гарантує розміщення випуску акцій. При прямому вкладанні в акціонерний капітал Банк дуже часто назначає свого представника у спостережний комітет для забезпечення прозорості внутрішнього управління, підзвітності керівництва і розробляє чітку стратегію реалізації свого пакета акцій.

3. Гарантії ЄБРР допомагають позичальникам в отриманні доступу до фінансування і розподілу ризиків відповідно до побажань ЄБРР і його партнерів з фінансування. Гарантії на експортні кредити і роздрібні банківські послуги він не надає.

Опосередковане фінансування застосовується для надання незначних за обсягом кредитів. Інструментами його є:

1. Кредитні лінії ЄБРР середньо- і довгострокового характеру фінансовим посередникам, якими є місцеві банки, для задоволення внутрішнього попиту на кредити на умовах ЄБРР.

2. Інвестиції в приватні акціонерні капітали здійснюються банком шляхом підписки на звичайні і привілейовані акції, або в інших формах. Об'єктом вкладень є, як правило, капітали інвестиційних фондів, які надалі самі вкладають ці кошти у приватні середні компанії, або в капітали банків з метою підтримки і розвитку фінансового сектора.

3. Програми розвитку банків. ЄБРР намагається допомогти місцевим банкам набути надійної репутації, яка б допомогла їм працювати на міжнародних фінансових ринках, мати доступ до інвестиційних ресурсів. ЄБРР може виступати у ролі гаранта. Здійснює програму різноманітної технічної допомоги банкам.

4. Співфінансування. Частка інвестицій ЄБРР у проектах приватного сектора, як правило, обмежується 35%. Саме тому Банк виступає у ролі каталізатора залучення інших інвесторів.

Основними партнерами ЄБРР у співфінансуванні виступають:

– **комерційні банки** – шляхом участі у кредитах ЄБРР, перевідступлення прав, боргових зобов'язань, паралельних кредитів і кредитних ліній;

– **офіційні партнерські установи** – державні організації і фінансові установи, спеціально створювані на основі міжурядових угод;

– **експортно-кредитні агенції** – на основі прямого фінансування експортно-кредитних та інвестиційно-страхових гарантій;

– *міжнародні фінансові установи* – кредитування економічної і соціальної інфраструктури у приватному секторі й кредити під державну гарантію на здійснення великих проектів.

Україна вступила до ЄБРР 13 серпня 1992 р. Мале та середнє підприємництво в нашій країні поки що розвинуте недостатньо, і міжнародне співробітництво з Банком максимально спрямоване на сприяння розвитку цього перспективного сектора економіки. Після вступу України до ЄБРР їй було відкрито кредитну лінію ЄС на суму 130 млн єкю, яку практично відразу було використано.

За даними Міністерства фінансів, на кінець 2018 р. загальний борг України перед Європейським банком реконструкції та розвитку становить 0,78 млрд доларів, або 0,99 % від загальної суми державного боргу країни.

Пріоритетами діяльності ЄБРР в Україні на сьогодні є:

- підтримка та розвиток приватного сектора;
- зміцнення позицій фінансового сектора;
- сприяння та допомога в реструктуризації та модернізації сектора енергетики;
- розвиток малих та середніх підприємств (МСП);
- сприяння реконструкції та реформам ключових секторів інфраструктури, а саме: секторів транспорту, телекомунікацій та комунальних послуг;
- підтримка підвищення ядерної безпеки.

7.6 Банк міжнародних розрахунків

Найстарішою кредитною інституцією регіонального типу є БАНК **МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ (БМР)**. Банк було засновано у ході реалізації плану Юнга після Першої світової війни 20 січня 1930 р. відповідно до міжурядових угод. Основна мета його створення полягала у врегулюванні проблем платежів Німеччини.

Засновниками БМР стали група із шести центральних банків (Бельгії, Великобританії, Німеччини, Італії, Франції та Японії) і група банків США на чолі з Банкірським домом Морган. За згодою сторін Банк був розташований у Швейцарії, яка надала йому Установчу хартію, але його діяльність регулюється міжнародним правом. Нова міжнародна організація повинна була сприяти співробітництву центральних банків країн-учасниць і надавати додаткові можливості щодо здійснення міжнародних фінансових операцій. БМР розпочав свою діяльність 17 травня 1930 р. у Базелі. До 1932 р. його учасниками стали ще 19 країн Європи.

Банк міжнародних розрахунків незмінно залишається центральною банківською установою на світовій арені. Він належить центральним банкам країн-членів, контролюється ними, надає чимало суто спеціалізованих послуг центральним банкам як членам БМР, так і іншим центральним банкам.

Одна з основних цілей міжнародної діяльності Банку полягає в зміцненні міжнародної фінансової стабільності. Це визначає місце і роль банку в системі міжнародних відносин: БМР є місцем зустрічі представників центральних банків; *є банком центральних банків* – зберігає їх депозити, які становлять значну частку світових валютних резервів, здійснює розрахунки між ними на кліринговій основі; є агентом або довіреною особою з різноманітних міжнародних фінансових домовленостей.

Членами БМР нині є 60 центральних банків країн Європи, Азії, Африки та США, ряд країн очікують рішення щодо включення їх до БМР.

За правовим статусом БМР є компанією з обмеженою відповідальністю, що має випущений акціонерний капітал. На капітал Банку кожна країна-учасниця в межах свого внеску може здійснити або пряму підписку на акції або продаж їх на відкритому валютному ринку. Усі акції мають рівні права на отримання щорічних дивідендів.

БМР використовує золотий франк виключно як розрахункову одиницю при складанні балансових звітів. Виражені у доларах активи і пасиви конвертуються у золоті франки за фіксованим курсом 208 дол. США за унцію чистого золота (1 золотий франк = 1,94 дол. США), а інші валюти переводяться у золоті франки на основі їх ринкових курсів відносно долара.

Адміністративна структура БМР має три органи:

- загальні збори акціонерів;
- Рада директорів;
- Правління.

До складу Ради директорів входять шість керуючих центральних банків. Сьогодні членами Ради директорів є керуючі центральних банків Бельгії, Німеччини, Італії, Великобританії, Франції і голова Ради керуючих ФРС США. Положення Статуту передбачає вибір у Раду ще не більше дев'яти керуючих інших центральних банків-членів. Зараз вибраними членами є Канада, Нідерланди, Швейцарія, Швеція та Японія. Із числа членів Ради директорів обирається голова і призначається президент банку.

Одна з основних цілей міжнародної діяльності БМР полягає у зміцненні міжнародної фінансової стабільності.

БМР виконує цілий ряд функцій. Зокрема він:

– здійснює широке коло банківських операцій з метою сприяння центральним банкам в управлінні їх валютними резервами, тобто БМР є банком центральних банків;

– слугує форумом (організатором) міжнародного грошово-кредитного і валютного співробітництва, у рамках якого періодично зустрічаються керівники центральних банків;

– виступає інформаційно-дослідним центром з питань грошово-кредитних та валютно-фінансових відносин;

– виконує функції агента та довіреної особи з виконання міжнародних фінансових угод, у тому числі до 1994 р. у рамках ЄС.

Як банк центральних банків БМР виконує важливу функцію координатора

діяльності цих банків. Водночас не тільки центральні банки-акціонери, а й інші центральні банки (близько 120), а також різноманітні міжнародні фінансові установи використовують БМР як банк. Крім здійснення взаємних міжнародних розрахунків, він надає усілякі фінансові послуги щодо управління зовнішніми резервами центральних банків.

Крім того, БМР приймає від центральних банків короткострокові вклади (до 3-х місяців) в іноземній валюті або золоті. Із цими коштами БМР виконує такі **операції**:

- операції з валютою і цінними паперами (в основному короткострокові державні цінні папери);
- депозитно-позичкові операції (надає центральним банкам забезпечені золотом або депозитами кредити, іноді надає незабезпечені (резервні) кредити на надто короткі строки);
- приймання урядових вкладів за особливими угодами (БМР не дозволено надавати кредити урядам або відкривати їм поточні рахунки);
- інвестиційні послуги управління портфелем цінних паперів;
- операції з купівлі-продажу і зберігання золота;
- інші послуги на світових ринках як агента або кореспондента центральних банків (проміжне фінансування).

Як уже зазначалося, БМР – це своєрідний форум, що сприяє міжнародному співробітництву банків. Він регулярно організовує у себе зустрічі (Базельські зустрічі) представників центральних банків країн-членів та інших центральних банків, співпрацює з Групою десяти. Головна мета цих зустрічей – досягнення високого ступеня взаєморозуміння з питань грошово-кредитного й економічного характеру, функціонування світової валютної системи тощо.

БМР створює можливості для роботи різноманітних комітетів (як постійних, так і спеціальних), що вивчають і обговорюють конкретні питання: проблеми міжнародної заборгованості; упровадження фінансових інновацій, удосконалення фінансових інструментів, структури фінансових ринків, банківського нагляду, забезпечення ефективності і стабільності систем внутрішніх і міжнародних платежів і розрахунків тощо.

Під егідою БМР і за його підтримки працюють **три комітети з розроблення та погодження нормативних банківських стандартів**:

1. Базельський комітет з банківського нагляду – розробляє мінімальні принципи ефективного банківського нагляду;

2. Базельський комітет з систем платежів і розрахунків – здійснює нагляд за міжнародними розрахунками і розробляє нові механізми міжнародних розрахунків. Найбільш значущими є його рекомендації щодо розрахунків за фінансовими деривативами, урахування системних ризиків тощо;

3. Постійний комітет з євровалют – вивчає і надає рекомендації щодо удосконалення банківського регулювання ринку євровалют.

За роки свого існування БМР перетворився на провідний інформаційно-

дослідницький центр з монетарних і фінансових проблем. Він збирає і публікує інформацію про стан на міжнародному ринку банківських і фінансових послуг. Дослідження банку мають прикладний характер. БМР готує міжбанківську базу даних, доступ до якої мають центральні банки. Вона містить інформацію про діяльність центральних банків на зовнішніх валютних ринках та про стан цих ринків.

БМР своєю діяльністю сприяє виконанню міжнародних фінансових угод, надаючи з цією метою посередницькі і довірчі послуги. При цьому він діє як фіскальний агент або банк-депозитарій з міжнародних угод про позики. Так, БМР виконував роль агента приватної системи клірингових платежів і розрахунків в еку при Банківській асоціації еку (БАЕ). Нині він є агентом щодо клірингових платежів у євро. Крім того, Банк може виконувати інші різноманітні функції, наприклад агента з гарантування повернення боргу.

Україна не є учасником БМР. Але Національний банк України розглядає можливості щодо організації співробітництва з БМР. Адже Банк міжнародних розрахунків є великою світовою організацією, яка сприяє міжнародному валютно-кредитному співробітництву, є банком центральних банків.

ПРАКТИКУМ

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Охарактеризуйте міжнародні валютні відносини, їх появу та сутність.
2. Надайте характеристику міжнародним економічним (валютно-фінансовим) конференціям. Коли вони проводилися?
3. Що є спільного та відмінного між міжнародними конференціями та міжнародними організаціями?
4. У чому полягає організаційна роль міжнародних конференцій?
5. Які групи інститутів сформувалися на міжнародному валютно-кредитному ринку?
6. Надайте характеристику неспецифічним органам ООН (ЕКОСОП, ЮНКТАД).
7. Які функції виконують клуби кредиторів?
8. Охарактеризуйте діяльність консультативних груп (G-5, G-7, G-10, G-20, G-30 та ін.).
9. Назвіть які валютно-кредитні інститути з'явилися внаслідок західноєвропейської економічної інтеграції та охарактеризуйте коло їх завдань.
10. Які інтеграційні процеси на рівні регіонів сприяли утворенню регіональних міждержавних економічних угруповань? Назвіть організації, що відносяться до регіональних фінансових інститутів.
11. У чому полягає головне призначення міжнародних фінансових інститутів? Які цілі вони переслідують?

12. Якими є основні проблеми, що постають у фінансовому співробітництві України з міжнародними організаціями?

13. Охарактеризуйте чинники, що демонструють позитивну тенденцію співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями.

14. Охарактеризуйте Міжнародний валютний фонд і назвіть його головні завдання.

15. Яким чином формується капітал МВФ?

16. За якими типами програм МВФ будує відносини з країнами-позичальниками?

17. За якими програмами співпрацює МВФ з Україною?

18. Надайте характеристику Світовому банку. Які інституції входять до Групи Світового банку?

19. Охарактеризуйте діяльність фінансових організацій, що входять до Групи Світового банку.

20. Які функції виконує МБРР?

21. Яким чином формуються ресурси МБРР?

22. Які проекти кредитує МБРР в Україні?

23. Дайте характеристику міжнародним регіональним валютно-кредитним організаціям.

24. Охарактеризуйте Європейський банк реконструкції та розвитку. Коли і з якою метою було створено цей банк?

25. Які функції виконує ЄБРР?

26. Якими є основні напрями співробітництва ЄБРР з Україною?

27. Охарактеризуйте основні інструменти фінансування, що застосовує у своїй діяльності ЄБРР?

28. Що є спільного між МБРР і ЄБРР?

29. Якими сьогодні є пріоритети діяльності ЄБРР в Україні?

30. У чому полягає специфіка діяльності Банку Міжнародних розрахунків?

31. Які основні функції виконує Банк Міжнародних розрахунків?

32. Охарактеризуйте комітети з розроблення та погодження нормативних банківських стандартів, що працюють під егідою БМР.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ:

1. Міжнародний валютний фонд створено за рішенням:

- а) Бреттон-Вудської конференції в 1948 р.;
- б) Бреттон-Вудської конференції в 1944 р.;
- в) Ямайської конференції в 1976 р.;
- г) Ямайської конференції в 1978 р.

2. Відповідно до Статуту МВФ його головними завданнями є:

а) сприяння розвитку міжнародної торгівлі та розвитку міжнародних валютних відносин;

б) підтримка стабільного курсу валют; підтримка рівноваги платіжних балансів країн, які входять до МВФ; допомога в організації багатосторонньої системи платежів за поточними операціями;

в) надання коштів для покриття дефіциту платіжного балансу країн-учасниць; відміна валютних обмежень;

г) все перераховане вище.

3. Кредити, які країна-учасниця може отримати у МВФ, оформлюються:

а) кредитною лінією;

б) згодою про резервний кредит або угодою «стенд-бай»;

в) ломбардним кредитом;

г) угодою про зовнішню позику.

4. Співпраця України з МВФ зосереджена на таких напрямках:

а) надання різноманітних послуг і фінансової підтримки приватизованим підприємствам;

б) підтримка фінансового сектору країни для посилення стабільності банківської системи й укріплення небанківських кредитних установ;

в) розвиток сільськогосподарського виробництва і розбудова інфраструктури села;

г) все перераховане вище.

5. Світовий банк – це:

а) міжнародна фінансово-кредитна установа, яка надає довгострокові кредити під державні програми тільки урядам та центральним банкам країн-членів;

б) організація до якої входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Багатостороння агенція гарантування інвестицій, Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів;

в) організація, що здійснює страхування капіталовкладень від політичного ризику на випадок експропріації, війни, зриву контрактів;

г) міжнародна фінансово-кредитна установа призначена сприяти зростанню потоків міжнародних інвестицій через надання послуг з арбітражного розгляду і врегулюванню суперечок між урядами та іноземними інвесторами, надання консультативних послуг, проведення наукових досліджень.

6. Світовий банк об'єднує:

а) Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію; Міжнародну асоціацію розвитку та Багатостороннє агентство гарантій інвестицій;

б) Європейський банк реконструкції і розвитку, Міжнародний валютний фонд та Міжнародну фінансову корпорацію;

в) Міжнародний інвестиційний банк, Міжнародну асоціацію розвитку та Міжнародний валютний фонд;

г) немає вірної відповіді.

7. Метою якої організації є заохочення розвитку приватних підприємств в країнах, що розвиваються:

- а) Міжнародна асоціація розвитку;
- б) Міжнародна фінансова корпорація;
- в) Світовий банк;
- г) Міжнародний валютний фонд.

8. Міжнародний банк реконструкції та розвитку надає кредити:

- а) фізичним особам;
- б) юридичним особам;
- в) державі;
- г) центральному банку.

9. Основними напрямками діяльності МБРР є:

- а) середньо- і довгострокове кредитування інвестиційних проектів;
- б) підготовка, технічне і фінансово-економічне обґрунтування інвестиційних проектів;
- в) фінансування програм структурної перебудови в розвинутих і постсоціалістичних країнах;
- г) підвищення продуктивності праці.

10. Ресурси Міжнародної асоціації розвитку переважно поповнюються за рахунок:

- а) акціонерів;
- б) кредиторів;
- в) країн-донорів;
- г) країн-спонсорів.

СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативні джерела:

1. Конституція України, прийнята Законом від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР>.
2. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Find>
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
6. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
7. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>
8. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80/card4#History>
9. Про заставу : Закон України від 2.10.1992 р. № 2654-XII (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.
10. Про іпотеку : закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
11. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>.
12. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
13. Про обіг векселів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2374-III (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>.
14. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.

15. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#n608>.

16. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.

17. Про кредитування : Закон України від 15.11.2016 р. №1734-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>

18. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/card4#History>

19. Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків : Закон України від 23.03.2017 р. № 1985-VIII (припинення дії відбудеться 01.08.2020 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1985-19>. \

20. Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 р. 1734-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>

21. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

22. Про фінансову реструктуризацію : Закон України від 14.06.2016 р. № 1414-VIII (втрата чинності крім окремих положень, відбудеться 19.10.2019 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19>

23. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22 (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.

24. Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні : Постанова Національного банку України від 25.09.2018 р. № 103. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103500-18>.

25. Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті : Постанова Національного банку України від 16.08.2006 р. № 320 (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1035-06#n15>.

26. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 (редакція від 29.03.2019 р.; остання редакція, відбудеться 02.07.2019 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/paran25#n25>.

27. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Національного банку України від 29.12.2017 р. № 148 (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>.

28. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова Національного банку України від 30.06.2016 р. № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

29. Про затвердження Положення про екстрену підтримку Національним банком України ліквідності банків : Постанова Національного банку України від 14.12.2016 р. № 411. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0411500-16>

30. Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України : Постанова Національного банку України від 22.12.2017 р. № 141 (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0141500-17#n12>.

31. Про затвердження Положення про ліцензування банків : Постанова Національного банку України від 22.12.2018 р. № 149. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18>.

32. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами : Постанова Національного банку України від 03.12.2003 р. № 516 (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>.

33. Про затвердження Положення про порядок подання банком до Національного банку України аудиторського звіту за результатами щорічної перевірки фінансової звітності : Постанова Національного банку України від 02.08.2018 р. № 90 (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0090500-18#n26>.

34. Про затвердження Правил розрахунку банками України загальної вартості кредиту для споживача та реальної річної процентної ставки за договором про споживчий кредит : Постанова Національного банку України від 08.06.2017 р. № 49. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0049500-17>

35. Про вплив політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України : Рішення Ради Національного банку України від 31.10.2017 р. № 49-рд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr049500-17>

36. Про затвердження Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку : Рішення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 05.07.2012 р. № 2 (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1581-12/>

Основні джерела:

37. Бандурка О.М. Гроші та кредит / О.М. Бандурка, В.В. Глущенко, А.С. Глущенко. – Львів : Магнолія 2006, 2014. – 368 с.

38. Гроші та кредит : курс лекцій для підготовки бакалаврів за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (10 кредитів). – Електрон. дані. – Х. : ХДУХТ, 2016. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Назва з тит. екрана. : <http://elib.hduht.edu.ua/handle/123456789/153>

39. Гроші та кредит : підручник / П.Г. Ільчук, О.О. Коць, І.Ю. Кондрат, Н.Б. Ярошевич. – Львів : Видавець ПП Сорока Т.Б., 2016. – 412с.

40. Гроші та кредит : навч. посібник / І.В. Алексеев, М.К. Бондарчук. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 216 с.

41. Гроші та кредит. навч. посіб. для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Ч. 1. Гроші. / Шевчук І.Л., Ставерська Т.О., Жилиякова О.В. та ін. – Х. : Видавець Іванченко І.С., 2018. – 271 с.

42. Гроші та кредит : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Т.О. Ставерська, І.Л. Шевчук, І.С. Андрющенко – Харків : Видавець Іванченко І.С., 2015. – 88 с.

43. Коваленко Д.І. Гроші і кредит : теорія і практика / Д.І. Коваленко. – К. : Ліра-К, 2015. – 360 с.

44. Савлук М.І., Мороз А.М. та ін. Гроші та кредит : підручник / за наук. ред. М.І. Савлука. – 6-те вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2011. – 589 с.

Допоміжні джерела:

45. Адамик Б. Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. / Б. Адамик. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 278 с.

46. Базилінська О.Я. Макроекономіка : навч. посіб. / О.Я. Базилінська. – 2-ге видання, випр. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 442 с.

47. Базилюк Я.Б. Пріоритетні напрями підвищення результативності співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями / Я.Б. Базилюк // Фінанси України. – 2014. – № 1. – С. 54–66.

48. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкові / Центр наукових досліджень Національного банку України. – К. : Знання, 2011. – 504 с.

49. Бондарчук М.К., Алексеев І.В., Кльоба Л.Г. Банківська система : навчальний посібник / М.К. Бондарчук, І.В. Алексеев, Л.Г. Кльоба. – Львів : Ліга-Прес, 2017,- 246 с.

50. Бугель Ю. Сутнісні риси та закономірності розвитку кредитних відносин в умовах ринкових перетворень економічної системи // Світ фінансів. – 2013. – № 2. – С. 137–143.

51. Васенко В.К. Фінансове посередництво : колект. монографія / В.К. Васенко. – Черкаси : Вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2009. – 450 с.

52. Вишивана Б.М., Щуревич О.І. Обов'язкові резервні вимоги –

монетарний механізм регулювання грошового ринку / Б.М. Вишивана, О.І. Щуревич // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2013. – Вип. 23.10. – С. 165–173.

53. Гайдукович Д.С. Фінансове посередництво та його вплив на розвиток фінансового ринку / Д.С. Гайдукович // Економічний простір. – 2014. – № 84. – С. 122-129.

54. Глущенко С.В. Кредитний ринок : інститути та інструменти : навч. посіб. / С.В. Глущенко; Києво-Могилян. акад. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 153 с.

55. Гроші, банки та кредит : у схемах і коментарях : навч. посібник / За ред. Б.Л. Луціва.–2-ге вид., перероб. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – 225 с.

56. Гроші та кредит : методичні рекомендації до виконання індивідуальних завдань для студентів економічних спеціальностей (10 кредитів) / І.Л. Шевчук, Т.О. Ставерська, І.С. Андрющенко / Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. – Харків, 2015. – 59 с.

57. Губа М.О. Сучасний стан іпотечного кредитування в Україні / М.О. Губа, О.І. Губа // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics». – 2018. – № 8. – С. 55–62. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://modecon.mnau.edu.ua/the-current-state-of-mortgage-lending-in-ukraine/>

58. Гудзь Т.П. Банківський нагляд : навч. посіб. / Т.П. Гудзь. – К. : Ліра-К, 2014. – 380 с

59. Еш С.М. Фінансовий ринок : навч. посіб. / С.М. Еш. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.

60. Долан Эдвин Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Эдвин Дж. Долан, Колош Д. Кэмпбелл, Розмари Дж. Кэмпбелл ; Пер. с англ. – М., 1996. – 448 с.

61. Жежерун Ю. В. Сучасний стан ринку іпотечного кредитування в Україні / Ю.В. Жежерун // Економіка і менеджмент 2017 : Перспективи інтеграції та інноваційного розвитку. – 2017. – № 11. – С. 41–43.

62. Завірюха Л.М. Сучасний стан ринку іпотечного кредитування в Україні / Л.М. Завірюха, Г.М. Чепелюк // Наука та освіта : ключові питання сучасності. – 2018. – Том 8. – С. 13–16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrlogos.in.ua/documents/18_05_2018_305.pdf

63. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків : навч. посіб. / А.О. Єпіфанов. – К. : Ліра-К, 2015. – 523 с.

64. Євразійські перспективи розвитку банківських систем : монографія / за заг. ред. О. Костюка, М. Лін, Г. Омета. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 157 с.

65. Катасонов В. G-30: Кто в действительности управляет Европой / В. Катасонов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://svpressa.ru/economy/article/223108/>

66. Коблик І. Теоретичні аспекти державних запозичень : методи та форми здійснення / І. Коблик // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 110–114.

67. Коваленко В.В. Банківська система України : монографія / В.В. Коваленко, О.Г. Коренєва, К.Ф. Черкашина, О.В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2010. – 187 с.
68. Колосова В.П. Вплив міжнародних фінансових організацій на економічний розвиток країни: питання теорії / В.П. Колосова // Економіка України. – 2016. – № 12. – С. 61–71.
69. Корнєєв В.В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В.В. Корнєєв // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 77-85.
70. Кредитування : теорія і практика : навч. посіб. / В.Д. Лагутін. – К. : Знання, КОО, 2010. – 215 с.
71. Кузнецова С.А. Банківська система : навч. посіб. / С.А. Кузнецова. – К. : ЦУЛ, 2013. – 400 с.
72. Лаврик О.Л. Сутність фінансового посередництва на сучасному етапі розвитку економіки України / О.Л. Лаврик // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 1. – С. 184-192.
73. Лисенко Р. Сучасні стратегії грошово-кредитної політики / Р. Лисенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/034.htm
74. Лютий І.О. Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг : монографія / І.О. Лютий, О.М. Юрчук. – К. : Знання, 2011. – 357 с.
75. Мельник Т. Зовнішньоекономічний сектор України : реалії та перспективи / Т. Мельник // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2016. – № 4. – С. 38–55.
76. Методологічний коментар // Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 10. – С. 175–187.
77. Мірошніченко Ю.В. Кредитна залежність української економіки від МВФ / Ю.В. Мірошніченко // Академічний огляд. – 2012. – №1. – С. 150–156.
78. Мицюк С. Сучасний стан та перспективи співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями / С. Мицюк, В. Мегей // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Економіка. – 2015. – 12 (177). – С. 91–98.
79. Михайловська А.М. Банківські операції : навч. посіб. / А.М. Михайловська. – К. : Ліра-К, 2014. – 648 с.
80. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. С. Мишкін; пер. з англ. С Панчишин, А. Стасишин, Г. Стеблій. – К. : Основи, 1998. – 963 с.
81. Ніколенко Ю.В. Основи економічної теорії. – К. : ЦУЛ, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ebk.net.ua/Book/OsnEkTeor/Oet06-09/5702.html>
82. Осаволук Д.П. Співробітництво України з МВФ / Д.П. Осаволук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all->

hum/all-hum-2018/paper/viewFile/4698/3778

83. Папп В.В. Аналіз кредитних операцій комерційних банків в Україні / В.В. Папп, І.Шепетько. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7537/1/96.pdf>

84. Плотніков О.В. Проблеми оптимізації взаємовідносин України з міжнародними фінансовими організаціями / О.В. Плотніков // Актуальні проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. праць]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Інститут міжнародних відносин. – 2004. – Вип. 46. – Ч. I. – С. 21–25.

85. Поляк Н.П. Кредитні інструменти розвитку реальної економіки в Україні : дис....канд. екон. наук : 08.00.08 / Н.П. Поляк. – Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 223 с.

86. Праздников М. Банківська система 2019 : очікування та виклики / М. Праздников. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dt.ua/finances/bankivska-sistema-2019-ochikuvannya-ta-vikliki-297028_.html

87. Прасолова С.П. Банківські операції : навч. посіб. / С.П. Прасолова. – К. : ЦУЛ, 2013. – 568 с.

88. Ринейська Л.С. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями в умовах інтеграції у світовий економічний простір / Л.С. Ринейська // Ефективна економіка. – 2017. – № 5.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5595>

89. Рубанов П.М. Еволюція теоретичних поглядів на сутність фінансового посередництва / П.М. Рубанов // Вісник СумДУ. – Серія «Економіка». – 2011. – № 4. – С. 97–101.

90. Рубанов П.М. Види та роль фінансових посередників на сучасному етапі розвитку фінансової системи / П.М. Рубанов // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 3 (15). – С. 204–209.

91. Рудик Н.В. Монетарна складова системи макрофінансових індикаторів / Н.В. Рудик // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2015. – № 9. – С. 288–295.

92. Руцишин Н.М. Банківська система України : сучасний стан та перспективи розвитку / Н.М. Руцишин, З.Р. Костак // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 16. – С. 783–789.

93. Сало І.В. Формування та реалізація кредитної політики банку : монографія / І.В. Сало. – К. : Ліра-К, 2015. – 176 с.

94. Скоморович І.Г. Банківські операції : навч. посіб. / І.Г. Скоморович. – К. : Ліра-К, 2014. – 484 с.

95. Скоробогатова Н.Є. Удосконалення механізму фінансового співробітництва між Україною та ЄС / Н.Є. Скоробогатова, Н.М. Балева // Економіка та держава. – 2016. – № 12. – С. 72–77.

96. Сучасні форми небанківського фінансового посередництва : навч. посіб. / О.О. Лапко, Т.М. Одінцева, Н.Я. Юрків. – К. : УБС НБУ, 2013. – 286 с.

97. Стратегія монетарної політики на 2016-2020 роки / Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20985218>

98. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2018–2020 роки / Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Debt%20Management%20Strategy%202018-2020.pdf>

99. Тимків С.М. Монетарні інструменти стабілізаційної політики в Україні : дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : 08.00.01 / С.М. Тимків. – Львів : Львівська комерційна академія, 2015. – 227 с.

100. Фінанси, гроші та кредит : навч. посібник / Н.О. Шпак, Н.Б. Ярошевич, О.Я. Побурко. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. – 416 с.

101. Фінансовий механізм управління ліквідністю банку : монографія / [Бурденко І.М., Дмитрієв Є.Є., Ребрик Ю.С., Серпенінова Ю.С.]. – Суми : Університетська книга, 2015. – 136 с.

102. Храпкіна В.В., Крутушкіна В.В. Основні інструменти грошово-кредитної політики України в сучасних умовах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvfbi/2011_1/02.pdf

103. Центральний банк і грошово-кредитна політика. Підруч. / А.В. Сілакова, Г.І. Лановська, Н.І. Климаш, [та ін.] за заг. ред. Т.А. Говорушко. – Львів : «Магнолія 2006», 2015. – 224 с.

104. Центральний банк і грошово-кредитна політика. Навч. посіб./ За ред. Косової Т. Д., Папаїки О. О. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.

105. Циганов О.Р. Основи банківської справи : навч. посіб. / О.Р. Циганов. – К. : Ліра-К, 2014. – 404 с.

106. Чеберяко О.В., Лобода А.Б. Економічна сутність та призначення фінансових посередників в Україні / О.В. Чеберяко, А.Б. Лобода // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2014. – № 3. – С. 334–340.

107. Чухно А.А. Природа современных денег, кредита и денежно-кредитной политики / А.А. Чухно // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 3–4.

108. Щеглюк М.С. Пріоритетні функції центральних банків та особливості їх реалізації в умовах фінансової інтеграції / М.С. Щеглюк, Є.І. Довгань // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія Економічні науки. – 2015. – Вип.15. – Ч. 5. – С. 156-163.

Додаткову інформацію для більш ретельного дослідження з дисципліни студент може також знайти на офіційних сайтах державних органів центральної влади, галузевих міністерств або інших інформаційних порталах, зокрема:

№	Власник порталу	Режим доступу
1.	Верховна Рада України	http://www.rada.gov.ua
2.	Кабінет Міністрів України	http://www.kmu.gov.ua
3.	Міністерство фінансів України	http://minfin.gov.ua
4.	Нацкомфінпослуг	http://www.dfp.gov.ua/844.html
5.	Національний банк України	http://www.bank.gov.ua
6.	Асоціація українських банків	http://aub.org.ua
7.	Вісник Національного банку України	http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=60949
8.	Бюлетень Національного Банку України	http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127
9.	Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського	http://www.nbuv.gov.ua
10.	Національна парламентська бібліотека України	http://www.nplu.kiev.ua
11.	Наукова бібліотека Київського національного університету ім. Тараса Шевченка	http://lib-gw.univ.kiev.ua

Навчальне видання

ШЕВЧУК Ірина Львівна
СТАВЕРСЬКА Тетяна Олександрівна
ЖИЛЯКОВА Олена Валеріївна
БЛИЗНЮК Оксана Павлівна

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Навчальний посібник
для підготовки здобувачів вищої освіти
за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа
та страхування

Частина 2 **КРЕДИТ**

В авторській редакції

План 2019 р., поз. 105

Підп. до друку 24.12.2018. Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум.друк. арк. 10,8. Тираж 300 прим. Зам.24-12.

Видавництво та друк
ФОП Іванченко І.С.

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135
тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідоцтво про внесення суб`єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК